

BES^eDA

E L E K T R O N S K A K N J I G A

Ivan Cankar

Knjiga za lahkomiselne ljudi

O M N I B U S

BES**e**DA

Ivan Cankar

KNJIGA ZA LAHKOMISELNE LJUDI

To izdajo pripravil

Franko Luin

franko@omnibus.se

ISBN 91-7301-150-9

beseda@omnibus.se

www.omnibus.se/beseda

VSEBINA

SPOMLADANSKA NOČ	4
IZ ŽIVLJENJA ODLIČNEGA RODOLJUBA	20
NEZADOVOLJNOST	45
IZ PREDMESTJA	59
PROFESOR KOSIRNIK	78
KRIŽEV POT	103
PRED CILJEM	122
KRONA	138
HUDODELEC	151
KRALJ MALHUS	165

SPOMLADANSKA NOČ

Kakor človeku, ki stoji nad prepadom in gleda navzdol po neskončni ravnini, oškropljeni s solzami jutranjega sonca, in gleda začuden, ves otroško vesel in širi roké v čudovitem hrepenenju, in širi roké in se sklanja in trepeče in pada, in pada in ne vidi, kakó rdé skale od njegove krvi, ne čuti bolečine, ne strahú, ne kesanja, in odpira velike, vesele oči in gleda navzdol po neskončni ravnini, oškropljeni s solzami jutranjega sonca, in vidi čudovite, vse bele device, obraze nedolžne, oči sanjajoče in tihe smehljaje, posluša pesmi, otožne in sladke, in vzdihla od pijane, razbrzdane sreče in iztega roké po belih rokàh, ki trosijo rože na postelj njegovo, in ne vidi, kakó rdé skale od njegove krvi, in ne čuti, da mu diha smrtni dih v obraz — takó je meni v tem življenju mračnem.

— — — — —

Utrujen od dolge večerne poti sem ležal na zofi z zatisnjenimi očmi. Zmračilo se je bilo; skozi odprto okno je prihajal v sobo vlažen hlad ...

Vse bi pretrpel, ker prenesem mnogo in nisem razvažen. Kolikokrat me je že zgrabila burja življenja! Odnese

mi je klobuk, druge škode ni bilo. In takó se človek privadi; zavíje se v suknjo ter se vdá svoji usodi. Ali to bi se ne bilo smelo zgoditi! Imel sem toliko dragocenosti, in vse zapravljeno, vse izgubljeno; izgubljeno in zapravljenó brez kesanja. Ob tej izgubi pa me je obšla tolika žalost, da me je spremenila v mehkega otroka. Ni bila dragocenost lepša in dražja od drugih, ali jaz sem jo ljubil; skrival sem jo v svojem srcu in je nisem pokazal nikomur.

Oklenil sem se te ženske, sam Bog vedi kako. Grenko in tesno mi je, kadar se spomnim nanjo. Ugrabil mi jo je bil tisti, ki mi je ugrabil vse drugo. Čisto na lepem me je okradel, sredi ceste, pričo vseh ljudi. In naposled mi je vzel še njó. Njó sladkooko, temnolaso. Komaj sem jo bil poljubil in že se je izvíla tiho iz mojega objema; niti ozrla se ni na moj prestrašeni obraz. Samó pomignil je, rekel je eno samo besedo in izvila se je iz mojega objema ter se niti ozrla ni na moj prestrašeni obraz ...

— — — — —

Vse moje življenje je posvečeno brezuspešnemu, popolnoma brezuspešnemu boju. Moj sovražnik je neranljiv in nesmrten. Rodil se je s prvim človekom in se je množil in redil in danes žíví v tisočerihi telesih tisočero življenje. V svoji celoti neizmeren, vesoljnost sama; viden samó v posameznih udih in viden v svojih delih. Posamezni udje njegovi so časih neznatni, skoro bi se zdelo

človeku, da niti škodljivi niso. To je zavedlo mnogo poštenih ljudi, da ga pusté pri miru in da se jim zdi nes pametno in nepotrebno, boriti se z njim in prelivati kri brez velike koristi. Ali že ti nazori so del njega samega; zakaj on je prekanjen in se pojavlja časih na čudovito nedolžen način.

Mnogo pa jih je bilo in jih je nekaj še zmerom, ki jim je bilo usojeno ob rojstvu, da prelijejo srčno kri v boju z neizmernim in nevidnim sovražnikom. Vsi po vrsti so propadli, prelili so poslednjo kapljo, ali on se je smehljaj: srbela ga je komaj koža od njihovih udarcev. Nekateri izmed njih so vedeli, da je boj brezuspešen, zato je bilo njihovo trpljenje lažje in kar je glavno: osramočeni niso bili, ko so padali premagani na kolena. Tisti sveti, čisti ljudje, ki so verovali vase in v svoje delo, pa so bili uničeni na duši in na telesu; ko so umirali, ni bilo smehljaja na njihovih ustnicah.

— — — — —
Na nebu so se zasvetile zvezde; zdele so se mi takó bližu, da bi jih skoro dosegel z rokó. Vse so hitele na južno stran in moje misli so hitele z njimi. Moje staro, izsušeno in izpraznjeno srce je bilo polno melanholije. Toliko je človek doživel, toliko je mislil in toliko trpel; kar mu je bilo nekdanj oddaljeno in sveto, leži danes v vsakdanji umazanosti na njegovi dlani; izpraznil je tisto znano čašo življenja in ljubezni in spoznal je prepoz-

no, da je pil ostudne pomive: — in na koncu vsega leže melanholija v njegovo srce in zaželi si mladosti, tiste vesele pomladanske mladosti, z vsemi zastárelimi ideali, z vijolicami in luno in »njenimi sladkimi očmi« ... Ves gnus je nenadoma pozabljen.

Da bi mi njé ne bil ugrabil, njé sladkooke, temnolase! —

Ne morem mu zameriti: tudi jaz ga zalezujem in tudi jaz nimam usmiljenja z njim. Ali če je mislil, da me je podrl na kolena, tedàj se je neizmerno zmotil ... Zbogom, ti sladkooka, temnolasa! Dobro je, da nima človek ničesar več, da je na svetu nag in ubožen. Dokler je zaljubljen, zaljubljen v karkoli, je slab in obziren; ne upa se udariti, bojí se stopiti. Ljubezen v srcu, v nogah protin. Da bi mi bilo ostalo še kaj od veselega bogastva moje mladosti, vrgel bi od sebe zadnje ostanke. Zakaj dobro je, da je človek nag in ubožen ...

Moje trepalnice so težke, skoro so zlezle popolnoma na oči. Ali kljub temu vidim zvezdo tam nad streho, poleg dimnika. Vidim jo natanko, kakó trepeče; obstala je v zadregi in si ne upa dalje. Lepó bi bilo in prijetno, da bi se spotaknila ta lepa in prijetna zvezda ter padla naravnost v sajasti dimnik in zažvenketala v kuhinji baš tisti trenotek, ko bi stala debela kuharica v sami srajci pred posteljo ter si obirala bolhé ... Čudne reči se pripe-té časih.

— — — — —
Človeška natura je razcepljena v dvoje velikih nagnjenj, ki si nasprotujeta neprestano; prvo nagnjenje je revolucionarno, drugo policijsko. Časih nadvlada revolucionar, trenotek pozneje policist. In boj med tema dvema dušama se imenuje zgodovina človeškega rodú. Neprestano umirajo bogovi in neprestano se porajajo drugi, ki se razlikujejo od prejšnjih samó po obleki. Policijsko nagnjenje in hrepenenje ne trpí, da bi človek slekel lakajsko suknjo; dovoli mu kvečjemu, da se preobleče po modi ...

Ležal sem na zofi in gledal s trudnim, zaspanim očesom na tisti majhni košček jasnega nebá tam gori. Zvezda je stala pred dimnikom in si ni upala naprej. Uboga zvezda!

Trepalnice so mi zakrile oči, ali videl sem kljub temu tisti majhni košček jasnega nebá tam gori in videl sem tudi zvezdo poleg dimnika. In ob tistem času je stal pred mano suhljat človek v dostojni, tesno zapeti suknji; na tenkih nogah je imel petelinje hlače; njegov obraz je bil dolgočasen, nakremžen, skrbno obrit in ves gubast. Vzdignil sem se malomarno ter sem ga pozdravil. Ni mi bil simpatičen nikoli, — ne zaradi tega, ker govoré šolske knjige nespoštljivo o njem; že kot otrok sem čutil posebno zanimanje in spoštovanje do ljudi, ki so jih grajali profesorji; to je po navadi nezmotljivo merilo. Ro-

bespierre mi ni bil zoprni zaradi svoje revolucionarnosti, temveč zaradi svojega korektnega vedenja in zaradi svoje dostojne obleke.

Privzdignil je nekoliko svojo dolgo suknjo ter sedel na stol pred pisalno mizo. Naslonil je levi komolec na koleno, a z desno rokó je gestikuliral umerjeno in dostojanstveno.

»Bolí me srcé,« je dejal, »da ste tako nemarno pretvorili mojo osebo ter jo narisali v knjigo zgodovine povsem popačeno. To je karikatura, nič drugega nego zlobna karikatura! Poglejte me, prosim, ali sem podoben v čemerkoli krvoločni zveri?«

»Zeló dostojna je vaša zunanost.«

»So nekatere znamenite osebe v svetovni zgodovini —«

Kujon! Štel se je médnje.

»— osebe, katerim je meglena razdalja, ki jih loči od živečega rodú, popačila obráz, povečala jih ali pomanjšala, takó da niso več podobni samim sebi, temveč ljudém, ki nikoli eksistirali niso. Tudi meni se godí velika krivica. Res je bilo ob tistih časih mnogo sleparjev na svetu, ali zaradi teh ni treba, da bi posleparili tudi druge, ki so imeli pri svojem delovanju in nehanju povsem poštene namene in ki so zastavljali svoje moči in zmožnosti le v blagor domovine in človeštva.«

Fraze! Že od nekdanj je bil frazast, — to ga je pokopalo.

»S častjó in ponosom se imenujem revolucionarja, ali kljub temu poudarjam z ozirom na prej omenjeno dejstvo o popačenju moje osebe, da ima vsaka stvar svoje meje. Vaše reči so danes urejene kakor se spodobi; uredil jih je bil naš veliki čas. Ni me sram povedati, da bi bil danes v vrsti onih zmernih ljudi, ki stojé nepremično na temelju prvotnih stavkov o človeških pravicah —«

»In takó dalje.«

V tem trenutku sem ga namreč prekinil.

»Pritožujete se brez potrebe. Pameten človek itak vé, da ste navaden filister in drugega nič. Neizmerna veselost me obide, kadar se spomnim, kakó ste petelinili v popovski halji proti Elizejskemu polju. Tisto uro ste bili Robespierre, kakor ga je rodila mati in kakor jih je živelo na tisoče pred vami in jih živi še dandanes na tisoče. Vsi takoimenovani revolucionarji, kolikor jih je meni znanih, so bili filistri ... Ne odrekam vam zaslug. Dobro je bilo in koristno, da ste odrezali tistih par tisoč glav; kar je vzraslo iz krvi, je bilo nazadnje vendarle toliko vredno, da bi jih bili skinili lahko še drugih par tisoč; nihče bi vam tega ne očital. Pripravili ste pač tlà za pravo in poslednjo revolucijo. — Ali ta rodovitna tlà ste posejali z osatom! Že so bogovi umirali, a vi ste oblekli popovsko haljo! Oglasil se je v vas večni filister. Potrgali ste bili

vezi, ki so vam rezale v mesó, a takoj ste napravili nove, ki ne režejo nič manj. —

Tudi ko bi bili ostali pri svoji prvotni nakani ter pogнали malike iz gotiških tempeljn — pa bi bili postavili na njih mesto takoimenovani narod. Tempeljni so večni, zakaj filister je večni in se boji svobode, ker misli, da je zanj preslab, prezloben in preneumen ... Razjezili ste me! Opravili ste!»

Odšel je razžaljen in ves osramočen.

— — — — —
Stresel me je mraz po hrbtu navzdol in odprl sem oči. Znočilo se je bilo popolnoma; nebó je bilo temneje barve, a zvezde so se lesketale svetleje nego prej. Dimnik se je izgubljal v temi; dvigal se je proti nebu kakor oddaljen zvonik. Noč ni bila mrzla, toda v sobi je bilo kljub temu hladno. Ali okna nisem hotel zapreti, zakaj čutil sem se ob odprtem oknu sorodnega tej krasni noči, čutil sem se brata veselim zvezdam vrh nebá. Zaprl bi okno in bil bi osamljen in žalosten kljub vsemu svojemu veličastnemu človečanstvu.

Osamljen bi bil in žalosten, zakaj spoznal sem vso dolgočasnost in protinaravnost tega življenja, urejenega s skrbno umetelnostjo tekom stoletij. S tolikimi plovci so ogradili hrepenečo dušo, da si lomi perotí ter pada onemogla v blato nazaj, kadar ji pride na misel, da bi se vzdignila nad umetelne ograje ... Ali ona ne obu-

pa; komaj so rane zaceljene, se vzdigne z novo močjó ter skuša zdrobiti tisočere železne plotove.

Nekaj lepega in veličastnega je v tem tragičnem upanju. Vsa bitja so ga polna; upanje je izvor vseh velikih dejanj in vseh velikih grehov. Takó hodi človeštvo svojo pot, hodi nerodno, kakor v sanjah, z zatisnjenimi očmi, in upanje ga vodi za roko. Tisto globoko neumljivo upanje, da se nazadnje vendarle porušijo ograje, da se vendarle porušijo tempeljni ...

Delal sem mu krivico, ubogemu, dolgočasnemu filistru. Tudi v njegovi duši je bilo tisto lepo, veliko upanje. Narekovalo mu je njegove besede, vodilo mu je roko pri njegovih delih; upirala se je filistrska natura, spotikala se je noga ter silila na pot policijsko-farizejskega samozatajevanja; že je upanje zmagovalo, ali ob usodnem trenutku je podleglo in podlegla je obenem filistrska natura ter poginila v masti svojega filistrstva.

Tragično in smešno je tako življenje.

Prisedel sem nekoč v gostilni k debelemu, rdečemu, resnemu človeku. Gledal je zeló dostojanstveno; vsa zunanost njegova je razodevala vestnega, v dostojnem življenju, v treznih nazorih, v izpolnjevanju dolžnosti osivelega uradnika. Odzdravil je vljudno, a nikakor ne gorko ali celó prijateljsko; resen opomin je bil v njegovem mirnem pogledu: »Pozdravljam vas, — toda moji nazori čez vse!« Ali sčasoma se je ogrel, Bog vedi kako

se je to zgodilo. Nisem ga bil prekanil in tudi ni bil pijan. Skorja njegovega snobstva je začela pokati in izza razpok je prisijalo upanje.

Oči so se mu zmanjšale, gledale so veselo in radovedno. Takó je pričel polagoma govoriti, najprvo tiho, nedoločno, kakor v strahu. Ugibal je še, dvomil, tipal, verjel ni sam sebi. Za sosedno mizo je sedel teman človek. z debelo spodnjo ustnico in košatimi obrvmi. Moj drug se ga je sprva ženiral; oziral se je nanj in za vsako prepovedano besedo ga je prosil odpuščanja s prosečim in sramežljivim pogledom. No temni človek se ni zmenil; njegova spodnja ustnica je bila debela kakor prej; zdelo se mi je, da je sčasoma celó debelela. — Pozneje se ni več oziral; govoril je glasneje, odločno in veselo. Smešil je svoje delavniške nazore z razbrzdano ironijo; vlačil je v blato najdražje svetinje svojega uradniškega življenja. Tisto upanje, ki so mu zaklenjena vrata vseh pisarn, se je oglasilo v njem s spomladansko močjó — prvokrat morda, ali videlo se je, da je spalo v njem od rojstva, da je spalo pod dušečo težo dostojnih in resnih dní ter čakalo na ugoden trenotek. Njegov obráz se je čudovito pomladil; smehljal se je prešerno, kakor otrok, ki razbija z vzvišeno radostjo ljubljene igrače.

Videl sem ga nekaj dni pozneje in sramoval se je. Njegov odzdrav je bil okoren in resen, ne posebno dostojanstven. Razkril se je bil pred mano in zdaj je ugibal,

kakó bi si zapel suknjo visoko do vratu. Sedel je pri drugi mizi z dvema starcema. Eden od teh je bil dvorni svétnik, zató sta ga nagovarjala obá zeló spoštljivo. Toda svétnik je bil resen in nedostopen; sedel je trdo in nepremično na svojem stolu, glavo pokonci, pogled hladen in skoro prezirljiv. Nasproti mu je sedel star uradnik z drobnim, nagubanim obrazom. Napil se je bil že nekoliko, zató je govoril hrupno in z razposajenim smehom, ne da bi ob tem pozabil na razdaljo med sabo in dvornim svétnikom.

»Oprostite, blagorodje, gospod svétnik, prosim, ne jezite se náme ... Nič ni sicer na stvari, nobenega nauka ni v nji, tudi dovtipa ne ... ali časih se človek spomni, — in ne dá mu mirú, povedati mora neumnost ... Poslušajte, prosim, blagorodje, in nikar se ne jezite name ...«

Povedal je zeló kosmato anekdoto.

Gospod svétnik ni ganil z očesom, niti sledú smehljaja ni bilo na njegovih ustnicah. Mojemu znancu pa je anekdota po priliki ugajala; hotel se je nasmehljati — resno in dostojno, kakor se spodobi solidnemu uradniku vpričo dvornega svétnika, — toda zastalo mu je in nagnil je glavo v zadregi. Čez nekaj časa se je pijani uradnik vzdignil; nogé so se mu nekoliko opletale, ko je odhajal.

Dvorni svétnik je izpregovoril prvo besedo, počasi in malomarno.

»Kdo je ta človek?«

In moj znanec ga je zatajil. Obràz se mu je sladko razširil; gladil se je z dlanmi po kolenih ter mežikal, kakor bi se mu bleščalo.

»Videl sem ga enkrat, dvakrat, gospod svétnik, le mimogredé, gospod svétnik. Ne poznam ga bližje, nimam takó nedostojnih znanj ... Težkó je človeku, če vidi táko propalost, posebno če se uradnik takó daleč spozabi ... Jaz, gospod svétnik —.«

Svétnik ni odgovarjal; gledal je resno in dostojanstveno.

— — — — —
Le malokdaj se vzbudí to upanje; zató umirajo bogovi takó počasi. Komaj zasije vesel žarek, že zamrè v temì policijske vsakdanjosti.

Ali časih, ob veliki slovesni uri, se vzdigne upanje v zmagoslavni krasoti. Zvonovi zvoné, kadilnice se dvigajo in s pozlačenih oltarjev hité prestrašeni maliki na podstrešje, v prijetno družbo netopirjev. Razširijo se narodu začudene oči in tedaj vidi jo, česar niso videle nikoli: na rokah okove, težke verige na nogah in blato, neizmerno blato vsenaokoli ... Redke so te ure v tisočletnem življenju naroda, ali blagoslovljene so. Četudi en sam korak iz temè, — četudi se zamaje en sam steber večnega tempeljna: blagoslovljene tiste ure in blagoslovljeni tisti, ki so jim pripravljali pot!

Blagoslovljeni tisti, zakaj svoje vélike ure niso gledali več. Rodila se je iz njih uničene mladosti, iz njih solzá in kletev, iz pepela njih bičanega telesa ...

— — — — —

Upanje je vsegamogočno, kakor je neizmerno in neumljivo. Zakaj bi ne dosegel s predrzno roko tiste vesele, svetle zvezde, ki hití preko neba na južno stran? ... Hiti na južno stran in z njó hití moje upanje, otroško, sladko, sentimentalno upanje.

Zakaj bi te ne dosegel, ti sladkooka, temnolasa? Zakaj bi te ne iztrgal njemu s svojo mlado, razbrzdano močjó? Zakaj bi mu dajal žrtve na oltar, če ga bijem? Tudi ti sama si upala moje veliko upanje, ti sladkooka, temnolasa! Zakaj si me ljubila, ti, zakaj si se oklepala mojega nerodnega, ničvrednega telesa, zakaj si poljubljala moje debele ustnice, zakaj si gladila moje neostrižene, razkuštrane lasé? Ti si vedela, da je moje življenje ubožno in nestalno, da je moja preteklost žalostna, moja sedanjost grenka, moja prihodnost nejasna in morda še bolj žalostna in še bolj grenka. In vendar si me ovenčala s svojo ljubeznijo, vendar si stopila brez strahú v moje stopinje. Ti, ko sem ti gledal v oči s prešernim razkošjem, s ponosno ljubeznijo, takrat si videla neizmerno upanje v mojih očéh in smehljala si se, ko so te položile nevidne roke upanja mojega na moje prsi ... Ti si mi dala svoje sladke oči, svoje lepo telo, ali jaz sem napol-

nil tvojo dušo z večjim bogastvom, ki ti ga nihče ne more ugrabiti.

Ko te je poklical, ko te je prijel za roko, zakaj se nisi ozrla na moj prestrašeni obraz? Ti si se bala, ti sladkoka, temnolasa, mojih oči in mojega upanja v njih! Vedela si v svojem srcu, da je moje upanje vsegamogočno in neumrljivo in da pridem póte in da te bodo položile nevidne roke upanja mojega na moje prsi ... Smehljala se boš in se oklepala mojega ničvrednega telesa.

— — — — —

Zakaj bi ne dosegel tiste zvezde na nebu? — Vstanem z zofe, iztegnem roko in zvezda je v moji roki; zakaj nočoj je noč vseh noči.

Razsvetlilo se je nebó in razsvetlile so se ceste, čudovita luč se je izlila čez vso zemljó. Stopil sem na cesto in ves sem se tresel od zmagoslavne radosti. Na cestah je mrgolelo na tisoče ljudi; vsi obrazi jasni in veseli; na nobenem ni bilo krinke; popadale so bile v blato in naše noge so stopale po njih.

Ena sama skrb je bila v naših srcih; hiteli smo navzkriž ter iskali, vsi nestrpni, veselo vznemirjeni, krví in maščevanja željni. Iskali smo njega, ki nam je bil ugrabil našo mladost, naše najlepše dní, ki je bil napravil med nami tisočere plotove, da smo si bili tuji in sovražni, ki nas je bil vkoval v tisočere okove, da smo se sramovali sami sebe, ki nam je bil dal tisočero gospodarjev,

da smo se jim uklanjali, s solzami sramú v očeh in z upornimi kletvami v srcu, iskali smo večnega filistra, ki nas je bil zastrupil s strupom večne laži in večne ponižnosti in večne nezaupnosti. Naše plamenice so gorele kakor sonce, naše oči so prodirale zidove; po ulicah in trgih, po kletéh in podstrešjih smo ga iskali in našli smo ga v tempelju.

Pijani od veselja smo postavili veličastne vislice; vlekli smo ga na vzvišeno mesto in smo mu položili blagoslovljeno vrv okrog vratú. Njegova zunanost je bila znamenita. To je bil tisti dvorni svétnik z dostojanstvenim, resnim obrazom; a oblečen je bil v popovsko haljo.

Gledali smo navzgor in ko smo gledali, — takrat se je nenadoma zasmel široko njegov široki obraz, njegove oči so veselo pomežiknile, vzdignil je desno roko ter pomignil z dolgim kazalcem:

*»Mladine najlepša lepota je tá:
ponižnost, nedolžnost, pa žlahtnost srcá ...«*

Stresel nas je leden mráz in ozrli smo se drug na drugega: na vseh obrazih so bile krinke, vse suknje so bile tesno zapete in svetloba je izginila, plamenice so ugasnile. Večni filister je stopil med nas, vkoval nam je roké ter nas pogнал v blato nazaj, kakor čredo ovac.

— — — — —

Vzdignil sem nekoliko trepalnice. Zvezde so sijale na nebu zaspano in hlad je prihajal skozi odprto okno. V tistem trenutku me je obšla globoka otožnost ...

Kakor človeku, ki stoji nad prepadom in gleda navzdol po neskončni ravnini, oškropljeni s solzami jutranjega sonca — — — — —

IZ ŽIVLJENJA ODLIČNEGA RODOLJUBA

Popotnik, ki popotuje po cestah širne naše domovine, zapazi v vsaki vasi po dvoje, v večjih trgih po troje posebno skrbno pobeljenih hiš, ki imponirajo človeku že na prvi pogled, takó da poseže roka nehoté po klobuku. Podobne so ocilindrenim dostojanstvenikom v plebejski družbi. Poleg velikih vrat je vzdana mramornata plošča in na mramornati plošči je zapisano z zlatimi črkami, da se je rodil v tej skrbno pobeljeni hiši odlični rodoljub — —. Popotnik stoji in premišljuje. Nikoli v svojem življenju še ni bral tega imena, v nobenem kolédarju. Čisto neumno imé; nikjer nimajo ljudjé takih imén, — in vendar je bil odličen rodoljub! ...

Posvetil je svojemu narodu moči svojih rok in svoje duše. Morda uživamo neprestano sadove njegovega dela, ali kdo se spominja na stvarnika? Ne ve mu nihče niti imena! Legel je v mrzlo postelj in ko so odzvonili zvonovi in ko se je posušila blagoslovljena voda na zrahljani prsti, je izbrisala nevidna roka njegovo imé iz zgodovine človeštva ...

To je nasilnost mase. Masa uničuje posameznika, ker ne trpi posameznosti ne posebnosti, ali osvoji si njegova dela. Posrka sok in vrže lupíno na cesto.

*

Ali kaj je napósled telesno življenje? Komaj odprè človek oči ter zagleda z začudenjem in gnusom tisto resnico, ki je hrepenelo po nji njegovo srce, — že leže ter izdihne. In kaj je človeško nehánje? V trenutku, ko se porodí, je delo važno in veliko, ali kakor izgineva v megleno daljavo preteklosti, je zmerom neznatnejše in brezpomembnejše; človeka je sram, da se je sploh kdaj ukvarjal z njim. Takó se vozi popotnik po široki cesti in mimo njega hité zelene pokrajine, dišeče poljane, obrobline z vrsto temnih topolov; blatna mesteca s staro cerkvijo na glavnem trgu in z vodnjakom poleg cerkve in s širnimi lužami okoli vodnjaka; bele vasice z debelim župnikom, ki sedí na rdeče pobarvanem stolu pred farovžem, zelenkasto skledico na kolenih in v skledici pičo za mastne piščance, veselo pršeče in čivkajoče okrog debelega župnika in rdeče pobarvanega stola in zelenkaste skledice; in popotnik gleda in kar je razveselilo v trenutku njegovo okó, da mu je zaigralo srce v tihem zadovoljstvu, izgine daleč za gozdom ter izgubi vso lepoto svojo, takó da ostane v srcu popotnika samó še nejasna

in neprijetna slika lužastega vodnjaka in debelega župnika in mastnih piščancev ...

Ni mogoče, da bi bilo to vse, — da bi bile te neumne sanje od rojstva do smrti vse človeško življenje. Tako majhna in takó umazana čaša za neskončno vsebino človeške duše! ...

Resnično, to ne more biti vse! Koliko ljudi je, ki živé ter umrjejo, — a med rojstvom in smrtjo ničesar, ne misli, ne dejanj. Ne sejejo samí in tudi setev niso, ne žanjejo in tudi vredni niso, da bi jih drugi žéli. Rodé se in umrjejo. Osat ima svojo vrednost za osla — teh ljudi ne rabi živa duša. Niti sami nimajo veselja nad seboj. In vendar je duša v njih. Časih zašepeče nalahko, v trenutku od Bogá poslanem se zasmije komaj vidno iz neumnega obraza; zasmije se in bila je, — najmanjšega sledú ni več po nji. Kakó bi bilo mogoče, da bi se bila porodila ta nedolžna duša v tej blatni ilovnati posodi in da bi se razbila z njó? Komú je storila toliko žalega, da bi ji bil mogel usoditi tako rojstvo in tako smrt? ... Ona dremlje in kadar dvigne slučajno trepalnice, in se slučajno nasmeje, rodi slučajno prehodna dela v tem prehodnem stanju; dremlje in počiva od velikih večnih del ter se pripravlja na velika večna dela. Čudno je samó, da je legla na takó nečisto postelj.

*

Zategadelj so vredni časti in spoštovanja tisti ljudje, ki ne sejejo in niso sejani in ne žanjejo in niso žeti. Vredni so časti in spoštovanja zaradi večnih del, ki se nanje pripravlja duša, speča v njih nevrednem telesu.

To spoštovanje je zelo razširjeno. Izvira iz srca, toplo in nedolžno, četudi si ga navadni razum ne vé razlagati. Teló se prikloni nehoté, nehoté poseže roka po klobuku in spoštljive besede tečejo z jezika, sam Bog vedi kakó. In če se človek prša v razsvetljeni uri, odkod to spoštovanje, ne vé odgovora in obide ga globoka žalost. Stoji pred tabo ljubljeneč naroda, debel prstan na debelem prstu, rdeč bedêneč na rdečem nosu, — kaj je storil tebi in kaj je storil tvojim bližnjikom? Kaj je storil svoji duši? Oblatil bi jo bil, če bi vedel, da spí v njegovem telesu. In odevajo se v zlato tkane ornate ter dvigajo kadilnice pred rdeče omozoljenim nosom njegovim! Zakaj inštinkt je pravičen in časti dela še ne porojena. Pravično je, da hodijo po cestah češčeni dostojanstveniki, začasne posode kaznovanih duš; lepó in primerno je, da so besedníki narodovi otožna gobezdála, kajti duša je nedolžna nad njih besedami; genljívo je, da ovijajo sukno trenutne slave krog ledij ljudi, ki niso dali ničesar ne drugim ne sebi, ker ne poznajo svojega bogastva in ne vidijo tujega ...

Takó stoji popotnik pred belo pobéljeno hišo ter gleda na mramornato ploščo, vzidano ob vélikih vratih. »V

tej hiši se je rodil odlični rodoljub — —« In misli popotnikove razstró peroti ter se napravijo na daljna pota, vsekrižem po prostranih poljanah domovine. Pri srcu mu je, da bi za plakal od nerazumljive žalosti.

*

Iz tega otožnega in nestalnega razmišljanja prihajajo pred moje omračene oči polagoma in previdno tisti znameniti dogodki, ki so se vršili ob lepih spomladnih dnéh v lepi šentflorjanski dolini ... Takó se nategajo tenke niti, potrgajo se in halja odpade in iz bube se izviije metulj.

*

Učitelj Šviligoj je nastopil svojo tajniško službo. To se je zgodilo prve dní aprila meseca, po velikonočnih praznikih. Prišel je zjutraj v šolo, toda otroci so bili na polju. Sedel je dolgo uro ter premišljeval. Stopil je napósled k oknu ter gledal po zeleni dolini šentflorjanski. Iz polja in iz travnikov je kipelo, vstajali so pomladni hlapovi, plaval nizko nad poljano kakor tenka meglà ter se dvígali proti nebu. Ob cesti so rasli visoki topoli, še goli in mrzli; toda Šviligoj je videl od daleč, kakó se je stresalo vejje v veselem pričakovanju. Vzel je klobuk, zaklenil šolska vrata ter se napotil pobožno zatopljen po vasi navzdol proti občinski hiši.

Vse koče so bile zaklenjene; nikjer človeka. Pogledal je skozi okno v temno kmečko sobo; na postelji je ležala stara ženska, obráz mrliški, v koščenih prstih silen molek s težkim bakrenim križem ...

Romal je mimo sadnih vrtov, mimo samotnih hiš, mimo cerkve in pokopališča. Ob pokopališču je stala občinska hiša, dolgo pritlično poslopje s strmo streho. Široka vrata so zaškripala. Šviligoj jih je pustil na stežaj odprta, da je zasijalo sonce v prostrano vežo; nató je poiskal ključ ter odklenil duri v občinsko sobo.

Obšel ga je poseben čut, podoben svetemu strahu. V občinski hiši ni stanoval nihče. Zakaj opolnoči so prihajali vanjo neznani ljudjé, stopali so po sobi s slovesnimi koraki ter govorili slovesne govore. Zató so nastanili v hišo občinskega tajnika, ki je imel opravila samó podnevi. V zadnji sobi, ki se je prišlo vanjo skozi kuhinjo ali preko zapuščenega vrta za hišo, je bila mrtvašnica.

Šviligoj je odprl okna, tako da se je zasmejala v sobo vesela sončna luč. Stene so bile sive in vlažne; nobene slike, niti razpela v kotu. Sredi sobe velika miza in za mizo dvoje težkih stolov. V rumeno pobarvani omari ob zidu je bil občinski arhiv.

Šviligoj je nesel stol k omari ter se je zaglobil v knjige in listine.

*

Posegel je v skrito predalce ter izvlekel prašen zavitek. Odvijal je počasi; najprvo močan ovoj od surovega rjavega papirja; drugi ovoj od belega pisarniškega papirja; tretji ovoj od svilenega papirja. Kdo je hranil s tako skrbno spoštljivostjo te na videz brezpomembne izrezke iz časopisov? Pretekla so od tedaj pač že dolga leta; papirji so bili na robéh orumeneli in razjedeni.

Šviligoj se je napravil, da bi čital, in razpoložil je liste po kolenih.

Poročilo o slavnosti, ki se je vršila pred dvajsetimi leti v mestu ... »Sprevod se je pomikal od mestne hiše po Špitalskih ulicah in čez frančiškanski most, potem na levo po Gledaliških ulicah. Vse hiše ob poti so bile okrašene z zastavami in zelenjem ...« In takó dalje ... Šviligoju so prišla na spomin njegova mlada leta. Tudi on je videl nekoč tako slavnost ... Srce mu je sladko zatrepetalo in zazdelo se mu je, da so takrat vihrale zastave in da je sijalo sonce in da so zvonili zvonovi samó na čast njegovi veseli mladosti ... Ob koncu poročila je bil stavek debelo podčrtan z rdečim svinčnikom. »Med gosti, ki so se udeležili banketa, smo opazili ... *odličnega rodoljuba Štefana Frfilo iz Šentflorjana* ...«

Odlični rodoljub Štefan Frfila iz Šentflorjana! Šviligoju je leglo na srce nekaj bridkega in zamislil se je ... Koliko je od tega, odkar je sedel v tej sobi, na tem stolu znamenit človek ter je mislil svoje visoke misli, ki so bile

morda setev mogočnih dreves, rastočih danes križem po domovini v korist in blagor vsemu narodu? V tej sobi, na tem stolu je snoval svoje načrte. Morda so na tleh še sledovi njegovih korakov, na knjigah sledovi njegovih potnih prstov, na stenah sledovi dima, ki se je dvigal počasi in dostojno iz njegove pipe. Ali njegov spomin se je izgubil; zapihalo je življenje ter je pomedlo s ceste vidna znamenja njegovih dejanj. Samó majhno predalce in v predalcu tenak zavitek papirja priča, da je tod po teh samotnih krajih bilo gorko srce, navdušeno za srečo in napredek človeštva. In slučajno pride roka poznega potomca in odviije omot in iz orumenelih papirjev se dvigne po dolгих letih, kakor oblak dišečega kadila iz kadilnice ali kakor dim iz pipe rodoljubove slava njegova ter se razširi po vsi deželi ...

Šviligoj je študiral dalje z veliko spoštljivostjo in z vedno rastočim zanimanjem.

Številka nekega lista, ki je izhajal svoje čase nekaj mesecev ter naposled zamrl zaradi malomarnosti naročnikov. Naslov uvodnega članka je bil podčrtan in Šviligoj je čital podpis »Š. F.« — Štefan Frfila! ... »Potreba sloge. — Stari slovanski greh je nesloga. Slovani so vedno nesložni in so bili, kakor nam pripoveduje zgodovina, že od nekdaj nesložni ...« Članek je pozival vse Slované, da naj se združijo v močno falango proti »skupnemu sovragu« ...

Na drugem mestu so bili naštetí udeležniki nekega pogreba in imé Frfilovo je bilo podčrtano ... Šviligoj se je napravil, da bi odprl pismo, ki je ležalo med papirji, ali v tem hipu je ugledal nekaj posebnega ... »† Štefan Frfila. V Šentflorjanu je umrl té dni odlični rodoljub in zaslužni pisatelj Štefan Frfila. Slovenski narod je izgubil v njem enega izmed tistih redkih rodoljubov, ki zastavljajo vse sile svoje v splošni blagor ter ne opusté nobene prilike, da koristijo razvoju in napredku domovine. Slava vrlemu možu! — Obširen življenjepis prinesemo v kratkem in tedaj naštejemo vsaj del vsestranskih zaslug oplakanega pokojnika.« —

Šviligoj je iskal obljubljeni življenjepis, toda med papirji ga ni bilo. Iskal je po predalu, ali tudi tam ga ni našel ... Zeló ga je zanimalo vprašanje, kdo je izkazoval rodoljubu Frfili toliko pietete, da je zbiral vestno vse papirje, ki so bili v kakršnikoli zvezi s to znamenito osebo. Kaj ga je oviralo, da ni dovršil svojega velikega dela in da je zakopal sadove svojega truda v skrit predal, namesto da bi oznanil svetu slavo rodoljubovo ter položil lovoriko na gomilo njegovo? In kjé je življenjepis, kjé so opisane zasluge vélikega Frfile? ... Takó hité dnevi in hité leta in predno izpolni generacija polovico svojih najsvetejših dolžnosti, pade v prah, da napravi prostora novim rodovom in novim dolžnostim ...

Šviligoj je spravil papirje v suknjo ter se je napotil proti domu resen in zamišljen. Kosil je brez veselja, po kosilu se je šel sprehajat, a vrnil se je kmalu domú.

*

Hodil je po sobi do večera. Okno je bilo odprto; videlo se je na velik sadni vrt. Trava je poganjala in češnje ob plotu so bile že polne belega cvetja. Izza vejevja se je svetil beli zvonik vaške cerkve; jabolko se je lesketalo v večernem soncu.

O mraku je Šviligoj zagrnil okno ter napravil luč. Nató je vzel iz suknje papirje o rajnem Frili, naslonil je glavo v dlaní ter čital in premišljeval. Po nogah mu je šumelo od čudne utrujenosti. Čital je z zanimanjem, ali črke so mu poskakovale pred očmí, uhajale so s papirja, tekale s smešnimi kretnjami po mizi, vračale se na papir ter se naposled izgubljale bogve kam. Misli njegove so hodile po neznanih potih in on ni imel močí, da bi jih vodil po ravni cesti treznega razsojevanja ...

Takrat zaškripljejo duri, odpirajo se polagoma in nalahko. Šviligoj vzdigne glavo. Med durmi stoji debel človek v obnošeni, pretesni in prekratki salonski suknji, v roki cilinder z zelo širokimi krajci, kakor so jih nosili pred davnimi leti. Obraz njegov je širok in rdeč, redki brki padajo čez ustnice, čelo je nizko in nagubano.

Smehljá se nerodno in v zadregi, kakor da bi si ne upal v sobo.

»Oprostite, da vas motim ... toda ni drugače. S posebno prošnjo prihajam k vam ob tej nenavadni uri.«

Šviligoj vstane.

»Zeló me veselí, da prihajate. Moje življenje je tukaj takó samotno in žalostno in zató mi je prijetno, če vidim človeka v svoji sobi ... Sédite!«

»Dovolite, da se vam prej predstavim. Moje imé je Štefan Frfila, nekdanj občinski svétnik.«

»Kakó je prekánjen tále Frfila,« si misli Šviligoj na tihem. »Nekdanj občinski svétnik! Neče povedati naravnost, da je umrl že pred osemnajstimi leti! — Neizrečeno mi je prijetno! Že davno bi vas bil rad poznal, toda nisem imel prilike doslej.«

»Seveda, naravno!« odvrne Frfila nekako sramežljivo ter sede na stol poleg postelje. »Iz tega sklepam, da ste že čuli o meni ... takóle kakšne splošne govorice, kakor se govóri o obče znanih ljudéh?«

Ob teh besedah pogleda Šviligoju pazljivo in pričakovaje v obraz.

»O ... gotovo ... dà ... Toda odkrito povedano, nisem slišal mnogo takih govoric ... Nanesel je čisto izreden slučaj, da sem se seznanil z nekaterimi zanimivimi podatki iz vašega življenja. Imenovan sem bil občinskim tajnikom za lepo šentflorjansko vas in takó se je prigo-

dilo, da sem naletel v občinskem arhivu na skrit zavitek papirjev ... Prosim?«

Frfila se je smehljaj zadovoljno in samozavestno.

»Ali ste čitali? ... He ... he ... Kaj pravite?«

»Stvar je vredna globokega premišljevanja. Čutim se srečnega ... usoda je razsvetlila mojo temno pot z veselim žarkom ...«

Hipoma ga obide nekaj genljivega, sladkega in otožnega obenem. Šviligoj vstane, stopi k Frfili ter mu strese krepko in iskreno obedve roki.

»Samó vas, blagi, véliki mož, imam zahvaliti, da je dobilo moje življenje življenja vreden cilj. Kakšni so dnevi učitelja in občinskega tajnika, ki je zakopan ob živem telesu v grob smradljive zakotne vasi? Njegova duša vène in hira in pogine, če nima brašna s seboj ... Vi ste mi dali nalogo, ki bo luč in hrana mojih dní. Upreti hočem vse skromne svoje moči, da rešim imé pozabljenega rodoljuba, da proslavim lepo dolino šentflorjansko po vsi prostrani domovini ... Dovolite, da obrišem to solzo, ki mi je omračila veselo okó, in da še enkrat stisnem vašo blago, blago roko! ...«

Tudi Frfili so se osolzile oči. Stisnil je Šviligoju rokó, a nato se je zravnál, zapel je na suknji gumbo, ki se mu je bila slučajno odpela, ter je napravil po sobi par trdih in svečanih korakov. Okrenil se je naposled k Šviligoju ter izpregovoril znamenite besede:

»Kako čudno je človeško življenje! ... Danes živí, čisto postranska oseba, živí brez misli in tja v en dan. Já, pije in hodi k ženskam, — vse kakor drugi ljudje. Ali pride trenotek in odpró se oči njemu in ljudém okoli njega ... Ní navaden človek, le prah v prahu, on je zaznamovan od Bogá, rešitelj je narodov. Kaj je storil? Nič! Zaznamovan je od Bogá. In zató jih odevajo v plašče kraljeve, stavijo jim spomenike in jim napravljajo spominske plošče ... Takó so izbrali tudi mene; tudi jaz sem se videl v ogledalu in čutil sem, da sem zaznamovan ... Že se je bilo pričelo, — ali ste čitali? Takó raste človeška slava! Majhna opomnja, daljša notica, feljton ... pogreb, nekrologi, odbori, slavnost, spominska plošča, zgodovina ...«

Na Frfilovem obrazu se je prikazalo nekaj prosečega, dobrodušnega.

»Zakaj ste mi vzeli moje papirje? To je moje veselje, moja tolažba v teh žalostnih časih. Zakaj tam doli na pokopališču je takó mraz in dolgčas. Vsako noč prihajam v občinsko hišo ... prosim vas, oprostite ... Ali stvar ne raste, giblje se tako počasi! Osemnajst let je od tega, kar so obljubili tisti življenjepisi, in še zmerom ga ní. To je strahovita malomarnost ...«

Stopil je k Šviligoju ter sklonil smehljajoči obraz prav blizu k njemu.

»Ali bi ne hoteli vi ... ali bi ne mogli vi ... ? Zakaj glejte, meni je takó težko in otožno ...«

Šviligoja je pretreslo od nog do glave in začutil se je krepkega in velikega, kakor se čuti človek, kadar ima veličastno nalogo pred seboj. Glava mu je segla do stropa in izpregovoril je dolg stavek, poln širokih samoglasnikov in donečih končnic. Nikoli se ni mogel spominjati, kakšne so bile tiste besede. Dal je Frfili rokó in ta roka je bila neizmerno dolga; ko jo je iztegnil, se je razprostirala pod njó vsa šentflorjanska dolina. Vrata so se odprla in Frfila je odšel in ko je vzdignil nogó, se je zadel s podkovanim podplatom ob zvonik farne cerkve. Ob farovškem oknu je slonel župnik; stresel je nezadovoljno z glavo ter se napravil spat.

*

Ko se je Šviligoj zjutraj predramil, so se motale nejasne slike po njegovi glavi. Ali hipoma mu je padla zavesa izpred oči in skočil je s postelje čvrst in vesel. Bil je še oblečen, ali domisliti se ni mogel, kedaj da je bil legel na posteljo. Spominjal se je toliko, da je prehodil po slovesu Frfilovem z velikimi koraki vso šentflorjansko dolino; ko je pogledal svoje čevlje, so bili v resnici še rosni in blatni ...

Opravil je svoja šolska opravila, pokosil je in pojužil, a po južini se je napotil k županu. Županu se ni po-

seбно hotelo, ker je bil debel, len in komoden človek, toda naposled se je zavedel svojih dolžnosti ter odšel s Šviligojem v občinsko hišo. Ni zahajal rad tjá, posebno o mraku ne. Vedel je o slovesnih ponočnih ljudéh in njih slovesnih govorih in četudi ni imel o slovesnosti nobenih predsodkov, vendar ni imel rad opraviti z mrličí.

Šviligoj je sedel za mizo, razprostrl po mizi Frfilove papirje in župan se je napravil, da bi čítal. Ali videl ni na papirjih nič posebnega; zdeli so se mu dolgočasni. Ker se ni hotel kazati učitelju v kaki napačni luči, je hlinil zanimanje. So na svetu stvari, ki so na prvi pogled smešne in malenkostne, a dobé posebno važnost, če pridejo v roke učenemu človeku. Izluščiti je treba jedro iz lupine.

Šviligoj se je prestopil parkrat po sobi, glavo zravnano, roke v hlačnih žepih.

»Kaj sodite?«

»Jaz? ... Hm ... vsekakor važne stvari; če se preudari ... nekaj posebnega je na njih. Diši iz njih kakor po mrličih ...«

Šviligoj je zamahnil z roko.

»Ali ne, ne mislim tega; naj diši po komerkoli, to je postranska okolnost ... Kaj sodite, da je treba storiti — to je vprašanje!«

Župan je bil v zadregi.

»Recite svojo, potem porečem svojo.«

»Gospod župan! Tisto uro, ko sem ugledal pod sabo lepo dolino šentflorjansko, me je obšlo nekaj posebnega. Čutil sem, da je blizu vélika naloga mojega življenja, videl sem cilj na koncu svoje dolgočasne poti ... V Šentflorjanu se je rodil imeniten človek, čigar dejanja bodo raznesla imé šentflorjanske fare po vsi širni domovini ...«

Župan je vstal ter se odkril.

»In jaz sem izbran, da zapišem njegovo imé v knjigo zgodovine ... Skličite jutri občinsko sejo, da se pomenijo najimenitnejši možjé šentflorjanske fare o korakih, ki jih je treba storiti v tej važni stvari. Zakaj delati je treba resno, trezno, brez pre nagljenja in brez površnosti ...«

»Oprostite ... tisti znameniti mož —«

»— je bil Štefan Frfila!«

Župan je listal po debeli knjigi svojih spominov, ali našel ni ničesar.

»Njegova velika občekoristna dela so danes še neznaná, četudi uživamo neprenehoma njih sadove. Pred osemnajstimi leti so obljubili življenjepís in še danes ga ni nikjer. Toda nespametno bi bilo, čakati nanj. Ali je odvisno človeštvo od malomarnosti in pozabljivosti žurnalistov?«

Župan ni razumel ničesar in želel je na tihem, da bi bili ostali tisti papirji, kjer so bili; ko je stopiliz občinske hiše na cesto, je bilo njegovo srce težko in nemirno.

Kljub temu je sklical občinsko sejo.

*

Tisto noč je romal popotnik po šentflorjanski dolini. Usoda je hotela, da je prišel mimo pokopališča ter pogledal čez zid. Luna je sijala, nagrobni kamni so se svetili v njeni mirni svetlobi in drevje je stalo naokoli in molčalo; ni se zganil niti en sam list.

Po pokopališču so se sprehajali mrličji; tu pa tam so stali v gručah ter se razgovarjali. Ob vélikem križu je slonel Frfila, zeló ponosen in dostojanstven.

»Ali nocoj ne pojdete?« ga je prašal občinski svétnik Stržina.

»Ne,« je odgovoril Frfila prevzetno in nosljaje, »ne, nocoj ne pojdem ...« Prekrižal je roké na prsih ter pogledal hinavsko proti nebu.

»Moji papirji so v poklicanih, zanesljívih rokah. Prišel je v šentflorjansko faro nenavadno učen in razborit človek, ki vé, kaj je svet, in zna ceniti zasluge velikih mož. Ta človek se mudi v Šentflorjanu samó začasno ... prišel je po opravkih ... hm ... Visoka oseba; občuje z državnimi poslanci in tudi pri ministrih je že bil ... Ko je ugle dal moje papirje, je spoznal takoj, da imá opravila z nenavadno stvarjo. Slišal je o meni že prej ... razgovarjal se je takole ... Nekoč ga je prašal velik dostojanstvenik: ,Ali ni bil rojen v Šentflorjanu naš véliki Frfila ... naš véliki

Frfila?’ — In on je odgovoril: ‚Da, v Šentflorjanu se je rodil ...’ Takó grè po svetu slava človekova ...«

»Kjé mislite, da vam jo vzdajajo?« je prašal Stržina pohlevno in spoštljivo. »Na rojstni ali na občinski hiši?«

»Na rojstni, mislim, na rojstni; stojí ob veliki cesti ... Ni sicer izključeno ... hm ... lep bi bil spomenik pred cerkvijo; toda za zdaj ... ! Meni ni do posvetne slave, ali zahtevam, da se spoštujejo zasluge odličnih rodoljubov in da se dadó temu spoštovanju vidna znamenja. Ne zahtevam tega iz osebne prevzetnosti. Mladina naj imá vzglede pred očmi, da se ravna po njih v svojem nehanju ... Da ... da! ... Hudó je samó človeku, če se mora ukvarjati s tako preprosto službo ter da nima ljudi, ki bi občeval z njimi izobraženo in resno in ki bi ga razumeli ...«

Stali so okrog njega poparjeni in osramočeni; Stržina je pogledal v stran, da bi ne videl Frfila njegovega nevoščljivega obraza; po desni rami mu je lezel velik črv.

Popotnik je slonel ob zidu, poslušal je ter se čudil. Nikoli v svojem življenju še ni slišal kaj enakega. Polagoma je zlezal v dve gubé in spanec ga je premagal. Spal je do jutra, ko mu je zasijalo sonce na oči.

*

Zgodí se, da vzklije v kakem samotnem kotu nova ideja, v kateri leži toliko bogastva, da bi živela od nje cela

generacija. Ideja vzklíje in vrtnar, ki jo je poklical iz rodovitne prsti, ji zaliva ter jo obdari z večno krasoto. Ali ko jo prinese na prodaj, hodijo ljudje mimo in nihče se ne zmeni zanjo. Zasmehovani vrtnar jo spravi in jo nese v svoje tiho prebivališče ter umrje. Po desetletjih in stoletjih šele pride bister človek, da jo izkoplje iznova, ji iznova zalije ter ji dá nove krasote. Ljudje se čudijo in blagrujejo vrtnarja.

Takó rabijo nekatere ideje dolga leta, da pridejo do ugleda in moči. Toda časih se pripetí, da se razraste neznatna stvarca v silno stvar, brez pomoči, sama po sebi. Padla je med ljudstvo beseda, — in v trenutku je sklilo mogočno drevó, ki širi košate veje po vsi deželi ter troši nanjo svoje blage sadove.

*

Nekega dné je bil napisan v imenitnem časopisu članek, ki je vzbudil v vseh krogih posebno pozornost ... »*Naš veliki greh!* — Težko in neprijetno je človeku, če je prisiljen pisati o napakah in slabih lastnostih ljubljenega naroda. Ali novinarja sveta dolžnost je, pisati *resnico* in ni drugega kakor *resnico!* ... Naš narod je pohleven, pobožen in gostoljuben. Pač *lepe* čednosti! Toda *Horacij* je dejal — ne, nečemo citirati! — Znano je vsem in zató nič treba prikrivati, da naš narod ne pozná *hvaležnosti* do tistih velikih mož, ki bi morali biti naš ponos in naša

čast. Kakó slavijo drugod svoje prvake! Kakó jim dičijo čelo z lavorovimi venci, kakó jim stavijo spomenike itd. A pri nas?! ... V lepi zagorski vasi, v idiličnem Šentflorjanu se je rodil pred osemdesetimi leti mož, čigar imé je danes skoro pozabljeno, čeprav bi ga moral poznati in spoštovati vsak pravi rodoljub. Ta mož je *Štefan Frfila*. Prepričani smo, da bo zvenelo to imé marsikomu tuje in neznano, — ali to je usoda vseh tistih naših mož, ki so žrtvovali vsak dih življenja svojega za narod svoj, za blaginjo domovine. Kdo je kriv, da naše najboljše moči omahujejo, da vlada letargija vsenaokoli? Kriva je naša nehvaležnost, ki ne bodrí delavnih duhov z zasluženim priznanjem ...«

Obenem je bilo naznanjeno v daljši notici, da so sestavili v Šentflorjanu odbor za napravo spominske plošče na rojstni hiši Štefana Frfile.

Članek sam pa je imel toliko uspeha, da so osnovali tudi v mestu odbor za nabiranje prispevkov. Če bi se nabrala nepričakovano velika svota, so sklenili, da postavijo skromen spomenik pred šentflorjansko farno cerkvijo, oziroma v mestnem parku.

*

Tiste čase je sedel v uredništvu opozicionalnega organa mlad človek, ki se je ukvarjal z visokoletječimi načrti. Ko je prečital omenjeni članek v glasilu vladujoče stranke,

ga je obšla imenitna misel. Smehljal se je vse dopoldne, a popoldne se je šel sprehajat. Misel njegova je rasla, dobivala je določne oblike, dokler ni stopila predenj dovršena in veličastna ... Šef je prečital koncept uvodnega članka, muzal se je ter se čudil.

Na večer prihodnjega dné je bilo vse mesto razburjeno. Ljudje so stali v gručah po ulicah; po gostilnicah in kavarnah so se prepirali in celó stepli so se v dveh krčmah.

Opozicionalno glasilo je dokazalo natanko in nepobitno, da je zakrivila narodovo nehvaležnost do zaslug Frfilovih samó vladujoča stranka. Frfila je bil opozicionalec, ki je šibal ob mnogih prilikah z ostrimi besedami korupcijo v javnem življenju. Takó si je nakopal sovraštvo gospodujočih življev. Napadali so ga in preganjali, dokler ga niso uničili duševno in gmotno. Umrl je neznan in pozabljen, s strto dušo, z grenkobo v srcu. A celó po smrti niso mogli zatajiti svojega črnega sovraštva. Ubijali so in ubili tudi spomin njegov; razorali so njegovo gomilo, da bi ne pričala najmanjša travica o njih sramoti in o imenu in delih poštenega Frfile. Takó je stvar, — »a narod, ti sodi!«

To je bil strahovit udarec!

Od tistega dné so se stresali stebri domovine. Brez va-jét in brez vodnika so besnele strasti čez jarke in ploto-ve. Oglasil se je naposled neodvisen list, ki je klical k slo-

gi; a nihče se ni zmenil zanj, — nasprotno: ozmerjali so ga od obeh strani ...

Pristaši obeh strank so tekmovali v rodoljubnem požrtvovanju in v štirinajstih dneh je bilo denarja dovolj za najlepšo mramornato ploščo.

*

Slavnost se je vršila natanko po vzporedu, kakor se vršijo enake slavnosti po vsi naši lepi domovini. Šentflorjanska dolina je bila v zastavah in v zelenju. Nad cesto, po kateri so prihajali slavnostni gostje, se je dvigal slavolok: »Častimo naše slavne sine, — čast in dika domovine.« Zložil je napis v trudapolni noči učitelj Šviligoj ... Udeležil se je slavnosti tudi sorodnik Frfilov, ki je sedel pri banketu na častnem mestu ... Nagovori, odkritje spominske plošče, banket, napitnice ... In takó se je nagnil dan ...

Šviligoj je govoril slavnostni govor. Pred očmi se mu je meglilo, ali kljub temu so mu tekale besede gladko in zvršil je, sam ni vedel kakó. Stal je na svojem mestu ter se prestrašil, ko mu je zadonelo od vseh strani burno ploskanje in klicanje. Pri banketu se je nagnil k mestnemu žurnalistu ter ga je prašal na tihem:

»Ali ne prinesete jutri življenjepisa Frfilovega?«

Žurnalist je že nekoliko pil in zató je odgovoril odkritosrčno:

»Kaj pa naj pišemo? Jaz ne vem o Frfili ničesar. Dvo-
mim celó, da je bil v Šentflorjanu rojen.«

Šviligoj se je zgrozil.

»Toda prosim vas ... oprostite ... čemú pa ste potem
prišli tu sem?«

»Čemú pa ste vi govorili slavnostni govor?«

Kakor bi ga bil udaril po glavi; Šviligoj je izbuljil oči
ter molčal dolgo minuto. Žurnalist se je smehljál, ni imel
usmiljenja z njim.

»Zakaj ste govorili? Dajte, povejte mi nò, kaj pa ves-
te o zaslugah Frfilovih; povejte mi eno samo najbolj na-
vadno zaslugo in pri tej priči plačam liter vina ... Kakšen
hinavec! — Kdo bi si bil mislil?«

Šviligoj se ni opravičeval; njegovo srce je bilo potrto.
Gledal je proti stropu in ni se udeleževal razgovorov in
tudi petja ne. Roka njegova je segala po kozarcu in ko-
likor bolj je pil, tembolj mu je bilo hudó in težko. Vstal
je opolnoči ter se napotil neopažen in sam proti domu.
Noč je bila svetla in tiha; vsa dolina se je potapljala v
čudoviti svetlobi.

»Strašno je, ker je bilo resnice v njegovih besedah! ...
Ali jaz ne čutim hinavščine v svojem srcu; moje nehanje
je bilo čisto in blagodejno. Takó pride človek v dotiko s
svetom in nenadoma mu padejo dvomi v dušo ...«

Ni se zavédal, ko je odprl široka vrata občinske hiše,
poiskal v temi ključ ter stopil v sobo. Prižgal je svetilko,

ozrl se po stenah ter se začudil. Spoznal je, da se je izgubil; ker se mu je hotelo spati, je sedel na stol ter položil glavo na mizo; ali že pol v sanjah se je premislil, upihnil je luč ter ostavil sobo. Taval je po temni veži, a vrat ni našel. Veže ni bilo nikoli konca; napravil je sto korakov, toda vrat ni bilo nikjer. Domislil se je, da hodi morda v kolobarju. Zató se je zravnal ter korakal pokonci in naravnost. Prevrnil je neko stvar ter se spotaknil, a obenem je zadel z glavo in komolci ob vrata. Poiskal je kljuko ter odprl; stal je na čisto neznanem kraju. Na okoli visoko drevje, na desni zid in ob zidu so se plazile tihe sence kakor tatovi.

Prestopil se je ter stopil v mlako; ostrašil je troje debelih žab, ki so pljusknile v smradljivo goščo ter mu oškropile salonsko suknjo. Šel je počasi ob zidu dalje ter prišel do visokih mrežastih vrat pokopališča. Znotraj pred vratmi sta stala dva človeka ter se živahno razgovarjala. Sključen starec v obnošeni dopetni suknji in s polhovko na glavi je držal kljuko v dolgih, krempljem podobnih prstih. Debeli, dostojanstveni človek, ki je stal poleg njega, je bil Štefan Frfila.

Šviligoj se je naslonil ob zid ter poslušal.

»Samó nocoj še, prosim. Rad bi videl svojo ploščo.«

»Ne, ne morem, na noben način ne; takó govori pisa-na zapoved. Vaša duša je rešena in zató nimate zunaj nobenega opravila več. Pustite vrata pri miru!«

Frfila je sklonil glavo ter se odstranil žalosten in potr. Šviligoj je zaklical za njim:

»Frfila, Frfila, kakšne so tvoje zasluge?«

Frfila se je okrenil ter odgovoril iz daljave z žalostnim glasom:

»Kakó naj bi jih poznal, ko še zmerom ni življenje-pisa?«

Šviligoju se je zazdelo, da ga je nekdo prijel za kolena in pod pazduho ter ga nalahko položil na zemljo. Zatisnil je oči ter zaspal.

NEZADOVOLJNOST

Bog je ustvaril svet za vse ljudi, pozabil ni na kreatur nobeno. Na nebu sije svetlo sonce, škrjanci žvrgo-
lé po zraku, a pod nebom se razprostirajo mlake in žabe
sedé naokoli. Vsa lepota stvarstva je tudi moja. Pravico
imam, kakor drugi, da se nastavljam blagodejnim sonč-
nim žarkom, da štejem ponoči mile zvezdice, ki trepeče-
jo sramežljivo na sinjem oboku, da poslušam slavca
sladke glasove, ki plakajo in vriskajo iz pesmi liričnih
pesnikov; pravico imam, da duham duh vijolic, da od-
zdravljam bujnim rožam, kadar grem mimo vrta, da gle-
dam z veselo in sanjajočo dušo po prostranem polju,
kadar ziblje poletni veter svetlo pšenično valovje. Vsa
lepota stvarstva je tudi moja, zrak in voda, petje škrjan-
cev in cvetje vijolic, šumenje gozdov in žuborenje stu-
dencev. Bog je neskončno dobrotljiv, pozabil ni na kre-
atur nobeno in tudi ne name grešnika. Tudi moja je vsa
zemlja in na razpolago so mi vsi cestni ogli in vsi jarki in
vsa gnojišča, da ležem pod milim sinjim obokom ter po-
ginem, prav kakor vse druge kreature božje, psi, mačke
in vrabci. S tem razločkom, da so mi namenjena sveta

nebesa, kjer bom prepeval med kerubi in serafi slavo božjo na vekov veke.

*

Ali naselila se je pregrešna prešernost v moje srce. Nič več nisem bil zadovoljen s cestnimi ogli, jarki in mlakami, pregrešil sem se v svojih mislih nad milostjo in dobrotljivostjo božjo, ki je bila dala takó radodarno vsem kreaturam zrak, vodo, šumenje gozdov in žuborenje studencev. Kadar se naseli greh v srce človeško, razjé polagoma vse bitje, človek se odvrča zmerom bolj od Bogá, dokler se naposled popolnoma ne odvrne od njega. Prekles sem v svojem srcu večnorazumni in neskončno dobrotni red stvarstva, ki nudi kreaturam zrak in vodo, šumenje gozdov in žuborenje studencev. Prekles sem tega večnorazumnega in neskončno dobrotnega reda pokorne služabnike, posvetne in neposvetne, kakor jih poznamo iz pisem in iz ustnega sporočila in ki imajo čudna in posvečena imena, ter sem se zapisal hudiču, da bi toliko lažje stregel poželjivosti in pohotnosti svojega srca. Prijeten vonj po vijolicah in ciklamnih je napolnil mojo siromašno kolibo, smrdečo prej po kvargljih in po slabem tobaku, in prikazal se je hudič. Lep je bil in ves prijazen, gladko obrit in gosposko počesan in tenko paličico je imel v roki. Takoj se je moje srce nagnilo k njemu; videl sem, da je usmiljen in nesebičen,

edino pravi prijatelj človekov. Le on daje duši pogum in voljo, daje rokam moč in mislim peroti. Zató se zatekajo k njemu vsi slabi in trudni, ubogi in zaničevani, zató se vzdiga k njemu opolnoči toliko ranjenih, hrepenečih src. In on se usmili vsakogar; priteče k človeku, ki je v sili, in pozabi, da ga je isti človek zaničeval, natolceval in žalil, ko je imel še vsega dovolj. On je domá v smradljivih kolibah, v predmestnih ulicah, po hlevih, kjer umirajo berači in popotniki; tod rosé tolažbo in uteho njegove dobrotljive roké, tod briše njegov robec solze iz okrvavelih očí in z usehlih obrazov. V ponosne palače, na bleščéče dvorce, v bogate kloštre ne zaide nikoli.

»Daj mi dom,« sem mu dejal. »Naveličal sem se popotne palice, moje noge so trudne. In strah me je cestnih oglov, jarkov in mlak, da bi tam poginil kakor pes, mačka ali vrabec.«

Nasmehnil se je ljubeznivo.

»Poznal sem te in zdelo se mi je čudno, da si grizel toliko časa ovsenjak krščanske zadovoljnosti. Ti, iz tistega testá, ki mislim napraviti iz njega novo človeštvo, v katerem ne bo posvečene skromnosti in preklete nezmernosti! Nezmernost, prijatelj, je morala pač blagosloviti skromnost — odkod bi drugače jemala? Bila je sama tako skromna, da se je preklela ter se takó ogradila z visokim posvečenim plotom. Čas je, da se je usmilimo, da jo rešimo prekletstva ...«

Blagi hudič! — Dal mi je dom, čudovito belo izbico, in ni zahteval ničesar. Rosne so bile oči obema, ko sva se poslovila, a v izbici je ostal prijetni vonj po vijolicah in ciklamnih.

*

Zdaj šele sem čutil vso ostudnost in vse uboštvo svojega prejšnjega življenja. Okusil sem slast udobnosti, vgriznil sem bil v jabolko spoznanja. Zdaj šele sem se stresel, če sem se spomnil na umazane in prašne ulice, ki sem se potikal sestradan po njih, na svojo nečedno in smradljivo kolibo, in ah, na tiste stotere surove, debele, dosita nažrte ljudi, ki so gospodovali nad mano, ker so vedeli, da moram poklekniti prednje in iztegniti roko po grižljaju kruha, če hočem živeti. O, kakó sem zdaj pljunil, če sem se spomnil nanje; in v pljunku je bil zelen žolč. Kakó so me mučili, poniževali, ker so vedeli, da jih v svojem srcu zaničujem in sovražim, kot zlobno, slinasto, nepotrebno golazen, ki bi me omadeževala, če bi se dotaknila mojega čevlja, oh kakó so me mučili, ker so vedeli, da se mučim sam in da si grizem ustnice do krvi in da si bijem v obraz, vso noč, vso noč, zató ker sem bil pokleknil in iztegnil roko po grižljaju kruha, namesto da bi legel na gnojišče ter poginil ...

Takó globoko sem se oddahnil od sreče, da mi je zastala sapa. Nikoli več, nikoli več, — o blagi, blagi hudič!

In vse drugačne so bile zdaj moje oči. Videl sem stvari, ki jih prej nisem opazil, ker so mi bile preblizu, ker sem živel v njih in so se mi zdele naravne in potrebne kakor zrak, ki ga ne vidim in ki živim v njem ... Tisoč ljudi je živelu kakor jaz in devetstodevetindevetdeset jih je bilo zadovoljnih. Pač si je časih kdo zaželel, da bi bil kos kruha malo večji, ali kako je bila ta želja ponižna, brezupna! Pač so sanjali nekateri o drugem življenju, o prijaznih izbicah, o belem kruhu, — toda sanjali so in kadar so se predramili ter zasekali v trdi ovsenjak, so se smejali svojim sanjam, so bili prepričani, da je tako prav in da ne more biti drugače! Pač so nekateri kričali ter govorili velike uporne besede, ali zdelo se jim je na tihem samim, da je to le komedija, da se velike uporne besede ne uresničijo nikoli in niso se ravnali po teh velikih upornih besedah, temveč vrnili so se v smradljive kolibe ter so tlačanili dalje! Pač so nekateri kradli in ropali, toda zdelo se jim je, da je to greh in ne njih naravna pravica! — Na dnú srca so bili vsi zadovoljni.

Kakó se mi je zdelo zdaj vse to čudno, neumno, nizkotno! Vsi so spali kakor sem spal sam, dokler se nisem predramil.

Ko sem jih gledal ter premišljeval njih nesrečo, se je vzbudila znova prešernost v mojem srcu. Pretesna mi je bila izbica in presamotna. Dolgčas mi je bilo; stene so bile takó tihe in slišal nisem glasú nego svojega ...

*

Zadišalo je prijetno po vijolicah in ciklamnih in prikazal se je hudič.

»Zdelo se mi je čudno,« je dejal, »da si živel doslej tako samotno, ti, — iz testá, ki mislim napraviti iz njegga novo človeštvo. Skromnost ti je še vsa v krvi; to je kakor sušica: ozdravi jo komaj hudič ... Ali nimaš očí, da bi videl, kakó uživajo in tratijo drugi? Ali misliš, da si manj sposoben za uživanje, ali da imaš manj pravice do njega? Kdor uživa, ima pravico do uživanja, zatoorej uživaj!«

In ugledal sem svet pred sabo. Brez števila debelih in veselih ljudi sem ugledal, ki niso bili v nobenem oziru boljši od mene in ki so imeli kljub temu vsega več nego jaz. Imeli so lepe dvorce sredi mesta, kopo služabnikov, ljubeznivo in svetlo vrsto priležnic, vse bele in sladke, kakor iz cukra. In imeli so konje, da so se vozili po mestu, kadar je sijalo sonce na tlak in smo hodili mi drugi potni in trudni po žarečem kamnu; imeli so prostrane kleti, in v kletih neskončno število sodov, ki je bilo žlahtno vino v njih, medtem ko smo srebali mi drugi grenko vodó. Kjer je bila domá sladkost in lepota, povsod so se jim odpirala vrata na stežaj, če so se le prikazali na pragu ... Sram me je bilo, da sem jim bil pustil to-

liko časa vso sladkost in lepoto in da nisem bil posegel po svojem deležu.

In posegel sem po njem. Imel sem tudi jaz lep dvorec sredi mesta, kopo služabnikov, ljubeznivo in svetlo vrsto priležnic, sladkih in belih kakor iz cukra. Imel sem konje, da sem se vozil po mestu, in kleti z neskončnim številom sodov, ki je bilo žlahtno vino v njih; povsod, kjer je bila sladkost in lepota, so se mi odpirala vrata na stežaj, če sem se le prikazal na pragu.

*

»Jaz sem volja in sila in oblast,« je dejal hudič. »Le kdor je z mano, doseže svoj cilj; kdor se me ženira, ostane v blatu na vekov veke.«

»Jaz sem sovraštvo in zavist in upornost,« je dejal. »Le kdor zaklene mene v svoje srce, bo užival sladko tolažbo ob zadnji uri in bo živel večno življenje.«

»Jaz sem upanje in maščevanje in neusmiljenost,« je dejal. »Zató hodim k siromakom v smradljive kolibe, da jim obvezujem rane, in k popotnikom in beračem, ki umirajo po hlevih, da jim zatisnem oči ter jim olajšam srca z upanjem in maščevanjem in neusmiljenostjo.«

Z roko njegovo, ki je volja in sila in oblast, sem bil posegel po svojem deležu. Kakor je dostojno mojega temperamenta, sem nagibal najbolj globoko izmed vseh kozarcev tisti kozarec, ki so v njem sladkosti ženske lju-

bezni. Kako navadna, lena, dolgočasna je bila prej moja ljubezen! Po grdih skrbéh, po prisiljenem delu, po brezuspešnih naporih sem poljubljal razmišljen in truden in poljubi ženskih ustnic, ki sem jih komaj čutil, so bili istotako razmišljeni in trudni. Za resnično uživanje je treba najprej časa. In zdaj sem videl, koliko je lepote, ljubezni in sreče na enih samih ustnicah, v enih samih očéh, kakó globoka sladkost je v eni sami kretnji, v hipnem pogledu, v komaj izgovorjeni besedi. Ves dan mi je bil premalo, pridejal sem še vso noč in vendar sem izgubil na žalost še marsikatero kapljo iz kozarca. Kolikor bolj sem užival, tem več bogastva se mi je odpiralo; vsako novo izkustvo je rodilo troje novih željá in troje novih sladkosti. Le kdor je za uživanje nesposoben, se ga more naveličati; samó skromne nature omagajo od sladkosti ter se žalostno sušé. Resničen pivec prepije vso noč, a zjutraj odpré vesele oči ter poseže po kozarcu, ki se mu zdí lepši in slajši nego kdaj prej; kdor pa je ustvarjen za podkapnico in ne za vino, hodi okoli tri dni z obvezano glavo ter preklinja.

Imel sem časa za uživanje in užival sem pošteno. Ali zdaj mi je prihajalo na misel, koliko sem bil zamudil v svojem življenju. Če sem se ozrl na svojo mladost, se mi je zdelo, kot da bi bil hodil, slepec, ves čas lačen in žejen med gomilami kolačev, ob potokih bistrega vina. Koliko je bilo okoli mene in v meni ljubezni, ki nihče ni

prašal zanjo in ki je nezaželjena in nezaužita mučila srce, v katerem se je rodila. Ko bi merili ljubezen s korci, bi izmerili pač morje same izgubljene ljubezni, izlite na cesto kot pomive ... Mrzlo mi je rezalo v srce, če sem se spomnil svoje matere. Nikjer nisem videl več takih oči; že v samih očeh je bilo ljubezni za toliko, toliko otrok; vsi bi bili imeli prostora pod njenim pogledom, ki nas je odeval kakor gorek plašč. In zdaj sem spoznal: nihče ni prašal po njeni ljubezni, jemali smo surovo in osorno in sram nas je bilo njene ljubezni, ki je krvavela ter se prelivala brez koristi, ker ni bilo nikogar, da bi posegel s poželenjem in hvaležnostjo po nji ter jo takó prebudil v stokratno življenje. Zdaj sem spoznal, zakaj je bil obraz takó plah in sramežljiv, zakaj so ga časih nenadno zalile solzé in zakaj je bil ob zadnji uri takó bolesten in izmučen; takrat sem pristopil tiho, da bi poljubil roko in da bi rekel tisto ljubeznivo besedo, ki je čakalo njeno srce nanjo vse življenje, vse dolgo strašno življenje in ki je ni bilo, četudi je kričalo srce in prosilo; pristopil sem in sem se sklonil, no roka je bila že mrzla.

Vsa moja mladost: nepoznana, nezaužita, zavržena ljubezen. In zatorej nezaužito, zavrženo življenje.

*

Hudič je dajal neprestano in vesel je bil, da je dajal.

»Kdor ne zahteva od življenja ničesar, je gnusna golazen, ki ima vsakdo pravico, da jo strè s peto. Samó tisti ima pravico do življenja, ki se zaveda te pravice in ki jo terja, če mu jo kratijo. Kdor se ponižuje, bo še bolj ponižan. Dá, prijatelj, poznam cele narode, ki so taka gnusna golazen in ki bodo zaradi tega jutri ali pojutrišnjem strti s petó. Taki narodi kvečjemu tožijo, kvečjemu moledujejo, jokajo in prosijo, a ne kričé nikoli in nikoli ne udarijo. Podobni so strahopezljívcu, ki je dobil klofuto, pa je ni vrnil podvostročene, temveč se je prijel za vroče lice ter jecal jokavo: »Kaj pa sem ti storil? Ali je to pravica?« Oni pa mu je dal še brco povrhu ter se je studoma okrenil. Taki narodi se zavedajo svoje skromnosti, bojazljivosti in krščanske pohlevnosti in zató se sramujejo sami sebe; zatajujejo se, topé se kakor breznov sneg in izginili bodo. Krščanska skromnost jim koplje grob. Stvari, ki so drugod navadne kakor zrak, so jim ideali, utopije. Tebi se ne zdi nič nenavadnega, da nosiš čevlje in suknjo, — beraču na cesti pa so čevlji ideal in mu je misel na gosposko suknjo smešna utopija. — Takó se vedejo skromni, krščanski narodi, — gnusna golazen, ki ima vsakdo pravico, da jo strè s petó.«

Take in enake reči mi je pripovedoval hudič, a kadar mi jih je pripovedoval, se je odprlo nad nebom še zmemrom drugo nebó in v neizmernost so segale moje želje.

*

Imel sem snežnobel dvorec daleč od mesta in od ljudi, pod milim nebom, sredi zelenih brd, za visokimi, tihimi gozdovi. Tam sem prebival, kadar se je vzbudilo staro poželenje po duhu sveže, razorane prsti, pokošene trave, po pesmih gozdne harfe, po soncu, ki sije na polju.

S sabo sem bil vzel svojo najlepšo ljubico, vitko, fino, drobno dekletce, takó drobno, da se je lahko skrila pod mojo suknjo. Če je razpletla lasé, so ji segali do nog in svetla bela polt se je lesketala izza pšeničnoplavega plašča, gledala so prsa, bleščeča in trda, kakor dvoje igračic iz porcelana. Zmerom novo radost sem imel s svojo ljubico, nikoli se je nisem naveličal. Nič ni bilo na nji surovega, nizkega, — bila je struna, duša, vesela in sanjava, neizmerno čustvena: lepota in radost življenja, pomladi, mladosti je zvenela neprestano v nji in iz nje je zvenela k meni in v meni. Vsak najin poljub je bil prvi: nenadejane, nepričakovane slasti je bil poln ... Tako sva živel in to življenje je bila pesem, kakor bi ne zložil lepše božji slavec sam ...

Kamor sem iztegnil roko, vse je bilo moje; komaj mi je bilo treba potrhati, pa so se odpirali studenci veselja in sladkosti. Sredi neprestanega uživanja je hrepenelo moje srce neprestano. Kraljevsko krono sem imel na glavi, kraljevskega bogastva po svoji razbrzdani želji,

kraljevsko ljubico v postelji, — in glej, moje srce je hrepenelo neprestano in bolj hitro je bilo moje hrepenenje nego roka, ki je dajala. Mislil sem na tiste, ki niso imeli, in hotel sem imeti, ki niso hrepeneli, in hrepenelo se mi je ...

Zadišalo je prijetno po vijolicah in ciklamnih.

»Ničesar mi nisi dal! Kar imam, so samó otroške igračice. Jaz pa sem resen in izkušen človek in sram me je že skoro teh igračic ... Snežnobel dvorec imam, — kaj bi s snežnobelim dvorcem? Kakšno veselje imam nad njim? Če ga ostavim, stoji tam sam zase v svoji lepoti; — ne morem mu vzeti te lepote, ni moja, uživa se sama nedotakljíva! — Cukreno ljubico imam, — kaj bi s to cukreno ljubico? Kdor se ozré nanjo, se veseli njene lepote, če stoji pred ogledalom, se veseli ogledalo, če leže v posteljo, uživajo blazine gorkoto njenega telesa, če se obleče, se igra srajca z njenimi prsi, če si dene rožo v lasé, se smeje roža ter se mi roga ... Njena lepota ni moja; daje mi jo le pokušati kakor drugim, kakor ogledalu, postelji, srajci in roži! Vse, vse kar si mi dal, je samo svoje, ni moje, ni kakor jabolko, da bi je neolupljeno použil in da bi ga potem ne bilo več. Kaj mi je do jabolka, ki mi bingljaš z njim pred obrazom, da bi ga gledal ter se smejal; saj nisem otrok!«

Nejevoljnost me je obšla. Tisto, kar je bolešno glodalo v mojem srcu, se je predramilo. In prašal me je, česa želim.

»Ali ne vidiš?« sem zakričal in solze so mi lile po licih. »Ali ne vidiš, da želim nedosegljivega? Daj mi, kar je nedosegljivo! Daj mi, da vidim, kar je nevidno, in da slišim, kar je večno nemo, in da čutim, kar je breztelesno! Daj mi, da želim, kar ne vem, da želim, daj mi, daj mi, česar ne moreš dati!

Daj mi sonce, da ga obesim na strop svoje spalnice in da bo veselo svetilo, kadar se bova kratkočasila z ljubico!

Daj mi zvezde, da se bo igrala moja ljubica z njimi, kadar jo obide taka misel!

Daj mi nebeški obok, da ga razrežem na kosce ter ga razgrnem po svojih sobah, da bo moja ljubica mehko hodila, ker so njene noge tako nežne in natančne!

Kar sem izgubil in zamudil, mi daj, vse tisto morje brezkoristne razlite ljubezni, mojo v skromnosti, slepoti in pobožnosti zapravljenjo mladost mi daj!« —

Nasmehnil se je veselo in ljubeznivo: »Zdaj si človek, kakor sem hotel, da bi bil. Zdaj si testó, ki mislim napraviti iz njega novo človeštvo!« Stisnil mi je roko zelo pri srčno, a nató je izginil prijetni duh po vijolicah in ciklamnih ...

Jaz pa tožim zdaj neprestano noč in dan ter vzdihujem, ker je moje življenje takó pusto in žalostno; siromak sem na svetu, v svojem snežnobelem dvorcu ...

O sonce, da bi te obesil na strop svoje spalnice in da bi veselo svetílo, kadar bi se kratkočasila z ljubico!

O zvezde, da bi se igrala z vami moja ljubica, kadar bi jo obšla taka misel!

O nebeški obok, da bi te razrezal na kosce ter te razgrnil po svojih sobah, da bi moja ljubica mehko hodila, ker so njene nogé takó nežne in natančne!

O morje brezkoristno prelite ljubezni, o zapravljena mladost!

IZ PREDMESTJA

Anka se je rodila v tistem predmestju, ki je odeto v dim velikih fabrik in v prah neškropljenih ulic in kjer je trpljenje, uboštvo in greh.

Njen oče je bil pozlatar. Pred nekaterimi leti je imel še dela, ali polagoma je šlo navzdol. Domislil se je prepozno, da bi stopil v veliko delavnico, ki je požirala manjše kakor reka studence. Bolehen je bil, sestradan in zlovoljen in takó se je nekoč obesil. Ostala je žena sama s četrverimi otroci; Anka je bila najstarejša, bilo ji je štiri-najst let in ravnokar je bila opravila šolo.

Živel so v beraštvu mirno in tiho, ker jim je bilo beraštvo v krvi. Niso se prepirali ne z Bogom in ne z ljudmi.

Anka je bila slaboten in bolehav otrok, kakor jih je po teh krajih vse polno. Zdelo bi se, da ji je komaj deset let: vsa majhna in drobna; bluzica se ni bila vzdignila na prsih še niti za dih, lica so bila ozka, bela, oči so gledale čisto otroško, neumno in radovedno. Pol je bila skrbeča, izkušena mati, a pol dveletno dete s čudnimi željami. Delala je od jutra do noči neprestano, oskrbovala je štiriletnega brata in svoji mlajši sestri, pospravljala je in

kuhala. Mati je hodila osluščavat; odhajala je zgodaj ter se vračala pozno na večer. Kadar se je vrnila mati, se je vzbudilo v resni Anki dveletno dete. Sedla je trudna in izmučena in najrajša bi se zjokala, kakor otrok časih hipoma na glas zajoka, ne vé zakaj.

Nekoč se je mati domislila, da bi dala Anko česa učiti; mlajša sestra je imela že dvanajst let in bi lahko oskrbovala domača dela; bila je celo močnejša od Anke.

Takó je prišla Anka h gospéj Rieglovi, da bi se učila, kakó se šivajo kravate. Gospá Rieglova je bila velika in debela ženska, lici sta ji viseli navzdol, imela je dvoje težkih podbradkov; očesa sta bila majhna in svetla, švigala sta neprestano ter se svetlíkala iz obraza, kakor dvoje živih, majhnih živalic. Anka se je zeló bala gospé in sklonila se je ter se sključila, kadar je čutila, da sta se živalci ozrli nanjo.

Šivalo je troje deklet; vse tri so bile slabotne, suhe in brez krvi; ni se jim poznalo, če jim je po petnajst ali po trideset let; obrazi so bili pač zeló starikavi, ali oči so gledale otroško in telesa so bila nerazvíta.

Od začetka je bilo Anki težko; roké so ji bile okorne, bodckala je, »kot da bi si zobé trebila«. Ali privadila se je in šivanka je vbadala sama in natanko. Umetnost ni bila velika. Vsaka delavka je delala svoj posebni del kravate; najstarejša je bila pri gospéj že tri leta in ni vedela, kakó se deli sestavljajo. Sedele so tiho, kakor stroji

brez krvi in brez glasú, in roké so se vzdigale enakomerno. Takó zjutraj od sedmih, zvečer do sedmih; tako mesec in leto in življenje.

Anka je dobila prvo soboto dve kroni. Tiščala jih je v potni pesti in srce ji je poskakovalo. Dve kroni, — in ugledala je ob cesti vse polno prodajalnic, vleklo jo je na desno, na levo. Hipoma se je bilo odprlo ob cesti veliko število slaščičarnic, in za visokimi okni so dišale rumeno pečene torte. Odprlo se je ob cesti veliko število prodajalnic, ki so visele zunaj pisane bluze, čipkaste srajce. Dà, odprle so se celó zlatarnice in blesíkale so ji veselo v lica zlate zapestnice, broše; in biserni uhani so bili tam. Odkod toliko prodajalnic? Anka jih prej nikoli ni bila opazila.

Prišla je domov, kroni v potni pesti; mati je kroni vzela in še tisti večer jih ni bilo več. Anki se je storilo hudo in oči so jo zaskale; obraz pa, ki je bil prej že rdeč in vesel, je hipoma spet upál. V spanju je jokala tisto noč; mučile so jo grde sanje.

Prodajalnice so spet izginile; Anka jih ni videla več. Samó še razriti predmestni tlak je bil tam, sive dolgočasne hiše so bile tam, in visoka nova poslopja, odurna, podobna pobeljenim ječam; vse kakor je bilo prej.

Ali v Anki se je bilo nekaj zgenilo, predramilo. Kakor da bi bila mlada tica prvikrat zafrfotala s perotmi, po-

gledala okrog sebe, še plašno in neodločno, ter se napravljala, da vzletí iz gnezda.

Vzbudilo se je hrepenenje v nji, Bog védi po čem, po nečem svetlem, sončnem, po rumeno pečenih tortah, pisanih bluzah in zlatih zapestnicah, da, zlatih zapestnicah z veselo cingljajočimi naveski.

Kmalu nató, čez mesec dní, je zamenila Anka svojo tovarišico in je nosila blago v mesto. V roki veliko škatlo, prevezano z jermenom, je hodila dan za dnem po neskončno dolgih ulicah iz predmestja v mesto, kjer so se ceste širile in kjer so bile lepe hiše in kjer je bila prodajalnica ob prodajalnici, druga lepša od druge. Ob polu desetih je Anka odhajala ter se vračala opoldne. Samó ob sobotah je hodila gospá sama po denar.

Zgodilo pa se je nekoč, da je poslala gospá Anko v soboto po denar; naročala ji je skrbno, da naj pazi na denar, da naj ne izgubi denarja, da naj natanko prešteje denar ... dà, denar. Anki je šumelo po ušesih: denar ... denar ... denar. Denar ... to so rumeno pečene torte, pisane bluze, zlate zapestnice, dà, zlate zapéstnice z veselo cingljajočimi naveski.

Ali je vedela Anka, odkod ta meglà? Megla se ji je bleketala pred očmí, trepetalo je nekaj vsenaokoli, veselo in svetlo, takó da ji je poskakovalo srce. No Anka ni vedela, odkod ta megla in zakaj da ji takó poskakuje srce

... Kakó so se smejali izza meglé, veselo cingljajoči naveski!

Prodajalnice so se smejale ob cesti, visoke, lepe prodajalnice, vse nabasane s čudovitimi rečmi. In tudi ljudje so se muzali na cesti prijazno: »Anka gre po denar ... denar ... denar ...« In sonce je sijalo, ker je bila sobota in ker je šla Anka po denar.

V predeljenem prostoru, v katerem ni bilo drugega pohištva nego dolga rdeča klop ob steni, je čakalo že mnogo žensk na izplačevanje; delavke, slabo oblečene in suhotne, kakor Anka, in odjemalke same, dostojno opravljene in zlovoljne, ker je bilo okno še zmerom zaprto. Za steklenim predelom so stale ob dolgi mizi ženske, ki so prirezávalo blago, manipulantni so prihajali in odhajali. Prišel je blagajničar, debel in velik človek z drobnimi, mežikujočimi očmi in dobrodušnim obrazom, ter je odprl okence.

Izplačeval je polagoma, premišljeno; s slovesno kretinjo in trdo, kot da bi pribijal krono na krono, je štel denar na knjižico ter porinil potem knjižico po deščici; delavka je vzela denar ter stopila v kot, kjer je preštevala še enkrat.

»Za gospó Rieglovo,« je zašepetala Anka; — grlo se ji je bilo stisnilo.

Blagajničar je pogledal v svojo veliko knjigo in potem v knjižico.

»Šest in osemdeset kron ... célo premoženje!« Namuzal se je ter namežiknil Anki.

Anka je vzela denar; krona ji je padla na tlà, toda Anka ni slišala in je stopila k durim.

»Ti, deklè neumno!« je zaklicala debela ženska. »Ali ne vidiš, da ti je bila krona padla? ... Jezus, kakó drží denar, saj bo še desetak izgubila!«

»In preštela tudi ni,« je opomnila druga ženska. »Jaz bi ne pošiljala takih otrok po denar.«

Anka je pobrala krono in je začela preštovati. »Šest in osemdeset kron ... šest in osemdeset kron ... šest in osem deset kron ...« Kje so bile njene misli! Frfotale so kakor metulji, kakor metulji opoldne, pijani, od sončnega veselja prijetno utrujeni. Spravila je denar in knjižico v škatlo. Kakó je to ropotalo po stopnicah! Krone so cvenketale jasno, tenko, goldinarji bolj resno in debelo, in Anki se je zdelo, da brundajo celó papirnati desetaki s slovesnim basom.

Ko je stopila na cesto, se je odprlo pred njenimi očmi življenje in veselje. Vse je bilo lepo naokoli in vse se je smejalo. Sonce je sijalo na cesto in Anka se je ozrla na nebó, ki je lilo svetlobo dol, in se je zasmejala od radosti: prvikrat je bila ugledala sonce.

Najprej je šla Anka v slaščičarnico, sedla je na žametni stol pred mramornato mizico in belo oblečena postrežnica ji je prinesla na svetlem krožniku rumeno

pečene torte. Anka je zagriznila: kakó se je to sladko razlivalo po ustih, topilo se mehko na jeziku ... Jedla je, dokler se ni naveličala, a z očmi bi jedla še zmerom, lizala z jezikom po lepi rumeni skorji.

Zunaj pred oknom so hodili gosposko oblečeni ljudje; dame v dolgih, šumečih toaletah, z velikokrajnimi, čudovito okrašenimi klobuki, čipkaste sočnike v rokah, na ušesih biserne uhane ... in sonce je sijalo in vse je bilo gosposko in veselo.

Anka se je napravila na cesto. Hodila je vsekrižem; nekoliko lena je bila, sladko utrujena; — to je bilo zaradi torte. Stopila je v zlatarnico, da bi si kupila uhane, prave zlate uhane ... in zlato zapestnico ... in zlato brošo. Tam je stal prodajalec, starikav, čemerén človek s kozjo brado in srepimi očmi; Anka si ga skoro ni upala prašati.

»Kaj bi radi, gospodična?« jo je prašal s sladkim glasom — Anka se je spomnila na bele pene, ki so bile v torti in ki so se vleklye kakor testó — ter ji pogledal naravnost v oči.

»Zlato brošo,« je odgovorila Anka.

Prodajalec se je nasmehnil ter je položil prédnjo cel predal broš.

Anka je izbirala in vse so ji bile pogódi.

»Koliko pa stane ta zlata broša?«

Dva pozlačena golobčka sta stala na pozlačéni vejici ter sta se priklanjala drug drugemu.

»Štiri krone,« je odgovoril prodajalec in se je spet nasmešnil pod črnimi brki.

Anka je plačala štiri krone, ali zapestnico in uhanov ni kupila, ker je bil prodajalec takó čemerren. Namenila se je, da kupi pozneje, za Binkošti ... dà, za Binkošti zapestnico in uhane in še druge reči. Brošo pa je spravila v škatlo.

Prodajalec je stopil na prag in je gledal za njó. Stopala je hitro, z drobnimi koraki, skoro se je nekoliko opotekala, mala, suhotna Anka, siromašno oblečena, na glavi smešen, staromoden klobuk z obledelim in razcefraanim trakom.

Ob oglu so stale debele ženske s cveticami; Anki so zadišale šmarnice težko in prijetno in kupila je velik šopek. Prvikrat je imela šmarnice v roki in njih krepki vonj jo je skoro upijalil; zibalo se je pred njó, vse naokoli se je potapljalo v lepo, milo svetlobo. Hiše so gledale prijazno in prazniško in obrazi vseh ljudi, ki so prihajali mimo, so bili prijazni in blagi.

Stopila je v omnibus, da bi se vozila po tem jasnem božjem svetu. Voz je drdral nerodno po cesti, stresal se je in zibal. Mimo so švigale kočije, po tlaku se je vila neprestano dolga vrsta ljudi, in ko je došel omnibus na široko cesto, so zvonili mimo veliki rdeči tramvajski vozovi. To so bili čisto neznani kraji; ljudje, ki so hodili tod in se vozili mimo v kočijah in tramvajskih vozovih, so

bili vse drugačni; sladko in lahko je bilo Anki pri srcu, da je bila med njimi in da se je vozila po tej neizmerno dolgi, lepi cesti.

Takrat se je prikazalo njenim očem nekaj čudovitega: omnibus je postal in tam je bilo drevje, resnično, zeleno, košato drevje, nič podobno tistim oprasnim in bolnim kostanjem, ki so dremali po mestnih parkih. Hipoma se je mesto nehalo, ceste so se izlile v prelepe aleje in prikazale so se majhne ljubeznive lozice.

Anka je izstopila ter pohitela v park. Hodila je hitro, zmerom dalje; zmerom bolj tiho je bilo, zamolkli mestni šum je umiral v daljavi in že je pihala mehka, hladna sapa, že je šepetalo naokoli ter se stresalo; zeleno listje se je pogovarjalo, zazibalo se je časih, kadar je zafrfotal droben pisan tič, vzdignil se ter odfrfotal.

»To je gozd!« si je mislila Anka in v prsih se ji je nekaj širilo, širilo, da bi vzkliknila na glas. Sonce je stalo visoko in se je skoro že nagibalo; svetloba je lila skozi listje na belo, s peskom posuto pot, ki je bila vsa preprežena s sencami, kakor s čudnimi preprogami in čipkami. Kmalu se je pot dvigala ter se ožila, drevje se je zgrinjalo zmerom nižje in zmerom bližje. Anki, ki je bila navajena na mestni šum, se je zdelo tiho kakor v cerkvi.

Od sreče, od blagodišečega zraka, ki je bil v parku, in od dolge poti je bila Anka utrujena. Tam daleč, za drevjem, se je svetila bela hiša in Anka se je napotila tjà. Pred

hišo so bile klopí in mize, par ljudi je sedelo tam v senci in natakár je prišel ravnokár iz hiše, v roki dvoje čaš penastega piva. Tudi Anka je sedla za mizo, ker je bila žejna in trudna, in natakár ji je prinesel piva. Prašal jo je, če bi kaj jedla, in Anka se je spomnila, da je lačna. Takó si je naročila tudi sira in kruha.

Ko je popila Anka pivo, so se ji omeglile oči in svet naokoli je zastrl srebríkast blesíkast pajčolan; kamor se je ozrla, povsod se je svetilo kakor iz daljave, izza meglenih gorá. Prijetno ji je bilo; leno teló ji je bilo omahnílo in niti z rokó ni genila, ali ustnice so se smehljale kakor v sanjah, rdeče pege so gorele na licih in oči so bile široko odprte, vlažne in mirne.

»Zdaj bi morala kmalu domov,« si je mislila, toda genila se ni. Skoro se ni videlo, kakó se je sonce pomikalo navzdol, a če so gledale oči natanko, so videle, kakó je pojemalo in hitelo z veliko brzino mimo hiše, ob strehi navzdol, zad za listjem od veje do veje ter se že skoro opiralo na nizki holm tam v daljavi.

Natakár je prišel in Anka je odprla škatlo. Samó še desetaki so bili v knjižici in Anka je dala natakárju enega. Vrtíl ga je v roki ter gledal Anki nezaupno v obraz in na obleko.

»Kaj nimate drobnega denarja?« jo je prašal.

»Ne, nimam!« je odgovorila Anka ter se ozrla začudena nanj.

Vrnil se je z desetakom v hišo in Anka si je mislila:

»Če pride pač nazaj ali če mi pobegne z njim?«

Prikazal se je spet na pragu in z njim je prišel debeli krčmar. Krčmar se je ozrl na Anko, skomizgnil je z rameni, nató je skomizgnil tudi natakár ter se napotil k Anki, a v roki so mu cvenketale srebrne krone. Odštel je denar na mizo in Anka je spravila krone v škatlo ter se napravila na pot. Obá, natakár in krčmar, sta stala in gledala za njó, dokler ni izginila v parku.

Hladneje je bilo, vsa pot je bila že v senci. Anki se je mudilo, da bi je ne prehitel mrak. Kakó je dan minil kakor v sanjah; švignil je mimo, ves sončnovesel, in že se je temnila noč. — Stopala je hitro, časih je celó tekla, da so poskakovale krone v škatli. Zdaj je bilo v parku več ljudi; prihajali so v parih, hodili so počasi ob drevju in obraz se je sklanjal k obrazu.

Že je bučalo mesto od daleč, slišala je zvonjenje tramvajskih vozov in drdranje omnibusov. Aleje so se odprle in zasvetilo se je; v mesto še ni bil segel mrak.

Anka je sedla v tramvajski voz. Nogé so jo bolele in v glavi ji je bilo čudno: vse se je zibalo in majalo naokoli; če je gledala na visoko hišo, se je hiša polagoma nagibala, nagibala, stresla se naposled ter se izgubila v meglò. Zató bi zatisnila oči, legla, zaspala.

Kmalu je bila pri kraju dolga cesta in Anka je stopila iz vozá. Od vožnje so ji bile nogé še bolj neokretne, ho-

dila je težko ter se zadevala s škatlo ob ljudi. Ni pazila natanko na ulice in takó se je časih izgubila v neznane kraje starega mesta, v ozke, temne ulice, kjer so imeli židovski starinarji svoje umazane prodajalnice.

Postala je in se nasmehnila sama sebi in svoji utrujenosti.

»To je zaradi piva ... Ali jaz sem hotela ... sem hotela ...«

Domislila se je mahoma, ozrla se ter se napotila s hitrimi koraki na veliko cesto, kjer so stali omnibusi, ki so vozili v predmestje. Predno je stopila v omnibus, je hodila še od prodajalnice do prodajalnice, ter nakupavala lepih in dobrih stvari za mater in za brata in za sestre: kolačev, tort, za bratca lesenega konja in piščalko, za mater čipkasto ruto, za sestre dvoje lepo obrobljenih predpasnikov. Gledala je nemirno, čelo se ji je nabiralo v gube: ni si mogla domisliti pravega in toliko reči je bilo. Stala je na cesti ter premišljevala, kaj bi kupila, — vse bi kupila, toda vse ne gre v škatlo. In ustnice so ji kipele od sreče: kako bodo gledali ter občudovali Anko! ... Vrh vseh dobrih in lepih stvari je položila velik šopek šmarnic.

Zmračilo se je bilo čisto, že so gorele svetilke ob ulici. Anka je stala in čakala na omnibus; prišel je kmalu, zibajoč se in stresajoč, Anka je stopila vanj, in omnibus je drdral proti predmestju.

Sladek nemir je kljuval Anki v srcu, ko se je vozila domov; zaželela si je matere in brata in sester, da bi se deli zvečer za mizo ob svetilki ter se pogovarjali. Anka bi pripovedovala in še potem, ko bi bratec že spal in bi dremali tudi že sestra, bi šepetali mati in Anka še zmerom v postelji, o lepih, lepih stvareh, ki čakajo v prihodnosti. Potem pa bi polagoma padale težke in trudne trepalnice, nekaj sladkega in mehkega bi legalo na noge, na roke, na vse teló, samó še časih zaspana, komaj razumljiva beseda ...

Anka je bila zadremala in ko se je omnibus zamajal, bi bila skoro padla. Vzravнала se je ter se ozrla. Bila je že blizu doma. Vstala je ter stopila na ulico. Samó še kratek ovínek in tam je bila tista dolgočasna, ozka ulica, kjer je bila Anka domá.

Pred hišo je stalo mnogo ljudi. Anka je pohitela, da bi videla, kaj se je bilo pripetilo, da stojé vse sosede pred vratmi ter se pogovarjajo.

»Anka! ... Tukaj je Anka! ... Kod pa si hodilo, dekle?«

Vse so se vsule okoli njé in so ji gledale v obraz.

»No, v mestu sem bila!«

Pririla se je komaj v vežo in nekatere ženske so hitele pred njó po stopnicah navzgor in so kričale:

»Anka! ... Tukaj je Anka!«

In zgoraj so se zaslišali glasovi:

»Kje je Anka? ... Anka! ... Anka je tukaj!«

Tudi neznani moški glasovi so se oglasili:

»Deklè je tukaj!«

»Zakaj pa me vsi takó pričakujejo?« si je mislila Anka, ko je šla po strmih stopnicah v tretje nadstropje.

Obkolili so jo, prijeli jo za roke, sklanjali se k nji ter ji govorili v obraz vsi hkrati — sosedo, tuje ženske, bradati moški. Vsi so stali v poltemni veži in so prihajali iz stanovanj.

»Kje si bilo, deklè, kod si hodilo?«

Gospá Rieglova se je pririla, rdeča, debela, zasopljena.

»Kje imaš denar, denar, denar?«

Mati je prišla za gospó Rieglovo, blede, suha, prestrašena, z objokanimi očmi.

»Anka, kje imaš denar, denar?«

Prišel je velik policist, bradàt, svetlo čelado na glavi.

»Kje imaš denar?«

In vsi naokoli so zavpili z rezkim, sovražnim glasom:

»Kje imaš denar, denar, denar?«

Gospá Rieglova ji je iztrgala škatlo iz rok ter pohitela v sobo. Vsi so šli za njó in so vlekli Anko s sabo. Na mizi je gorela svetilka. Blizu vrat sta se tiščali ob zidu sestri in sta gledali z velikimi, plašnimi očmi; brat se je skrival med njima.

Gospá Rieglova je položila škatlo na mizo in vsi so stopili naokoli. Policist je gledal resno in mrko. Tedaj pa se je razlegel strašen krik in gospej Rieglovi je osinel ob-

raz; ustnice so se ji tresle, kričala je hripavo od bolečine, kot da bi ji rezali rano. Vzdignila je roko in metala po sobi: kolače, torte, predpasnike, čipkasto ruto ... Anka je bila stala zadaj in skočila je k nji:

»Pustite ... to je za mater, za Lojzko! ...«

Gospá jo je prijela za lase in jo vzdignila. Mati se ni genila, slonela je ob zidu čisto bleda; otroci so zajekali pri durih.

»Kaj sem vam storila?« je zajecala Anka.

Pristopil je policist.

»Umirite se, milostiva! ... Seme tatinsko! V imenu zakona z mano.«

In jo je prijel za roko.

»Seme tatinsko!« so se oglasili vsi naokoli.

Ozrli so se na mater, na otroke pri vratih, na siromašno pohištvo in so si mislili:

»Družina tatinska!«

Gospá Rieglova je preštevala denar s tresočima rokama.

»Dvajset kron je zapravila! Družina tatinska!«

In vsi so ponavljali:

»Dvajset kron! Družina tatinska!«

Anki se je zibalo, bleščalo pred očmi, razumela ni ni česar; stala je med njimi, majhna, drobna, prestrašena, in rženoplavi lasje so ji viseli po čelu in po obrazu.

»Kaj sem vam storila? Pustite me! ... Mati! Ruto sem vam bila prinesla.«

Mati se ni genila; za obe roké jo je držala velika bolečina in ji je ležala na jeziku.

Policist je prijel Anko ter jo je potegnil za sabo.

»Le z mano, seme tatinsko!«

Ko je bila že med durmi, jo je poklicala mati tiho:

»Anka!«

In Anka je zajokala.

»Kaj sem vam storila? Kaj pa me vlečete, ko vam nisem nič storila!«

Gospá Rieglova je pobrala po sobi vse, kar je bila prej pometala iz škatle, prevezala je škatlo z jermenom ter se odpravila. Odpravili so se tudi vsi drugi ter so stopali v dolgi vrsti po stopnicah za Anko in policistom.

»Še staro bi aretirali!« je opomnil nekdó.

In domislili so se tudi vsi drugi in ženske so kričale z ostrim glasom:

»Še staro bi aretirali!«

Anka se je opotekala; bala se je teh ljudi, ni vedela, kaj hočejo in kam jo tirajo: pridrli so bili v sobo in so jo zgrabili. Bilo je kakor v grdih sanjah.

Takó so se pomikali vsi skupaj po ulici in množica je naraščala. Ljudjé so prihajali in gledali Anki v obraz in so se posmehovali.

»Tatica, tatica! Takó mlada pa že tatica!«

Pljuvali so od gnusa in pljuvali bi bili najrajši Anki v obraz.

Otroci so poskakovali naokoli in kričali, časih se je kdo zaletel v Anko.

»Tatico tirajo! Tatica! Tatica!«

Policist je hodil z dolgimi, trdimi koraki in je držal Anko takó krepko za roko, da jo je bolelo; stopala je hitro, ali spotikala se je neprestano, in kadar jo je kdo sunil, se je opotekla kakor pijana.

»Napíla se je bila, tatica!« je vzkliknila gospá Rieglova zadaj.

»Pijana je, tatica!« so vzkliknili naokoli in stara, suha ženska je stopila k Anki ter ji poduhala v obraz.

»Saj smrdí po vinu!« je zaklicala.

»Takó mlada, še otrok, pa že krade in popíva! Fej!«

Prišli so do policijske hiše. Ljudjé so ostali zunaj, Anka, policist in gospá Rieglova pa so vstopili in policist je zaloputnil vrata za sabo ...

Tako so se pričele grde, grde sanje, ki se Anka nikoli več ni vzbudila iz njih. Tirali so jo tu sem, tjakaj so jo tirali in Anka ni vedela zakaj — kakor hodi človek v sanjah po zapovedi neznanih ljudí in se ne more geniti drugače.

Še tisti večer jo je spraševal velik, črno oblečen človek, kaj da je delala ves dan in kod da je hodila. Anka je pri-

povedovala — in švignil je mimo sončnojasni dan, da jo je zbolelo v srcu.

»Zdaj pa me pustite domú, ko sem vam povedala,« je rekla Anka.

Gospod se je ozrl z gnusom nanjo in je zamrmral: »Tatica, — in še takó mlada!«

Zmajal je z glavo in tudi gospod, ki je pisal za mizo, je zmajal z glavo in se ozrl z gnusom nanjo.

Spravili so jo v veliko sobo, kjer so bile še tri druge ženske. Vse so bile še mlade in samo ena izmed njih je bila gosposko oblečena. Govorila je z zoprnim glasom nerazumljive reči in se smejala na glas. Ostali dve pa sta molčali in sta gledali predse z nezadovoljnimi, temnimi očmi. Ozrli sta se malomarno na Anko, ali ona, ki je bila gosposko oblečena, je stopila k nji ter jo pomerila od glave do nog, da je Anko zazeblo.

»Ti si pa mlada začela, — kaj že imaš štirinajst let?«

»Štirinajst let in pol,« je odgovorila Anka plašno.

»Jaz sem bila še devica v tvojih letih!« se je zasmejala ona in Anko je spet zazeblo.

»Čemú so me bili spravili v to sobo?« si je mislila. »Kaj sem jim storila, da delajo z mano tako?«

»Pustite me domov, saj je že noč,« je rekla policistu, ki je pogledal pri durih.

»Tam je tvoja postelja!« je odgovoril in je zaklenil duri.

Anka je legla na posteljo in je takoj zaspala ...

Dolgo je niso pustili domov, takó dolgo, da se je Anki obraz postaral in da je bila podobna dvajsetletni jetični ženski. Ko je stala pred sodniki, so gledali ljudjé nanjo, kakor na ostudno golazen.

»Štirinajst let, pa že krade in popiva!«

Debel gospod, s svetlimi naočniki, rdeč in jezen, je stal za mizo in je zmerjal Anko z grdimi besedami.

»Kaj sem mu storila žalega?« si je mislila in hudó ji je bilo, da so ji tekle solze po licih.

»Nikomur nisem storila nič žalega in zgrabili so me in zdaj delajo takó z mano!«

Obsodili so jo na tri mesece ječe in so jo odvedli v drugo sobo, kjer so jo pozdravile neznane ženske; njih obrazi so bili neprijazni in zlovoljni.

Tri mesece je premišljevala Anka neprestano, naporno, takó da ni mogla spati.

»Kaj sem jim storila? Zakaj me ne pusté domov?«

Tri mesece je premišljevala, ali ni se domislila, da bi bila storila komú kaj žalega.

Vrnila se je v predmestje in se je skrila kakor gobavka in se je izgubila in je poginila.

PROFESOR KOSIRNIK

I

Dogodba, ki jo pripovedujem, je važna in zanimiva. Ni se rodila v zraku, iz pustih sanj, — vzknila je iz mokre zemlje, razvila se je ter se razcvela tako naravno, kakor se razvije in razcvete roža na polju. Zdí se mi celó, da ima poseben notranji pomen, ki je v začetku še nejasen, skoro neviden, ki pa se vzdiga čedalje določneje iz meglé ter stoji naposled v vsem svojem veličastvu pred začudenimi in prestrašenimi očmi. In vendar je težka moja vest zaradi te važne in zanimive dogodbe, ki jo pripovedujem.

Ali jih ni mnogo, ki se bodo jezili nad mano zaradi te dogodbe? Zahtevali so pustih sanj in kaj sem jim prinesel? Mnogo jih je, ki se bodo jezili, zakaj ljudjé so željni pustih sanj. Gledajo, kako bi se omamili in upijanili — kakor človek, ki je zapravil vse, kar je imel, in pije do nezavednosti, da bi ne spoznal svojega življenja. Takó pijó narodi, ki trpé in umirajo. — Srečni človek je soliden in stvaren; a kogar tepe roka božja, išče veselja in zabave, uganja neumnosti, ukvarja se z malenkostmi.

Takó je v našem življenju vse razbito in razkosano, ker se ljudjé bojé celote. Postavljeno v nepravo luč, ker

se bojé resničnega obraza stvari in pojavov. Iz tega strahu se je razvilo nagnjenje do postranskih okolnosti. Vrzi med ljudi kakršenkoli problem, naj se rodi iz njih življenja kakršenkoli problem — nihče ga ne prime takega, kakor je; človek natakne naočnike, razreže vse vprašanje v tisoč koščkov ter zapravlja svojo učenost nad njimi.

Ne zapravlja samó svoje učenosti, celó igra se s koščki kakor mlada mačka s sončnimi žarki. Izmučen je in utrujen, zató imá čudovit smisel za smešno stran življenja. Tragično stvar postavi pred vzbočeno steklo ter se raduje nad imenitno karikaturó.

Ali kakor se zaveda samó ob posebno grenkih trenotkih, da propada in umira, drugače pa uživa z blagoslovljeno naivnostjo lepoto svojih zadnjih dní, takó ne kaže očitno svoje ljubezni do malenkosti in do neresnice. Izmučen je takó zeló, da ne razločuje več kosa od celote, sanj od življenja; in kadar spregleda za kratek hip, je pač že preslab, da bi se mogel odreči lahkomiselnosti in površnosti, preveč ga je strah resnice, da bi se mogel odreči sanjam in nezmožen je, da bi zgrabil celoto ter pustil malenkosti na miru.

Tak je človek in politika, znanstvo in umetnost nosi na čelu pečat njegove usode in njegovega duševnega razpoloženja, ki je te usode žalostni sad ...

Ali vse to so stvari, s katerimi naj se ukvarjajo naši mnogoštevilni učenjaki. Povedal sem samó, kako da je moja vest težka zaradi te zanimive in važne dogodbe, ki jo pripovedujem in ki se ni rodila iz pustih sanj, temveč ki je vzknila iz mokre zemlje ter se razcvela, kakor vzklije ter se razcvete roža na polju.

Obšla me je bojazen. Videl sem človeka, o katerem pri povedujem, spoznal sem njegove misli in čutil sem njegovo žalost. A zdaj me zasleduje, kamor se okrenem. Vidim ga v tisočeri oblekah, z različnimi maskami na obrazu; in izza vseh teh mask vzdihuje žalost, ki sem jo bil prvokrat občutil. Pogledal sem v ogledalo in celó tam sem ga videl.

II

Kosirnik je živel tiho in zmerno; nobenih neumnosti mu svet ni mogel očitati. Njegova mladost je bila dolgočasna, ostavila je sledove na njegovem pustem, prezgodaj ostarelem obrazu. Gledal je resno, nekoliko plašno, kadar je govoril, je jecjal in zardeval, hodil je počasi in nerodno.

Nerodno in počasi je tudi mislil in čutil; šele tedaj, ko je bilo njegovo srce že vse zaprašeno, že suho in starikavo, je opazil, da je bil zamudil ves svetli dan svoje mladosti in da mu je ostalo samó še par žarkov večerne zarje. Opazil je obenem, da je ostala njegova duša lačna in žejna ob vsi globoki učenosti ...

Takó se vidi, kakó je človek slab. Spoznal je vse skrivnosti zemlje in nebes, skozi najgostejše meglé so prodrli žarki njegovih očí, življenje prirode in človeka mu je razumljivo, kakor enostavna matematična formula — celó v enostavne matematične formule je skušal stisniti neskončni razvitek, — a tedaj se nenadoma vzbudí iz sanj ter se zaljubi.

Kosirnika je bilo sram, da se je zaljubil. Res je ljubezen nekaj čisto naravnega, lepega, zdravega in tako da-

Ije toda človeku, ki se ukvarja s filozofijo in zgodovino (Kosirnik se je ukvarjal s filozofijo in zgodovino), je ljubezen hram lahkomiselnosti in nedostojnosti; čuti se v njem osamljenega in izgubljenega, kakor predmestni poet v družbi koketnih dam: potne kaplje se svetijo na visokem čelu njegovem.

»Dajte mi kist Rafaelov, dajte mi barv iz luninih žarkov in iz duha vijolic — —.« Moje peró sili v zlato površnost sentimentalnosti zlate moje zlate mladosti. Ali kaj sem bil vse doživel od tistih časov! Temno in pusto je zdaj življenje pred mano, le redkokdaj se še dogodí, da se ozrem postrani po obrazu device, ki pride mimo z drobnimi koraki, krilce privzdignjeno do skrivnostne točke, kjer se tista neizmerno fina črta, ki se je bila ravnokar vzdignila plaho in sramežljivo iz drobnih gležnjev, s hudomušno prešernostjo polagoma boči in boči, dokler naposled z nedosežno predrznostjo ne zariše najimenitnejše oble na svetu. Le redkokdaj se še ozrem in milo mi je pri srcu. O mladost, o ljubezen, o življenje! Tiha solza se je rodila — — —

Kosirnik se je zaljubil v lepo žensko, komaj še razvito, — s tistimi velikimi, otroškimi, neskončno sladkimi in neskončno neumnimi očmi, ki napravijo človeka neskončno srečnega in neskončno neumnega.

Zaradi teh oči in njih lastnosti se je bal Kosirnik svoje ljubezni ... Kakó se je stvar nadalje razvijala, se bo zvedelo vse iz te važne in zanimive dogodbe.

III

Ugasnile bi svetle luči velikih ciljev, velikih željá in velikih dejanj; bela, drobna roka bi jih pogasila vse po vrsti, rdeče, zaokrožene ustnice bi jih upihnile vse do zadnje in ostala bi lahkomiselná ljubezenska noč.

Takó je spoznal, da je bil zamudil vso svojo mladost, ali bilo ga je strah, da bi užival njene poslednje mlačne žarke. Bilo ga je strah življenja, ker je imel nenavadno fin čut za njegovo smešno stran.

Nič ni mislil na poezijo tihega, zaljubljenega življenja, na različne telesne in duševne koristi, ki so mastna priklada zakonske sreče, — vsa ta poezija in sreča je bila v njegovem čutu nerazločljivo zvezana z drugimi stvarmi, ki niso poetične. Gotovo je, da je Kosirnik v teh svojih mislih grešil zoper naturo in poezijo, toda to je njegova reč.

Življenje je res nekaj lepega, če ga človek žíví. Ali kdor stójí ob strani, ne vidi drugega, kot globoko in široko reko ostudnosti.

Človek vstane, se obleče, zajtrkuje, napravi se v urad, piše do dvanajstih, ali če ni načelnika blizu, pripoveduje kolegom kosmate anekdote, odpravi se domov ali v krč-

mo, v kavarno, v urad, v krčmo, polpijan domov in v posteljo. Variante so mnogotere kakor je že ravno »stan« dotičnikov, ali, glavna stvar ostane, stvar namreč, da je ta človek, ki ne dela in ne misli ne sebi na veselje in ne v blagor drugih ljudi, ostudnejši od psa na cesti, ki se kratkočasi na svojo resnično in srčno radost in ki živi vsaj večji del svojega dné po svoji volji ter se podela na katerem oglu se mu zdí, ne da bi prašal svoje sopsè, če jim je to prav ali ne.

To je namreč mislil Kosirnik: kdor je med nami dostojen, trezen in pameten človek, se je vdal in se je moral vdati vsem pravilom in zahtevam družbe, drugače bi ravno ne bil več pameten, trezen in dostojen človek. Izmed teh ljudi pa jih je brez števila, ki so mislili na tihem, da je ta družba ničvredna in da so njeni zakoni smešni in okrutni obenem. Brez števila jih je, ki so vedeli in vedó, da je vse njih delo v tej družbi škodljivo, in da so v tistem trenutku, ko so bili stopili v nje smrdeči stroj, ubili svojo dušo in kar je bilo vrednega v nji.

Samó časih se prigodí, samó redkokdaj, da se ta »koristni ud družbe« spomni, da je vse njegovo nehanje smešno in brez vrednosti, in da se je pregrešil proti sebi in proti človeštvu, ker se je bil ponižal do škodljivega stroja; če napravi v tem trenutku korak, kakor mu velewa srce, se pregreši proti družbi in njegov ugled je v nevarnosti.

Kar napravi človek plemenitega in velikega, ne napravi kot »koristen ud družbe«, temveč izven družbe in proti nji. Uči zgodovina in življenje.

Morda je šel Kosirnik predaleč v teh svojih mislih, ali ne dá se tajiti, da je v njih nekaj uvaževanja vrednega.

IV

I n ostudnost življenja je zvezal Kosirnik v svojih najskrivnejših in najresnejših mislih z ljubeznijo, ki ga je bila zalotila ob poznem času, z ostudnostjo življenja je zvezal življenja mir in udobnost. Ni verjel bajki o »tihi sreči« in tudi ni mogel verjeti, da bi bila ta tiha sreča izvor velikim dejanjem ali vsaj koristnemu delu.

Ni zameriti Kosirniku, da tega ni mogel verjeti, zakaj ukvarjal se je s filozofijo in zgodovino. Vedel je, kakó se je veseli in krepki narod polagoma pomehkužil in pohujšal pod vplivom krščanstva in njegovih hlapčevskih nauk. Vedel je, da bi ga vse zunanje nesreče in nadloge same ne mogle nikdar napraviti takega, kakršen je danes, temveč da je bilo treba tistega strupa, ki se mu je bil polagoma zalezal v dušo ter ga je naposled takó vsega razjedel, da mu ni več móči ozdraviti. Jermeni različnih gospodov so mu rezali iz hrbta mesó in strahovita, stoletna bolečina ga je storila dovzetnega za nauk ponižnosti in samozatajevanja. Takó dovzetnega ga je storila stoletna bolečina za samoponižanje in za klečeplastvo, da ga ni danes naroda, ki bi bil takó do kostí pobožen, hlapčevski in plah, takó Bogú vdano na smrt pri-

pravljjen ... Posegel je s plaho in trudno rokó po pijači, ki so mu jo bili prinesli iz Brižina, opil se je kot zarubljen kmet in se ne bo nikoli več streznil.

V vseh pojavih narodovega življenja se vidi, da niso samostojni, se vidi plahost, ponižnost, nezaupnost v vsaki kretnji, v vsaki besedi. V življenju skupnega naroda in ljudi, ki so ta narod ... Hlapčevstvo se jim pozná vsem na čelu, samozatajevanje je njih natura ...

Ko je premišljeval Kosirnik svojo ljubezen in te stvari, je prišel slučajno mimo tistih dolgočasnih belih hiš ob cesti, ki vodi iz Pulja v Medolino. Vroči avgustov dan se je na gibal na večer. Cesta, ki se je dvigala polagoma iz mesta navzgor, je bila za ped visoko pokrita s prahom. Na desni, na zahodu je bilo nebó rdeče, ali kolikor višje so se razlivali po nebu sončni žarki, tembolj je bledele mokro zlató ter prehajalo polagoma v sanjavo lilasto svetlobo, ki se je spajala na vzhodu s temno modrino vstajajoče noči. V oranžnem, rdečem, lilastem, vijoličastem žaru so se topili majhni oblaki, ki so spreminjali hip za hipom svoje svetle barve; rdeli so in temneli, pomakali robove v bleščeči ogenj ter se drgetaje izgubljali v nedoločno sinjino južne strani.

Kosirniku je legla lepota istrskega večera težko na srce in njegove misli so bile čedalje žalostnejše. Zaslišal je od nekod zategnjene, otožne glasove. Na enem tistih nizkih holmov, ki se vzdigajo iz valovite zemlje kakor

velike krtine, se je paslo par ovac in ovčar je sedel na skali ter prepeval ... Kosirniku se je zdelo, da prihaja ta pesem iz zemlje same. Ta stara, trudna istrska zemlja je ječala v sanjah, zastokala je od bolečine, od velikega ponižanja. Trepetal je, ko je poslušal to monotono pesem; samó dvoje visokih not, ki sta se menjavali enakomerno; zdaj sta zazveneli zategnjeno, rezko, da je segal glas do mozga, zdaj tišje, trepetajoče, glas se je izgubljal in zemlja je jecala v nedoločnih sanjah; pesem, kakor jo poje veter v linah zapuščene cerkve na kakem notranjskem brdu ... Daleč zadaj je že ostal ovčar, ali Kosirnik je slišal še zmerom njegove zategnjene glasove in srce mu je bilo žalostno.

Ugledal je pred sabo dvoje istrskih kmetov, tistih visokih ljudi v obleki iz težkega rjavega sukna, lica ožgana, oči resne, globoke in mirne. In tedaj, ko sta ga ugle dala, se je sklonilo dvoje lepih rjavih glav, na licih se je pokazala plaha ponižnost in ko sta prišla mimo njega, sta ga pozdravila v tujem jeziku, ki je bil neznan njemu in njima.

Zaskelelo ga je do srcá in čutil je bridko in globoko vso veliko nesrečo suženjske zemlje in suženjskega naroda ... To so jermeni tisočerih gospodarjev in to je kelih, ki so ga bili prinesli iz Akvileje.

V

Kaj je hrepenenje po mladosti drugega kot hrepenenje po svobodi? Moja mladost je bila tesna in grenka; ne spominjam se ene same ure, da bi bil globoko v srcu vesel svojega življenja. In vendar kadar me žuli na ramah breme suženjstva, — kakó gledam z mokrimi očmi v tiste že davno, oh že davno minule čase, ko sem hodil bos in lačen po pustih ilovnatih klancih med notranjskimi lazi in bukovimi gozdi, težko butaro drv na glavi, in v glavi sanje, silne, neizmerne sanje, da nisem čutil ostrih kamnov in da nisem zaječal, ko sem padel na kolena ... Grenkoba, ki je bila takrat v moji duši, je bila samo plodna prst za moje zmagoslavno pričakovanje; iz grenkobe so rasle moje sanje. No sanj ni več; zvene le so počasi ter se izgubile v prsti grenkobe, ki je napolnila srce vse do vrha ...

Tako zaide človek, sam ne vé kakó, v liriko in sentimentalnost. To je dvoje smešnih stvari; zakaj tisto, kar čuti človek, kadar je sam in resničen, je smešno, če se pové v dostojni družbi. V dostojni družbi je treba govoriti, kakor misli družba, ne kakor misli posameznik. Kakó bi mogla eksistirati n. pr. družba, v kateri bi vedeli vsi

posamezniki drug o drugem, da so malovredni in nepotrebni ljudje, ter bi to povedali? Popolnoma nemožne! Poslušal sem celó družbo, ki je ves večer svinjari-la, in vendar sem vedel natanko, da so bili udje tiste družbe pošteni ljudje, ki bi jim bil ljubši pameten razgovor. Nihče si ni upal pametno ziniti — pregrešil bi se očitno proti pravilom družbe. Nekoč je prišel med neko omizje človek, ki se je pečal s politiko, in je pričel govoriti o svoji stvari; zameril se je vsem in nikoli več ga niso vabili médse. Ista pravila so v gledališču, v umetnosti, v literaturi in v znanosti. V obmizni družbi ali v veliki javnosti, — treba je govoriti, kakor zahteva družba; kdor govori po svoje ali se družbi celó upira, ga vržejo na cesto prej ali slej. V srednjem veku so take ljudi sežigali ...

Res čudne misli prihajajo Kosirniku na pamet; ko bi bilo po njegovem, bi se ta važna in zanimiva dogodba ne završila nikoli; razblinila bi se v postranskih razmotrivanjih. In vrhu tega je čisto navaden anarhist.

Polagoma se človek »zaveda«, polagoma kloni tilnik ter spoznava »resnobo življenja«, strahovito resnobo dejstva, da nima in ne sme imeti nič svojega več, da mu je »resno« življenje prikovalo teló na teló družbe in da je prikovalo njegovo dušo, vse njegove želje in misli na to gnilo teló. Če ga je suženjstva sram in strah, grize na okovih in umira in hrepení po mladosti, po neumnih

sanjah. Če ga ni sram in ne strah, je resen ud resne družbe in velike so njegove zasluge takó za ves narod, kakor tudi za človeštvo sploh. Tisti narod, ki je mislil Kosirnik nanj, je suženjski vsled svoje vzgoje in zategadelj iz prepričanja. Tudi mladost tega naroda je bila tesna in grenka; in vendar je sanjal Prešeren o lepoti te grenke mladosti.

Zgodi se časih, da obide človeka, ki se je bil vdal življenju, srd in sram; živel je že čisto zadovoljno, čutil ni nikakih okov in želel si ni nikake svobode. Ali hipoma ga je zgrabilo, bogve kaj in bogve zakaj. Tedaj izlije svoj blazni srd na stvar, ki je čisto nedolžna nad njegovo sramoto, ali pa je morda le od daleč v komaj vidni zvezi z vzroki njegovega suženjstva. Ker ve, da se je bil moral pohlapčiti, da ni bilo in da je ni pomoči, bije krog sebe in ne gleda, kam padajo udarci. Celi narodi doživé take divje ure.

Kosirniku je prišel na pamet dogodek, ki ga takrat ni razumel, ki pa mu je stopil v tem trenutku s posebno jasnostjo pred oči. Posetil je nekoč svojega znanca, ki se je bil pred nekaterimi meseci oženil. Mož in žena sta živela v lepem soglasju, obá sta bila izobražena in dobra človeka. Stanovanje je bilo opravljeno prijazno, četudi je bilo nekoliko pretesno. Kosirnikov znanec je bil prej zelo idealen in navdušen človek. Sanjaril je s svojimi drugovi o veliki prihodnosti in o velikih delih. Kakor vsi

mladi ljudjé, je čutil tudi on »odprte rane« v narodovem življenju in pripravljaj se je pobožno in iskreno na zdravniški poklic. Delal je načrte, kakor jih delajo vsi idealni in nadarjeni ljudjé v dobi od šestnajstega do štiriindvajsetega leta, ali v njegovih načrtih je bilo toliko moči in razuma, da je Kosirnik pričakoval od njega velikih reči. No v razgovoru je spoznal, da se je bil njegov znanec zeló spremenil. Govoril je oprezno, v odmerjenih besedah; z nobenim vzklikom ni preskočil meje solidnosti. Vdal se je bil življenju skoro nevedé in zató ni čutil, da bi ga težilo. Pozabil je na svoje načrte, ali če ni pozabil nanje, se jih spominjal s tistim znanim, pomilovalnim nasmehom ljudi, ki so »spoznali življenje«, to se pravi, ki so se vdali hlapčevstvu radovoljno in celó z nekakim ponosom. Svojih misli in idej ni imel več; takó jih je prikrojil družbi in njenim zahtevam, da niso bile več njegove. Zategadelj ni več videl »odprtih ran« in ni več mislil na zdravniški poklic; bil je zadovoljen med zadovoljnimi.

Mračilo se je; Prešernova slika v ozadju je otemnela; zagrinjalo ob oknu se je treslo v vetru.

»Ti si še mlad, Kosirnik. Ali jaz, glej, imam ženo; tudi otroka dobim v dveh mesecih: mislim, da bo fant. Takó pozabi človek na tiste neumnosti in skrbi le za vsakdanji kruh. Nespameten bi bil, če bi se upiral. Komu in čemu?

Saj živimo čisto prijetno. Kvečjemu kadar je človek pijan, misli na revolucijo; a drugo jutro ga je sram. Kakšen škandal bi bil n. pr., če bi pričeli vsi hkrati reformirati, vsak na svojem mestu in v svoji stroki. To bi bila strahovita zmeda ... In kaj hočeš sploh pri nas z idejami? Zdaj smo vsi takole srednje raščeni, živimo v malomestnih razmerah, imamo malomestne nazore in tudi malomestne potrebe. Naj nas napravi kdo velike, — dragi moj, saj bi ne imeli prostora, da bi se okrenili.«

Kosirniku je bilo sitno. Niti natanko poslušal ni, zato je odgovarjal raztreseno. In vrhu tega je čutil, kakó mu je lezlo v srce naskrivoma prijateljevo vdano razpoloženje. Že je spoznaval lepoto »malomestnosti« in prijetnost življenja, ki se »giblje v zakonitih mejah«.

Vstala sta ter se odpravljala na sprehod; večer je bil lep in topel.

Žena prijateljeva ju je spremila do vrat.

»Kdaj se vrneš? Pridi kmalu.«

On jo je pogledal surovo.

»Pojdi torej z nama.«

Prestrašila se je njegovega pogleda ter stopila korak nazaj.

»Da bi te pestoval ves dan! Pridem, kadar se mi bo zdelo!«

Kosirnik je stal že na stopnicah in je slišal ta poluglasni razgovor samo slučajno. Njegov znanec je zaloputnil

vrata za seboj, ali komaj je spustil kljuko, se je vrnil in Kosirnik je slišal njegov skoro proseči glas:

»Ali si huda? Glej ...«

Nató je molčal skoro vso pot. Poznalo se mu je, da je bil razburjen in da ga je bilo sram, ker ni vedel povoda svoji razburjenosti.

Šla sta v gostilno in ko sta popila par kozarcev vina, se je vzdramil v filistru idealist. Govoril je mnogo in hrupno ter reformiral v dveh kratkih urah sebe in svoj narod. Kosirnik pa je bil žalosten in raztresen.

VI

Kakó bi se dali napraviti iz Hamletov Koriolani? Kakšni zanikrni Hamleti! — In ali nisem jaz sam, Kosirnik, izmed najzanikrnejših?

Duhovitih ljudi je vse polno med njimi, ali žalost je, kakó rabijo svojo duhovitost. Da spravijo svoje resnične misli v soglasje z atmosfero, da uravnajo svoje ude po obliki okov. To je njihova skrb in njih delovanje.

In jaz sam, Kosirnik, sem se bil zalotil na tej skrbi. Kakó bi uravnal svoje nazore in svoje življenje, da bi stopil brez posebno užaljene samozavesti v nižave vsakdanjosti, to se pravi laži in samozatajevanja? To je klavrní namen vsega dolgega razmotrivanja. — —

Dogodba se pomika počasi dalje in ne bo več dolgo, ko pride do zanimivega in lepega zvršetka. Gotovo so nekateri že z velikim zadoščenjem opazili, kakó naravno in neprisiljeno se razvija, brez nerodnega novelistiškega aparata, brez vseh zvijačnih artističkih trikov. Kosirnik je preživel medtem dvoje dolgih, trudapolnih let, ne da bi ga opazovali ali morda celó motili. Zasledovali smo samó nit njegovih razmotrivanj, pot njegovega duševnega življenja. Ogibali smo se skrbno vseh zunanjih

dogodkov, vsakega opisavanja krajev in oseb in sploh vsega, kar bi nas moglo odvajati od glavne stvari. Saj to je najlepša čednost pisateljeva, da ne nadleguje ljudi z malenkostmi, ki so jim vsak dan veliko jasnejše in resničnejše pred nosom. Na tak način človek občinstvo samó dolgočasi. Ako pa smo se tu in tam nekoliko pobavili z globokoumnimi pretresavanji, ki so silila od glavne ceste v stran, tedaj je tega kriv Kosirnik, ki je sicer globok in vesten, toda precej raztresen človek ...

Kakó bi uravnal svoje življenje, da bi bil gospodar in hlapec obenem? Kakó bi ukrenil, da bi družbi služil ter jo obenem podiral? — Baš o stvaréh, ki so nedotakljive, naj dragocenejše svetinje naroda, imam svoje posebne misli, ki so take nature, da bi se vrgel sam preko praga družbe, če bi jih poskušal zagovarjati ali celó uveljaviti. Kakó naj si služim kruh s filozofijo in zgodovino, če se pomaknem preko praga? Drugod bi bilo morda mogoče na kakršenkoli način — ali naša hiša je takó prokleto majhna! In še eno važno vprašanje: kaj imam sploh pravico zahtevati kruha od te družbe, če jo zaničujem in podiram? Ali nima pravice, da me vrže preko praga, in ali ni moja dolžnost, da se kar sam potegnem čezenj, predno me potisnejo? ... Morda — moj idealizem je velik — morda dosežem tisoči del tega, kar bi rad dosegel. Morda se mi posreči, da zastrupim troje ljudi s strupom svojih misli ter takó izločim droben kamenček iz stavbe,

ki bi je s svojimi šibkimi rokami nikoli ne mogel porušiti do temelja. Morda bi izraslo iz moje setve kaj koristnega; na svojem neznatnem mestu, v ozkem krogu bi morda razburkal to kalno vodo in valovi bi se širili, spajali se polagoma z enako neznatnimi krogi ter se naposled čez sto in tisoč let — moj idealizem je velik — spojili v en sam velik krog, v en sam velik val ... Morda ...

Ali zdaj je stvar jasna, in vse »možnosti« naj ostanejo, kjer so. Jaz, Kosirnik, sem dovršil svoje študije in zdaj gre za to, če naj se uklonim družbi s tem morjem žolča v svojem srcu, z vsem bistrim spoznanjem v svoji glavi. Ali naj se stavim jaz, Kosirnik, v službo zaprašenih in neizrekljivo smešnih idejic, ki dvigajo takó neizrekljivo smešne valove v tej neizrekljivo smešni družbi? Ali naj jaz, Kosirnik, odprem vrata svojega značaja bacilom boječega samozatajevanja, hinavske ali sužne zmernosti in zadovoljnosti, ki polnijo zrak takó na gosto, da se naleže človek, če nalahko zazéha? Ali naj ležem radovoljno na gnilo posteljo ter umiram sam z umirajočim narodom?

Lahko bi se to vse zgodilo in čez par let bi sam ne vedel več, da umiram. Udomačil bi se med tistimi oglodanimi idejicami, v tistem malomestnem miniaturnem življenju in postal bi vrhu tega še imeniten in obče spoštovan. Tudi za državnega poslanca bi me izvolili in sedel bi na Dunaju kakor sedijo drugi: verne podobe pros-

jaškega in suženjskega naroda, ki se prestrašijo, če jim čevelj zaškriplje ... Kosirnik se je domislil žalostnega prizora: teh poslancev eden človek izmed tistih pametnih in poštenih ljudi, ki ne morejo nič za to, da so udje umirajočega telesa — je izpregovoril nekoč resnično, živo besedo, ali je napravil resnično, živo kretnjo, skratka, zatajil je svojo suženjsko naturo, in kaj se mu je nató pripetilo? Kamenjali so ga, kakor da bi bil kihnil v mrtvašnici! In takoj se je preplašil samega sebe ter se zagovarjal pred narodom s skesanim obrazom in povešenimi očmi. —

To je eno in drugo sledi iz tega.

Če se ne maram udomaćiti v družbi, ne morem v njeno službo, ali pa moram biti pripravljen, da me čez par let izobčijo, mojemu telesnemu blagru na škodo in mojemu imenu na sramoto. V tem slučaju pa nimam pravice, da bi kogarkoli vezal nase, in torej nimam pravice, da bi se zaljubil ...

Takó premišljuje Kosirnik brez nehanja.

VII

In ob tem premišljevanju zaide v bližino tistega vrta, ki se razprostira okoli starinske, trinadstropne hiše ...

Ni zašel slučajno tjà, kajti ob petih zjutraj, v hladu in megli in rosi, človek nikamor ne zaide slučajno. Košato, mokro drevje je stalo tam še v polumraku, kaplje so padale z lista na list in na vlažna tla; v zraku je dihal komaj čuten veter, takó da se je listje le zdaj pa zdaj nalahko streslo, samó v spanju, nezavedno. Megla je bila gosta in légala je še zmerom nižje.

Kosirnik je hodil počasi po razvoženi cesti ob ograji. Časih je postal ter poslušal, če niso zaškripala velika vrata; hiša je bila skrita daleč v megli, za drevjem, a bilo je takó tiho, da bi se slišal najmanjši šum.

Takrat se je zgodilo, da se je tam na vzhodni strani megla hipoma pretrgala od vrha do tal, kakor svetopi-semsko zagrinjalo; in cela reka zlatožarečih, veselo trepetajočih žarkov se je razlila preko vrhov pinij in platán. Kosirniku se je zdelo, da je slišal šumenje te nebeške reke. Kamor so se izlili njeni valovi, je vse zatrepetalo, zasmejalo se še v poluspanju, streslo s težkimi trepalnicami, zadrgetalo od blaženstva. Tam nekjé, ali globoko

v varnem grmu, ali visoko v donebesnem vršičku ... čirrrrí-čirrrrí-čirrrrí ... dà, visoko v donebesnem vršičku ... čirrrrí ... je zafrfotalo dvoje kuštravih perotnic ... čirrrrí-í-í ... či-či ... in kaplje so se vsule na zemljo.

Kosirnik ni vedel, kam so izginile njegove žalostne misli. Vzravnal je glavo, hodil je lahko in veselo in zelo se mu je zdelo prijetno, kakó mu je umival lica mrzli jutranji zrak. Tam na klopi, ob pol razpali kolibi, je dremal finančni stražnik. Odprl je oči, pogledal topo na Kosirnika, zamrmral ter dremal dalje. Kosirniku je bilo pri duši, da bi prepeval.

Ali hipoma se je zdrznil. Kaj ni to tista pregrešna zadovoljnost?

Ne blêdi, Kosirnik, zakaj bi bila to tista pregrešna zadovoljnost? Ali nezadovoljni ljudjé nimajo pravice do pomladanskega jutra in do veselja?

Čirrrí — čirrrí — čirrrí.

Kosirniku je bilo pri duši, da bi prepeval, prav imenitno zakrožil kako fantovsko.

Kaj ni to izdajstvo, da hodim zdaj okoli po teh prepovedanih potih in da sem pisal včeraj tisto malovredno pismo?

Ne blêdi, Kosirnik, zakaj bi ne hodil po teh prepovedanih potih in zakaj bi ne pisal venomer malovrednih pisem? Kaj nedostojni in pošteni ljudjé nimajo pravice do ljubezni?

Čirrrrí ... Pa to ni bilo tam gori v vršičku, pač pa so zaškripala nenamazana ogromna vrata tam za drevjem, za megló in Kosirnik je hitel, da, tekkel je in drvil proti durim v ograji, odpahnil jih je, da so kolebnile v stran, trhle in stare, kakor so pač bile, in od ondod, po pesku, od tiste strani, kjer so bila zaškripala nenamazana ogromna vrata, je prišla tista komaj še razvita ženska z velikimi, neskončno sladkimi očmi, vsa še topla in zaspana, na glavi nemarno podvezano pisano ruto, izza katere so silili razkuštrani kodri, in sešla sta se baš na tistem mestu, od katerega je bilo do glavnih vrat po približno petnajst, a do ograje dobrih petindvajset korakov, do finančnega stražnika skoro devetindvajset.

KRIŽEV POT

Ob petih se je Marko predramil, vstal je ter se oblekel. V želodcu mu je bilo pusto; večerjal je prejšnji dan že zgodaj, ob šestih in samo kos kruha. A Marko je bil neprestano lačen; odkar se je zavedal, so izvirale vse njegove misli iz silnega poželenja po dobrih stvareh. Bilo mu je deset let; njegov obraz je bil širok, toda nezdrave, vodene barve in oči so bile velike, začudene. Ko se je oblačil in umival, je poslušal pazljivo, če ropočejo lonci v kuhinji; toda slišal ni nič; mati ga je bila vzbudila, a nató je odšla, in ni je še bilo nazaj. V veliki sobi je bilo vse tiho; zrak je bil težak in smradljiv. Oče je spal na postelji; obraz poten, brada vsa razkuštrana, usta odprta; Marku je bilo mučno, ko je gledal očetov obraz; še v spanju je bilo čelo vsevprek razbrazdano, a lica so bila suha, siva. Na tleh, pregrnjenih z žakljevino, pa so spale Markove štiri sestre. Vsi so sopli težko, kakor sami bolniki; ustnice so bile mokre in zatekle.

Mati se je vrnila. Prinesla je hlebec belega kruha; čakati je morala dolgo, da je branjevec odprl, a dal je le s težavo in jezil se je nad berači; dejal je, da daje vbogajme, ker vé, da ne dobí denarja nikoli. Mati je poslušala

in je samo premišljevala, ali bi mu rekla še za kavo in cukrer ali ne; hudó ji je bilo zaradi Marka, ki je čakal; na posled mu ni rekla.

Marku je leglo žalostno na srce: spet nič kave. Gledal je, ko je rezala mati kruh; rísala je z nožem po hlebcu in si ni upala prerezati — šest glav in še za zvečer, a hlebec je majhen in kakor goba. Tudi Marko je računil in še bolj mu je bilo žalostno, ko je videl, kakó majhen kos ostane zanj. Mislil je tudi že na kosilo, na večerjo, na drugi dan in razjokal bi se.

»Čas je, Marko, že zvoni.«

In Marko se je odpravil; mati je stala na pragu in je gledala za njim. Ko je zavil mimo ogla, se je vrnila v sobo, pogledala je po očetu in po otrocih; stopila je k mizi ter odščipnila drobtino kruha, takó da se na hlebcu ni poznalo. Nató je sedla na klop ob peči ter sedela sključena v dve gubi, glavo skrito v dlanéh.

Polu šestih je šele bilo, a sonce je žgalo kakor opoldne. Nebó je bilo svetlo, razbeljeno, kot da se je sonce raztopilo ter se razlilo po njem. Na cesti je segal prah do gležnjev; drevje ob poti je stalo mirno, niti list se ni zganil; trava je bila rumenkasta, posušena.

Deževalo že ni štirinajst dní, po polju je bilo vse opaljeno. In zdaj je oznanil župnik procesijo k mali, polrazpali podružnici svetega Miklavža; ta podružnica je stala na visokem hribu, skoro dve uri od vasí, če je hodil

človek hitro, a pač tri ure, če je romal s procesijo. Ljudí se ni nabralo mnogo v farni cerkvi, kjer se je zbirala procesija; prišle so večidel stare ženske in le par kmetov je bilo vmes; drugi so imeli posla na polju in v opekarnici.

Ko je stopil Marko v zakristijo, je bil cerkovnik že tam in ozmerjal ga je, da prihaja prepozno. Marko se je bal cerkovnika; bil je širokopleč človek, z odurnim, rjavim, širokim obrazom, ki je gledalo iz njega dvoje majhnih, zlobnih očí. Dremal je skoro neprestano. Iz ust mu je prihajal silen smrad in pljuval je črno.

»Obleci se zdaj!«

Marko je slekel suknjo ter se oblekel v dopetno ministrantsko haljo iz debelega rdečega sukna; vrh halje je ogrnil belo srajco obrobljeno s čipkami in potem še velik rdeč ovratnik iz istega debelega sukna kakor halja. Vrata so se hrupoma odprla; prišel je gospod s hitrimi, močnimi koraki, takó da je zabobnelo po zakristiji. Gospod je bil velik in krepak, še mlad; lica so mu bila polna in rdeča, ustnice so mu bile vzbočene zlovoljno in ukazovalno. Namesto dopetnega talarja je imel zdaj kratko suknjo do kolen; talar bi ga oviral na strmi poti. Ko je prišel, je pokleknil hitro z enim kolenom pred križ, ki je visel ob steni, pokimal je z glavo, a nató si je ogrnil srajco, ter hitel pred oltar; cerkovnik je nesel pred njim kropilnico in kropilnik. Blagoslov je bil hitro pri kraju, gospod je zamahal s kropilnikom po sredi in na obé

strani in procesija se je napotila po cerkvi navzdol proti velikim vratom.

Marko je stal s križem blizu oltarja, a zdaj ga je prijel krepko z obema rokama ter je stopal s trdnimi koraki pred gospodom in cerkovnikom. Križ je bil iz hrastovega lesa, skoro dva metra dolg; na njem je visel Kristus, noge in roke so bile pritrjene z močnimi žebli; na obrazu, na prsih, na nogah so bile velike rdeče lise; pod koleno in pod pazduho je bila podoba počena in cerkovnik jo je bil za silo zlepil.

Križ je bil težak, a Marku se zdaj to ni zdelo; držal ga je zelo visoko, tako da so ga videli tudi zadnji v procesiji.

Šli so po cesti skozi stari del vasí. Tu pa tam so gledali otroci skozi okno ali je sedela ženska pred pragom; skoro vse hiše so bile zaklenjene in okna so bila zabita. Za procesijo se je vlekel oblak prahu. Kmalu so zavili na klanec. Hiše so bile zmerom bolj siromašne, pol zidane, pol lesene in s slamo kríte. Vse so bile prazne, izumrle; moški so bili v opekarnici, ženske na polju. Izginile so zadnje kočé, razgrnili so se na obeh straneh dolgočasni lazi, ograjeni s kamenjem, leščevjem in robidovjem. Odprl se je za trenotek razgled v dolino, na lepši del vasí. Tam doli je bila cesta široka in čedna; na trgu je stalo sodnijsko poslopje, vse boljše hiše, štacune in gostilnice so bile tam. Pot je krenila na levo, spet po klancu

navzdol. Nizek hrib, poraščen s praprotnjem in grmičevjem, je zakril razgled na desni, po dolini. A na levi se je svet odprl, pust, žalosten svet. Valovito hribovje, kamenito in nerodovitno. Pot se je vila po zasekah med holmi, zdaj navzdol, zdaj navzgor; na obéh straneh za možá visoko nakopičeno kamenje, preraščeno z grmovjem in trnjem. Čudno in samotno so odmevale daleč naokoli litanije, ki so jih molili romarji s pojočim glasom.

Sonce je stalo visoko in vročina je pripékala. Marka je žgalo v obraz, ali potil se ní. Bilo mu je skoro prijetno, kot da bi sedel ob zimskem večeru toplo zavito ob razbejleni peči. Hodil je s trdimi, enakomernimi koraki; odrevenele roké niso čutile težkega bremena; zmerom še se je zibal križ visoko nad procesijo, vzdigal se in nižal, kakor je Marko stopal. Glava mu je bila polna lepih misli.

Zdaj mu je bilo deset let. Dovršil je ljudsko šolo in prihodnost se mu je odpirala. Najboljši učenec je bil v razredu, gospod in učitelj sta ga hvalila. Domá niso govorili še nič, toda vedel je, kaj mislita oče in mati. Da pojde v latinsko šolo, že na jesen, čez dva meseca ... Kakšna sladkost je bila v tem pričakovanju! Na jesen, čez dva meseca, — samó še dva meseca tega strašnega, strašnega življenja! Samó še dva meseca, — in zazdela sta se mu kratka kakor dve minuti ... In potem v mesto. Tam so velike hiše, tam je škof, tam je vsega dovolj. Ljudjé hodijo lepó oblečeni in jedó bel kruh, potice, pečenke ...

Potice, pečenke ... Ugledal je veliko, belo pogrnjeno mizo in na mizi vse polno sladkih in dobrih reči, krožnik pri krožniku in vsi polni, prijetno dišeči; kadilo se je iz njih, vzdigalo se, ščegetalo ga v ustih in v nosu; in zraven je bilo sadje, rdeča, mrzla, sočna jabolka ... iztegnil je roko, zagriznil ...

Hudó ga je zažejalo; usta so mu bila čisto suha, jezik trd, neokreten, kakor iz trdega usnja. In sonce je pripekalo. Izginila je belo pogrnjena miza, zaželel si je vodé. Ozrl se je naokoli in zdaj šele je videl pusto, pusto pokrajino; kameniti lazi vsenaokoli, tupatam ograjen košček poljá, kamenje povsod, trnje, robidovje. Leglo mu je na srce, začutil je utrujenost; roké so ga zbolele, križ se mu je zazdel zeló težak, zazibal se mu je in počasi ga je spustil na ramo.

»Za nas Bogá prosi! ... Kakó pa držiš?« je zavpil cerkovnik zadaj.

Marko je zgrabil križ ter ga vzdignil visoko, še višje nego prej. Kristus je gledal daleč po samotni pokrajini.

Cerkovnikov glas se je zazdel Marku strašen; pretresel ga je vsega, takó da mu je bilo skoro hladno. Zdaj šele se je spomnil jasno, kod hodi in zakaj. Za njim hodia gospod in cerkovnik in cerkovnik škropi s kropilnikom po pustih lazih, ki niso rodili nikoli in nikoli ne bodo. Za gospodom in cerkovnikom se vleče dolga vrsta žensk, starih, pohabljenih, preslabih za delo na polju, in

kmetov, kajžarjev, ki nimajo ne polja in ničesar ne in hodijo lahko s procesijami. Sam izvržek, sama revščina ... in on hodi pred njimi in drži visoko križ, ki je Kristus na njem pribit. Po lazih se razlegajo pojoči glasovi in samotne ptice frfotajo nakvišku, beže pred temi mrtvaškimi glasovi.

Prilezel mu je pot na čelo, lezel je po obrazu, krog ustnic; Marko je hotel obrisati lica ob ovratnik, ali če bi se nagnil, bi se križ zamajal, bi morda padel; nabiralo se mu je na obrvih, kapalo mu je od brade ter curljalo za vrat. Začutil je mokroto na vsem telesu, kakor od vročega železa je ležala na njem ministrantska halja iz težkega sukna. A sonce je žgalo neprestano, rezalo je v obraz, kakor z nožem.

Da bi imel zdajle kapljo vode ... ne kapljo, poln korec; nagnil bi in izpil; mrzel korec, kapalo bi prijetno od njega, razlivalo bi se hladno ob ustih, morda bi zdrknilo par kapelj, mrzlih, veselih, za ovratnik in po prsih dol ...

V želodcu ga je tiščalo; tudi jedel bi, hruške, jabolka ... domislil se je svetlih, rumenih marelic, ki jih je videl prejšnji dan na trgu pri branjevki. Stal je tam pač četrte ure; nikoli še ni bil pokusil marelic. Prišel je gospod iz sodnije in jih je kupil poln velik škrnicelj. Marko je stal in gospod je šel mimo njega; jemal je iz škrniceljna, posrkal najprej, potem vtaknil v usta ter pljunil koščico na cesto; ko je prišel mimo, mu je Marko pogledal v oči in

tudi gospod se je ozrl nanj. Marka je streslo, skoro zme-
glilo se je pred njim in zaslišal je besede: »Ná, fant, jéj!«
— Ali gospod je šel počasi dalje in ni rekel ničesar ...

Potem mu je prišlo na misel ... branjevka se je časih
okrenila, dà, celó vstala je ter šla nekoliko v stran. Tak-
rat bi stopil, počasi, malomarno, kot da bi hotel samó
malo pogledati, in bi vzel tisto, ki je tam čisto ob robu ...
toda ni si upal. Zdaj mu je bilo žal, da si ni upal ...

Spotaknil se je ob dolgo haljo, križ je treščil na ka-
menje in Marko se je udaril s čelom ob hrastov les. Cer-
kovnik ga je zgrabil za roko, vzdignil ga kvišku ter ga
stresel.

»Ali misliš križ razbiti, á? Ali te bom še hoditi učil?
Poberi!«

In gospod se je oglasil zadaj:

»Ti, fant, si pa res neroden! Ali ne veš, da nosiš Kri-
stusa v rokah?«

Marko ni pogledal ne cerkovnika ne gospoda, ali ven-
dar je videl dvoje debelih, jeznih, neusmiljenih obrazov.
Tresel se je in pot, ki mu je curljal po obrazu in po vsem
telesu, je bil hipoma čisto mrzel. Prijel je križ in vzdig-
nil ga je visoko; nekoliko se je Kristus zazibal, zamajal,
stresel, a nató se je zopet vzdigal ter se nižal enakomer-
no, kakor je Marko stopal ...

Strašni so ljudjé, silni, hudobni. Marko se je bal ljudi.
Zdaj, ko je cerkovnik zakričal nad njim in ko se je gos-

pod razjezil, bi se nekam skril, bi nekam ubežal, da bi ga kdo pobožal in da bi rekel: »Ubogi Marko! ...« Tisti gospod je šel mimo njega, ga je pogledal in mu ni vrgel marelice: »Na, fant, jej!« In kaj je bila gospodu marelica! Marko bi ga imel rad; kadar bi ga srečal, bi mu zaigralo srce in če bi se mu kaj pripetilo, če bi recimo kaj izgubil, bi mu Marko precej prinesel. In kadar bi prišel potem iz latinske šole, velik, učen in lepo oblečen, bi stal gospod na trgu in Marko bi ga pozdravil. Gospod bi pogledal in bi se začudil, a Marko bi se nasmehnil: »Glejte, gospod, jaz sem tisti, ki ste mu dali marelico!« ... Da bi imel eno samo svetlo, rumeno, sočno marelico! — Bilo mu je, kot da bi imel kamen v želodcu: in ta kamen se je prevračal, poskočil je ob vsakem koraku. Zeló težak je bil ta kamen, — in zdelo se mu je, da mu sesá krí iz rok, iz nog. Truden je bil in rad bi bil sedel nekoliko, samó za minuto, da bi se odpočil; križ bi položil poleg sebe in roké bi prijetno, sladko omahnile na kolena.

Pot se je bila polagoma razširila v razbrazdano in prašno cesto, ki se je vila proti umazani hribovski vasi. Ob cesti so rasle temne tepke, blizu vasí je stalo par visokih praznih kozolcev. Potem so prišli mimo starih, s slamo kritih hiš; okna so bila rdeča ali zeleno pobarvana, ob vsaki koči je bil kup gnojá, pri nekaterih celó pred vratmi, takó da se je moglo v hišo le po ovinkih. Otroci v umazanih srajčkah, debeli, plašni in radovedni, so se

prikazovali na pragu; prišlo je iz hiš par sključenih žensk v zelenih nedeljskih oblekah, rožastih rutah in z velikimi molki v rokah ter se pridružilo procesiji. Skozi vas je vodila pot zmerom navzdol; na desni se je svet hipoma znižal, kakor v globok prepad; tam doli se je pričela ozka dolina in iz hriba, pod vasjó, je izviral studenec, ki je namakal v dolini poljá in travnike ter se naposled izgubil v močvirnati zemlji. Procesija je zavila na levo, navkreber. Vas je ostala zadaj in spet so se razprostirali pol ure daleč nerodovitni lazi. Koruza je rasla tuptatam, prikazala se je skupina tepk in češpelj, senca košatega oreha se je časih razgrnila preko poti.

Pomikali so se počasi dalje, po kamenitih klancih navkreber. Molili so tišje; gospod, ki je molil naprej, se je globoko oddihal; od obraza mu je lilo kot izpod kapa. Obrazi žensk in moških so bili topi, oči so gledale brez izraza, jezik je ponavljal leno, zaspano: »Za nas Bogá prosi!« Neusmiljeno je žgalo sonce, žarki so rezali kot svetle britve. In trnje ob poti, in staro, preklasto drevje, in dolgočasni, dolgočasni, razriti lazi, — vse je bilo tiho, mirno; ni dihala, ni se zgenilo. Imena svetnikov, ki so jih peli hripavi, žejni glasovi, so umirala v razpaljenem zraku in ni bilo vetra, da bi jih nosil v daljavo in da bi se potem tam kjé vzbudilo drevje in bi zašumelo, poslušalo ...

Marko je bil žejen, lačen in truden in mislil si je, koliko časa da bo to pač še trpelo. Ta dolga, mrtvaška, pusta procesija ... ta revščina, to dolgo, mrtvaško, pusto življenje, brez veselja, brez kruha. Da bi se samó enkrat do sitega najedel ... da bi mu kdo odprl veliko shrambo s policami na vseh straneh in na policah velikonočni kolači, medeni, orehovi, cibebovi ter bi rekel: »Zdaj pa jéj, kolikor se ti hoče!« Velikonočni kolači in velikonočne pomaranče, velike, rdeče pomaranče, da bi se mu cedilo med prsti, ko bi jih lupil. Nabasal bi si žepe in bi prinesel domú ter bi razložil po mizi. Mati bi prišla: »Za božjo voljo, Marko, kjé pa si toliko dobil?« In sestre bi stale okoli mize in bi gledale in celó oče bi se ozrl postrani iz kota, kjer sedi in krpa ... krpa ... neprestano, dasi že mesec dní nima dela. Za Marka je bila vsa strahota življenja v besedah: »Oče nimajo dela.« Vedel je, s kakšnim glasom je mati izgovorila te besede. Kadar jih je slišal, je vse omahnilo v njem, na prag bi sedel in jokal. Kadar je prišel iz šole, je gledal od daleč, če stoji na pragu starejša sestra; z resnim, kakor skrivnostnim obrazom se je sklonila k njemu ter zašepetala: »Oče imajo dela.« Stopil je v hišo z lahkimi koraki, sladko se mu je smejalo srce in sladko se je glasilo, ko je oče razbijal po podplatu ...

Zdaj tega že dolgo ni bilo; vse je minilo, kar ugasnilo je, Bog védi kakó. Marko se je še spominjal rumeno pečenih velikonočnih kolačev; lepo je bilo, ali minilo je;

lesketalo se je daleč zadaj kakor sanje. Revščina je zdaj povsod, je dejal oče. Kmetje nimajo denarja, gospoda pa si naroča v mestu. Če bi bil mlad, je dejal, bi šel drugám. Tukaj gre vse navzdol, kakor v pekel. Ali gospod, ali berač, — drugega ní ... To je bilo za Marka vse nekaj strašnega, samó pol razumljivega. Vedel je, da pomeni lakoto, lakoto, večno lakoto ... Spomnil se je na novo mašo pri podružnici visoko v hribih, na Planini. Tudi on, ministrant, je šel tjà z domačim gospodom. Gospod se je peljal po daljši poti, on pa jo je mahnil čez hribe. Strahovito dolga pot je bila, takó da ni čutil nog. In lačen je bil in žejen. Stregel je pri maši, a po maši so šli gospodje v farovž in slišalo se je, kako so žvenketale vilice in žlice; tudi kozarci so žvenketali, jasno, veselo in gospodje so se hrupoma smejali. Marko je stal pred farovžem in čakal potrpežljivo. Naposled pa ga je hipoma streslo: »Pozabili so name!« Gledal je z velikimi očmi proti oknu, poslušal je poželjivo, kadar je prihajal kdo hitro po stopnicah in so se oglasili v veži koraki. Lačen je bil, težak kamen mu je ležal v želodcu in se je prevračal ... Žlice že niso več žvenketale, samo cven-cvenk-cvenk so peli kozarci. Nikogar ni bilo, a Marko se je držal za ograjo — majhen vrtič je bil pred farovžem — in rad bi sedel, pa ni mogel nikamor; če bi šel stran, bi prišel morda ob istem času kdo pónj in bi rekel: »Kje pa je ministrant, zakaj pa ga ni bilo gor, da bi jedel in pil?« — In res je

prišel mlad gospod in je ugledal Marka: »Kaj pa ti fant?« — »Jaz sem ministrant,« je dejal Marko in v grlu ga je zgrabilo. »Takó, takó ... tu imaš desetico pa pojdi domov!« — Marko je šel domov in se je jokal vso pot; ker je bil gozd naokoli, se je jokal na glas, takó da so se verice plašile. Predno je prišel v vas, si je obrisal obraz, da bi se nič ne poznalo. »Kaj pa si vse jedel in pil, Marko?« ga je prašala mati in veselo ji je bilo pri srcu, da je Marko jedel in pil. »No, vse ...« je odgovoril Marko. »Potice ... meso ...« Nató pa je sedel, ker so se mu noge tresle in se mu je vrtilo pred očmi. »In še desetico so mi dali povrhu ...« Zavistno so ga gledale vse štiri sestre in celó oče se je ozrl postrani iz kota.

Zdaj se je spominjal na vse to in hipoma ga je spreletelo, da ne bo nikoli konca. Dà, zmerom, zmerom brez konca, kakor koló, bodo tekli dnevi: zjutraj košček kruha, opoldne močnik, zvečer košček kruha ... da bi imel košček kruha in korec vodé! ... dà, zmerom, zmerom in mati bo sedela v kuhinji, glavo v rokah in izza prstov bodo kapale neprestano debele solze ...

Sam ni vedel, kako se je zgodilo ... udaril je s čelom ob hrastov les, križ je ležal na kamenju pred njim.

Takó je padel Marko vdruhič pod križem.

V obraz mu je zasopel smrad iz cerkovnikovih ust:

»Fant, ali naj te primem za ušesa? Kaj imaš na riti oči?«

In mu je zakopal prste v rokó, da je Marka zeló za-bolelo, ter ga je stresel.

»Poberi!«

Zadaj se je oglasil gospod:

»Fant, pa bi bil ostal domá! Te bo treba prijeti za lase, da boš vedel, kóga nosiš!«

Marko je vzdignil križ visoko, visoko, da je gledal Kristus daleč naokoli po pusti krajini. Ozrl se ni bil Marko ne na gospoda, ne na cerkovnika, ali videl je dvoje strašnih obrazov, ki sta gledala nanj kakor bele oči, ki se bližajo ponoči, kadar je vse tiho. Mrzlo mu je curljalo po telesu, kot da bi mu zlivali vodo za vrat, in tresel se je.

Procesija se je víla zmerom dalje, zmerom navkreber, bližala se je gozdu. Ali namesto da bi se bila pot zožila, da bi se skrila v senco, se je še zeló razširila, takó da je segala preko njé le tu pa tam senca smrekovega vršička. Tlà so bila ilovnata, razrita in razpokana. Rdečkastorjav prah se je vzdigal za procesijo. Gozd je bil redek, široke golice so bile poraščene s praprotjo ali pokrite za ped visoko z orumenelim bodičevjem. Tenke sence smrek so risale čudne ornamente. Šlo je zdaj zeló navkreber, takó da so hodili počasi, vsi sključeni in trudni. In žgalo je, razbeljen dež je lil na zemljo, pot je bila pokrita z žerjavico. Sonce je stalo že skoro sredi nebá, v strašnem veličanstvu.

Marko se je tresel, ali utrujenost ga je minila, odleglo mu je. Stopal je malomarno, križa skoro ni čutil v rokah, — kot da bi ga bil privezal kdo z vrvjó krog pasú ter ga vlekel za sabo. Hodil je, — kamorkoli, saj je vseeno. Saj ne bo minilo nikoli; kar naprej, kamor je. Žejalo ga je, — ali kaj more človek, če ni vodé in če je nikoli ne bo? Lačen je bil, — ali kaj more človek, če mu je takó namenjeno? Kar zmerom naprej, brez konca.

Tam zadaj hodita cerkovnik in gospod in ga priganjata, žugata mu s kropilnikom in brevirjem. Ali čemú ga priganjata, saj gre sam! Zmerom naprej gre, žejen in lačen, zmerom naprej in ne misli več na latinsko šolo. To je bilo takó neumno, kakor če je časih mislil, ko je prihajal iz šole: »Morda je zdajle vsa miza polna dobrih stvari; mati se smeje od veselja, celó očetu se tresejo brki. Hipoma se je vse spremenilo, — nekdó je prišel in je prinesel vsega.« Takó sladka je bila misel, da se je spremenila v pričakovanje in da je odprl vrata z nemirnim srcem in pridržano sapo. Materin obraz je bil objokan kakor zmerom, oče je sedel tiho za mizo in na mizi je bila skleda koruznega močnika ... Latinska šola in vse to, — same neumnosti. Nikoli ne bo konca. Gospod in cerkovnik zadaj, s kropilnikom in brevirjem, strašna, neizmerna pot, težek kamen v želodcu ... Da bi človek umrl. Ali je potem konec? Pekèl je potem, večen ogenj, večno poželenje po korcu hladne vodé ... Na dnù svoje-

ga srca je Marko sovražil Bogá, ni mu mogel oprostiti, da ga je prosil nekoč zastonj vso noč. Večerje ni bilo, dela ni bilo. Očeta je obšlo nenadoma, hodil je s trdimi koraki gor pa dol in klel strahovite kletve, da se je mati tresla v kotu in da so se otroci jokali. Marko ni mogel zaspati in videl je, da je vstala mati ponoči in da je pokleknila ob postelji in da je jokala in molila do jutra. Tudi Marko je molil vso noč, ali jokal ni. Ležal je v postelji s široko odprtimi očmi in pogovarjal se je z Bogom kakor prej nikoli; zdelo se mu je, da je bil čisto blizu nje, čutil je skoro na čelu dih njegov, njegovo vseljubečo, blago roko. In toplo, sladko zaupanje ga je napolnilo vsega; vedel je, da bo drugo jutro vse drugače, in zaspal je miren. Toda zjutraj ni bilo kruha, strašen dan je bil; šele ob desetih je prinesla mati hlebec in kar zgrudila se je na klop; ozmerjali so jo bili, beračico. Ali ona ni jokala zaradi tega, jokala je zató, ker jo je bil varal Bog, ki ga je prosila in rotila vso noč na trudnih kolenih. Od takrat je Marko sovražil Bogá ... Zató je vedel, da pride v pekèl, kjer je večen ogenj in večno poželenje po korcu hladne vodé ... Takó se vije pot neprestano, v žeji in lakoti in grozni žalosti, vije se proti peklù, a vije se navkreber. Čudno je, da se vije navkreber, ali pa se Marko moti; pot grè navzdol, zakaj gori so nebesa, a pekèl je spodaj. Kakó si je mogel misliti, da grè pot navkreber? ...

»Kakó pa hodiš, ali si pijan?«

Marko je slišal cerkovnikov glas, a odgovoril je samo v mislih: »Saj grem, za božjo voljo, saj grem; čemu pa me preganjate? Saj ne maram ničesar, ne marelic, ne pomaranč, ničesar, samó ne tepite me, za božjo voljo, saj grem!«

Kakó ga preganjajo, rabeljni!

Zasmilila se mu je mati, ki je takó slaba in bolehná in ki nikoli nič ne jé. Svoj kruh spravlja za Mimico, ki je še neumna, a záse odščipne drobtino, ki bi bila komaj za mravljinca, pomoči jo v vodo — in to je njena večerja; Marku se je paralo srce, kadar jo je videl, kakó je gledala objokana, vsa v strahu, kakor tič, če ga zgrabi trda pest in ga tišči za vrat. Marko bi ji kaj rekel, ali če se je stisnil k nji, se je zajokala še bolj in kakor od svinca so kapale solze Marku na obraz in na roké. In zdaj mora mati, lačna in žejna, po tem trdem kamenju, v tem neusmiljenem soncu. Tudi sestre so se mu smilile. Francka je že pametna, še večja kakor on, zató hodi krepko, četudi je lačna, a joka se samo zaradi drugih in zaradi matere. Marku se je še bolj smilila, ker je jokala zaradi drugih. Ali uboga Mimica, dete — Marko je zdaj začutil, kakó mu je Mimica pri srcu. Majhna je še in neumna, pa mora vsako nedeljo mimo pomaranč, marelic, medenih punc pod cerkvijo, ubožica. Da bi jo mogel vzeti vsaj v naročje, pa ima križ v rokah; a Francka je preslaba, padla bi, če bi imela Mimico v naročju. Kaj šele mati! Takó

se držé za roke, Mimica na sredi, a Francka pri materi, da bi se materi kaj ne zgodilo. In tudi oče se je smilil Marku. Hodil je trdno, sključen v dve gubi, obraz suh, obrvi namršene; rekel ni besedice in niti zavzdihnil ni, a časih se je ozrl postrani, tiho, na mater, na štiri sestre, na Marka, ki je nosil križ spredaj, in še bolj se je sključil. Šli so neprestano, lačni, žejni, trudni, po brezkončni kamnati poti, pod neusmiljenim soncem, zadaj pa sta jih pehála in preganjala cerkovnik in gospod s kropilnikom in brevirjem.

Nikjer ni rešitve, ne sladkega počitka, ne korca vodé, ne drobtine kruha.

Hudobni ljudje jedó marelice in pomaranče, pa se še ne ozró, da bi jim vrgli košček, ubogim, lačnim; Bog ima vsega dovolj, on bi samó hotel v mislih in konec bi bilo lakote in žeje; toda on posluša pobožno molitev in jo zasmehuje.

»Prokleti! Prokleti!« je streslo Marka po vsem telesu. Oči so se mu izbuljile: strašno težak je bil križ, takó da je omahoval z njim, a sonce je segalo dol s čudno, dolgo, zlato buciko, nagajalo mu je najprvo pred očmi, nato pa mu jo je počasi zasajalo v glavo, skozi čelo.

Vzdignil se je najvišji klanec; tam zadaj, za smrekami, se je že videlo jabolko na zvoniku podružnice. Ali Marko ga ni videl. Silen strah ga je obšel, ko je ugledal straš-

ni klanec, — strašni prepad. In poslednje upanje ga je obšlo obenem, — bežati!

»Mati! Mati! Ne tod gor, ne tjà dol! Bežite, mati, na tó stran, ti Francka, na ono! Vleci Mimico s sabo! Mati, da nas ne ujamejo!«

Iskal je njeno roko, omahoval je, križ je treščil na pot pod klancem, in Marko se je spotaknil óbenj in se je udaril s čelom ob les. Prepozno je bilo ...

Nesli so ga h kmetu, ki je imel svojo hišo ob cerkvi. Zvečer so ga spravili domú in tam je Marko umrl.

PRED CILJEM

Bilo je prvega v mesecu in Karel Jereb se je napravil v gledališče. Vznemirjen je bil kakor redkokdaj. Pričakoval je nečesa velikega, lepega in tresel se je od nestrpnosti; a obenem ga je dušila v grlu rezka, razjedajoča žalost.

Ob šestih že se je odpravil od doma in hodil je po ulicah z naglimi koraki, kot da bi imel pred sabo določen cilj. Nebó je bilo jasno, umito od dežja. Deževalo je skoro vse popoldne, a na večer se je zjasnilo in tlak se je posušil v četrto uri. Pihal je hladen veter; prinašal je iz parka polorumenelo listje ter ga trosil po ulicah. Strehe so se še svetile v soncu, ali svetloba se je dvigala, trepetala samó še na najvišjih stolpih ter izginila na zahod. Ob ulicah so se zasvetile medle luči plinovih svetilk.

Jereb se je ogibal širokih, gosto obljudenih cest. Ulice, po katerih je hodil, so bile že globoko v senci; svetilke so stale daleč narazen druga od druge. Srečaval je delavce, ki so se vračali iz fabrik, šivilje, služkinje, pijance in postopače. V tej družbi se je čutil domačega, hodil je svobodno in naravno ter se vdajal svojim mislim brez strahu in sramežljivosti. Ali drugače je bilo, če je zašel

slučajno in nenadno na veliko cesto z visokimi, bogati-mi poslopji in elegantnim občinstvom. Zlezel je nekako váše, sklonil je glavo, a z rokami in nogami ni vedel kaj početi. Bilo ga je sram, čutil se je majhnega, zanemarjenega, smešnega; kot da bi s svojo zunanostjo, s svojo ogoljeno obleko, s svojim plašnim, predmestnim obrazom in s svojimi nerodnimi kretnjami motil in kvaril elegantno lice vélikega mesta. Zdelo se mu je, da se ozi-rajo nanj s preziranjem, z razžaljivo radovednostjo. Srce mu je bílo, kadar je ugledal katero iz med tistih lepih, ponosnih žensk, ki jih srečava človek na velikomestnih ulicah: obraz bel in hladen, očí mokre, mirne, trudne od uživanja, teló vitko in elastično in obleka rafinirano eno-stavna, takó da bolj odkriva polne ude, nego jih zakriva. Jereb se je stresel, pogledal je z motnim, tiho poželjivim pogledom na beli obraz, na visoke grudi, na valovite črte ledij in nog in čutil se je še bolj smešnega in prezi-ranja vrednega. Ob najbližnjem ovinku je zavil v stran-sko ulico ter se studil sam sebi zaradi vročih misli, ki so ga bile ravnokar vsega osvojile.

Ali ta stud je bil samó površen, skoro umetno narejen. Takoj ko je stopil v razriti tlak temne, ozke ulice, so se dvignile njegove sanje v nebeško daljavo. Pridobil si je neizmerne bogastva in kraljeval je nad hišami in ljud-mí; v visoki palači ob velikomestni cesti je kraljeval. In največji prešestnik je bil naokoli. Vse tiste lepe, hladne,

ponosne ženske s polnimi grudmi in obokanimi ledji, — vse po vrsti jih je imel, ono sinoči, to nocej. Oblečene so bile, kakor jih je oblekla njegova vroča fantazija; njih mlada telesa je ogrnil s svojo vročo fantazijo in obleke so bile pomladanske pesmi; na vratu in v lasih so se svetili motni biseri. Motni beli biseri v temnordečih laséh; večerni žarki na večernih valovih. Njegov park je bil tolik, da so ga namakale široke reke (med visokimi vrbammi so šumeli zamolklo njih zeleni valovi in iz zelenih valov so se dvigala bela telesa njegovih ljubic) in da se mu ni videlo ne konca ne kraja. Kadar je zibal veter košate vrhove, je šumelo neskončno morje. Tod okoli, na mehkem mahu, v skritih lopah (rdečerožasti, široki divani so bili v teh lopah, takó globoko v senci, da jih je človek komaj opazil), tod okoli je hodil z njimi, z ono sinoči, s to nocej ...

Pred gledališčem je bilo živahno, ljudje so stali ob portalu ter kadili cigarete in se razgovarjali, vozovi so prihajali in čipke so šumele, ko so stopale iz vozov debele, bogato oblečene dostojne dame in vitke ljubice plešastih trgovcev in izsesanih kavalirjev.

Jereb se je prestrašil gneče; bal se je, da bi se ne obdrgnil s svojim nespretnim komolcem, s svojo oprášeno obleko ob parfumirano, čisto toaleto ter si takó nakopal neprijaznost in zaslužen zaničevanje lepe dame. Splazil se je plah in ponižen ob zidu ter se napotil po stop-

nicah na tretjo galerijo. Ko je sedel na svoj prostor, se je mahoma pordečilo njegovo lice in vzdignil je glavo.

Prišel je zgodaj; galerije so bile že precej polne, a spodaj v parterju je stalo med sedeži samó par starih židov; tudi lože so bile še skoro prazne. In prijetno mu je bilo, da je bil prišel takó zgodaj. Ves je bil poln trepetajočega, pol veselega, pol boleznega pričakovanja. Mučilo ga je, da bi stokal od bolečine, ali ta bolečina je bila razkošno sladka, kot da bi mu trgali ljubice beli zobjé meso iz telesa. Njegova lica so gorela in njegove široko odprte oči so sanjale poželjive sanje.

Obleke so šumele, mnogoštevilne duri so se odpirale in zapirale, gledališče se je polagoma polnilo. Gledal je na levo, v ložo prvega reda, tretjo od odra. Loža je bila še temna in lotevala se ga je tiha, komaj zavedna bojažen. Bal se je same misli, da bi bilo vse pričakovanje prazno, da bi bil ves večer izgubljen, uničen. Samó enkrat se je vračal takó iz gledališča in ni se hotel spominjati tiste neizmerno žalostne noči; kakó, da bi jo živel še enkrat, vso dolgo, prazno noč! ... Nekdó se je zasmel glasno v parterju in Jereb se je ozrl dol. Ko je dvignil glavo, je bila loža razsvetljena in visoka, mlada, morda komaj dvajsetletna ženska, je stala v ospredju. Jereb se je sklonil; žile na čelu in na sencih so se mu napele, takó se mu je izlila kri v obraz in iz obraza v srce.

Za njó je stal prileten, visok in plečat človek; redke lasé je imel počesane na plešo, ki se je dvigala precej daleč iz obokanega čela; njegov obraz je bil krepko rezan, toda lica so bila že usehla in brez barve. Razgovarjala se nista mnogo; on je gledal s praznim, dolgočasnim pogledom po ložah in po parketu. Mimogredé se je ozrl slučajno na galerijo in Jereb se je zdrznil pod njegovim pogledom, osramočen in preplašen, kot da bi ga bil kdo sunil na cesti: »Neokretni človek, kaj nimate dovolj prostora?«

Njen obraz je bil majhen, fin; skoro je izginil pod krasno težo svetlih, žarečerdečih las. Velike temnosive oči so gledale iz tega drobnega obraza mirno in sanjavo; sanjav in skoro otožen, truden smehljaj je ležal na ustnicah, polnih in otroških, kakor še nedotaknjenih. Polt na licih, na vratu, na razgaljenih ramah je bila také čisto, bleščeče bela, kakor ni videl Jereb take mlade, jutranje, neomadeževane belote še nikoli v svojem življenju. Roke v naročju je sedela mirno, kot da bi vršila ne ravno neprijetno, a dolgočasno dolžnost. Oči so ji bile zastrte, brez ognja in življenja; kakor da bi ne čutila stotero pogledov, poželjivo vsesanih v njene gole rame. Ni ji bilo ne na veselje, ne na žalost, da so se dotikali nečisti, pijani pogledi njenih žarečih las, njenega nedotaknjenega in nedotakljivega drobnega obraza, njenega vratú in njenih polnih, polodprtih ustnic; ni se umika-

la vročim, poželjivim pogledom; nagibala se je celó nižje, da je padala svetloba naravnost na njene bele rame in na njen vrat, odgaljen globoko do mladih, polno razvitih prs. Takó je vršila svojo ne ravno neprijetno, a dolgočasno dolžnost.

Jereb ni slišal natanko, kaj so govorili na odru; tudi poslušal ni posebno pazljivo. A bilo mu je prijetno, da so igrali, govorili in prepevali; zeló so ga veselili glasovi violin, ki so zazveneli časih jasno in zmagoslavno iz orkestra. Leno, sladko čustvo ga je objelo vsega; leglo mu je celó na obraz in njegove ustnice so se smehljale. Bilo mu je, kakor da bi se kopal, kot da bi ležal do ustnic v čisti, mlačni vodi, zaspan, prijetno len. In njegove oči so se igrale prav po otroško. Gladile so počasi, z lahnimi, ljubeznivimi, kakor očetovskimi pogledi njene bujne, žarečerdeče lasé, nato so drsali pogledi njegovi navzdol, nekoliko vznemirjeni, nekoliko trepetajoči, dol po nizkem, belem čelu, pobožali so mehke, ozke, lahno obokane obrvi, napotili se počasi na desno stran, dol k drobnemu ušescu, pol zakopanemu pod težkimi, rdečimi kodri, ukvarjali so se tam za trenotek s svetlim smaragdnom, ki si je bil izbral svoje mesto na tistem drobnem belem ušescu, in potem so hiteli, oprezno in boječe, a pol že pijani od ljubezni, od poželenja preko mehkih gorkih, belih lic mimo čudovito ustvarjenega, prav majhno, neopazno vzbočenega noska do tiste neiz-

rekljivo umetno zarezano črte, do lahko privzdignjene zgornje ustnice, ozrli so se spotoma z zadoščenjem in radostjo na vrsto krepkih belih zob, ki so gledali skrivaj izza pol odprtih, vročih, napetih ustnic, in vsesali so se naposled v te pol odprte, vroče, napete ustnice, pili so do pijanosti ter zdrknili pijani in polnočno razposajeni dol preko ozke, okrogle, bele bradice — najlepše, belobleščeče skalice na svetu —, dol na vrat, na rame, na polne rame, na kraljevski vrat, in pili so ter se igrali, smejali se in se spotikali, in jecali od nečistega veselja ter se izgubili navsezadnje utrujeni od poželenja in nezavedni čez valovito in valujoče belo brdo med dvoje polnih deviških, v tistem spanju se zibajočih prs ... Takó lepo so se zabavale njegove oči ...

Ali hitro je minilo vse veselje. Zadnji, ki se je poklonil pred odrom ter pokazal ob tej priliki občinstvu svojo svetlo plešo, je bil debeli režiser. Ljudje so se gnetli pri izhodih; parter je bil v trenutku prazen. Ona je vstala v loži in tudi Jereb je hitel mimo garderob in po stopnicah navzdol, da bi jo videl še enkrat. V veži je bilo zeló živahno; od vseh strani so hiteli ljudje h glavnemu izhodu. Jereb se je oziral, ali ni je ugledal v gneči in že se je bal, da je zamudil. Stisnil se je v kot ob velikih vratih, gledal na obraze, ki so prihajali mimo njega ter dihal váse parfum, ki se je dvigal iz šumečih oblek. Ves še srečen in vznemirjen od uživanja, je pozabil v tem hipu

popolnoma náse; čutil se ni ne smešnega in ne nerodnega in ni se zavedal, da bi blodil za nečim nedosežnim.

S hitrimi koraki je prišla proti izhodu, visoka, vitka, ogrnjena v dolg plašč. Njen spremljevalec je šel par korakov zadaj, nekoliko sklonjen, dolgočasen in zaspan. Jereb se je zdrznil; oči so se mu omeglile in obšlo ga je predrznoveselo, dotlej neznano razpoloženje. Stopil je med njó in njega, zadel se je obnjo, takó da je čutil njeno gorko teló, opotekel se je ter ji stopil na plašč.

»Neokretni človek, kaj nimate dovolj prostora?«

On ga je prijel za ramo ter ga potisnil v stran, ona se je ozrla nanj s hladnim pogledom. Nekdo se je zasmeljal v bližini.

— — — — —
Noč je bila mrzla, in Jereba je zeblo, da se je tresel. Pihal je močen veter in oblaki so se podili po nebu ...

To je hotel, ni mogoče dvomiti o tem: poljubil bi jo bil med velikimi vratmi, pričo vseh ljudi — o Bog!

Še zadnjikrat je zatrepetalo v njem, samó mimogredé in komaj zavedno tisto predrzno razpoloženje! Zakaj bi je ne poljubil, če bi me stvar veselila, in zakaj ne baš med velikimi vratmi? Nalašč bi jo poljubil, jaz razcapanec, izgubljenec! —

Ali brž je prešlo, ugasnilo; le zablisnilo je v noči.

Čutil je težko vso svojo veliko nesrečo, vso praznoto in smešnost svojega neznatnega življenja. Breme je nosil

na svojih ramah in hodil je po ulicah kakor pijan, kakor tepen, od poštenih ljudi zasmehovan in preziran. Pot se mu je zdela neizmerno dolga, ni ji bilo konca. Sram in strah ga je bilo in hitel je proti domu, da bi se skril, zakopal, zagrnil se čez glavo.

Stanoval je daleč zunaj, v tretjem nadstropju nove hiše. Zvonil je dolgo, predno je vzdramil hišnika, ki je prišel odpirat zaspan in zlovoljen. Jerebu se je zdelo, da mu je napravil krivico, in opravičeval se je v zmedenih besedah; hišnik je zazehal, vzel molče desetico ter posvetil Jerebu po stopnicah.

Odklenil je tiho in previdno duri v stanovanje ter šel po prstih skozi kuhinjo in sprednjo sobo. Tam so ležali na dveh posteljah gospodar — fabriški delavec — njegova žena in troje otrok. Čulo se je težko dihanje, nekdo se je prevračal ter govoril v sanjah polglasno in nerazumljivo. Jereb je stopil v svoj kabinet in je napravil luč. Potem je sedel dolgo uro sključen na stolu, glavo v dlanéh, komolce uprte ob kolena. Oči so ga skelele in ustnice so se mu tresle, kakor otroku, kadar se pripravlja na jok.

Vse življenje je šlo mimo njega, — grozna procesija. Vse dolgo trpljenje je šlo mimo njega, ne tisto vsakdanje, zunanje trpljenje, ki tepe teló in ki ga človek prenaša kakorkoli. Trpljenje njegovega življenja je bilo grenko, neutolažljivo in neublažljivo trpljenje preziranih, prevaranih ljudi, tistih ljudi, ki so neusmiljeno vrže-

ni na cesto in ki nimajo mesta, kjer bi zastavili moč svojih delaželnih rok, ki se mučijo s sanjami in velikimi načrti, ne da bi jih mogli uresničiti. Trpljenje tistih tisočev, ki so prepočasni, premalo spretni, presanjarski in premehki, da bi si napravili s komolci pot v tej divji, zaduhli gneči, ki se imenuje družba; izrinejo jih v stran, teptajo jih z nogami, dokler ne ležejo ranjeni v hladen jarek ter poginejo.

Jereb se je ponižaval odkritosrčno pred drugimi ljudmi, v njegovi sramežljivosti in nerodnosti ni bilo nič hinavstva. Posebno ga je ženirala njegova nelepá zunanost: debela glava s širokim, nad očmi surovo vzbočenim čelom, ustnice debele, brada ozka, vrat dolg in žilav, a postava koščena, nerodna; naj se je oblekel kakorkoli, vse je viselo na njem ohlapno in smešno. Očital si je nečimrnost in podobne reči, ali kljub temu ga je bolela njegova nerodnost in v ženski družbi je jecljal in zardeval, najrajši pa se je je ognil.

Ta večer, po gledališču, pa je mislil hladno in razumno, kakor nikoli prej in spoznal je sebe in svoje življenje.

Vedel je, kakó pregrešno in krivično je, da leže moči njegovega razuma in njegovega srca nedotaknjene, in da se izrabljajo in kvarijo v sanjah, ki ne koristijo nikomur. Takó je družba podobna vrtnarju, ki pustí malomarno, da zaraste plevel rodoviten del njegovega vrta.

Strahovito je in pregrešno, da hodi po velikomestnih ulicah stotisoč ljudi, ki bi hoteli delati in nimajo dela, in da hodi po istih ulicah stotisoč drugih ljudi, ki so prisiljeni, da se ukvarjajo z delom, človeka nevrednim.

Vzdihnil je globoko ter se zamislil v svojo mladost. Spoznal je, da bi bilo treba silne eneržije, veliko upanja in veliko humorja, če bi se hotel pririti v sredo gneče, v tisto zlato sredo, kjer bi se redil od dela sužnjev. Zakaj prišel je naravnost iz jarka, tam je bil njegov dom.

Vsi, ki jih je ljubil v svoji zgodnji mladosti, so pomrli v jarku, poginili ranjeni in blatni. Z nečastnim in gnusnim delom so daljšali prokletstvo življenja, gnani od ti-stega sramotnega živalskega nagona: strahú pred smrtjo. Nikoli ni mogel Jereb razumeti, kakó da živí na svetu toliko nesrečnih, zaničevanih ljudi; zakaj se mučijo z delom, ki ga sovražijo, ker jim ne koristi in jim daje komaj skorjo kruha, in ki je torej nečastno in ostudno; zakaj se poté in pehajo, da bi ohranili kri v lenem toku, in se v ta namen celó ponižujejo in blatijo.

Ozrl se je na svoje življenje in videl je, kakó se je ponižaval in blatil tudi on sam, da bi ohranil kri v lenem toku. Ali videl je obenem, da je bilo to proketo, poniževalno življenje samó polovica njegovega življenja, druga polovica pa je bila v sanjah, v upanju, v toliko lepših sanjah, kolikor bolj ga je žulilo breme na ramah. Kar je izkusil, vse, kar je mislil in čutil, je izlil v te sanje, ker ni

imel prilike in ker mu ni bilo dovoljeno, da bi izlil svojo moč v koristno delo. Kakor rodi zanemarjen vrt plevel in osat, namesto da bi rodil rože, sebi v ponos in vrtnarju na veselje ... Uboštvo ga je vrglo v jarek, še predno se je mogel priključiti glavnemu toku; vse kar je bil nakopičil znanja in spoznanja, je ostalo njemu samemu; družba je odklonila njegove darove ter ga pahnila med tisto neštevilno množico, ki stoji ob strani in sanja, ker ne more delati.

Veselo čustvo je spreletelo Jereba: kaj se bo rodilo iz teh sanj? Preveč jih je, ki sanjajo, množica narašča neizmerno in sanje so zmerom lepše in predrznejše. Bilo mu je v tolažbo, da ni sam, da je samó ud velike družine, in zdelo se mu je, kot da stiska roko tisočim dobro znanih ljudi, ki razumejo njegove sanje in njegovo žalost. —

Opazil je, da luč umira, in v tem hipu je izginil ves njegov lepi mir. Skoro strah ga je bilo tega rdečega, ugasujočega plamena, kot da bi mu umiralo živo bitje, ki ga je ljubil z vso dušo. Težko in surovo mu je leglo zopet breme na ramena in ustnice so se mu napele v bolečini. Kakor da bi jih nikoli ne bil poznal, takó hitro je pozabil na svoje vdane misli in čutil je vso svojo sramoto in nesrečo.

Kaj koristijo sanje? Koliko stoletij bo še preteklo, predno se uresničijo! In on je s telesom in z dušo v seda-

njosti; vse sanje ne morejo zaceliti najmanjše rane in njegova duša je ena sama, globoka, odprta rana.

Gotovo je, da je njegova pot končana v tisti zaduhli pisarni. Dan za dnem isto, brez konca. Nečastno delo, ki ne rabi njegovih misli, njegovih skritih moči, ponižanje in ostudni strah, da bi ne izgubil slučajno še tiste skorje kruha, bolj podobne miloščini nego sadu veselega truda. Najbolj ponižan izmed tisoč ponižanih.

In domislil se je svoje družine, vseh tistih dobrih ljudi, ki so poginili v blatu in ponižanju. Tudi njih tolažba je bila v brezplodnem sanjarjenju, v lepih, poljasnih sanjah o vsegamogočnem Bogu, ki je pripravil ubogim in zaničevanim krasen svet, kjer ni trpljenja in ne ponižanja. Jereb se je spominjal svoje matere: predramil se je časih ponoči in videl jo je, kakó je klečala poleg postelje, usehli obraz objokan, toda vdan in miren. Ona je verovala, da se uresničijo njene sanje, in vedela je, da je pred ciljem uboštvo in ponižanje in smrt. Vsi tisti dobri, nesrečni ljudje so vedeli, da je pred ciljem smrt in zato so umirali zadovoljni in vdani, srečni v svojih sanjah.

Jereba je obšlo globoko, resnično kesanje, hrepenenje po nečem izgubljenem, lahkomi selno zapravljenem. Ali bi ne bilo boljše, da bi bil ostal tam doli v svojem prvotnem jarku, v katerem se je rodil, ki je bil njegov prvi blatni dom? Čemú se je upiral s svojimi slabotnimi rokami, da bi se dokopal do gladke ceste? Trudil se je, da

bi dosegel spoznanje in dosegel ga je, da je spoznal svojo nesrečo. Ali bi ne bilo boljše, da bi ostale njegove oči motne in zastrte, da bi spal, da bi sanjal o tistem lepem svetu, ki ga je bil pripravil Bog ubogim in zaničevanim in pred čigar vratmi je trpljenje in ponižanje in smrt? Takó bi umiral zadovoljen in vdan, srečen v svojih sanjeh.

Oropal se je sam, zapravljal je lahkomiselno to sladko tolažbo in v njegovih sanjeh ni bilo več tistega resničnega, trdnega upanja. On ni veroval nanje, opajal se je z njimi samó kakor z močnim vinom. Ostalo mu je samó eno, kar je čutil v tem trenutku popolnoma jasno in trezno: pred ciljem je ponižanje in smrt.

Kristus je moral umreti, da je odrešil svet. —

Kar je bilo kdaj medlega, plašnega upanja v njegovih sanjeh, vse je zdaj izginilo in ostalo je samo še nago, gnusno uboštvo. Vedel je, da je prepozno, da bi bil prazen vsak napor: njegove roké so takó oslabele, brezplodne sanje so mu vzele voljo in vero, ni se več mogoče izkupati. V blatnem jarku, v neštevilni množici pozabljenih in zavrženih!

Privil je luč, da so se zasvetile zadnjikrat rdeče iskre; potem je bilo v sobi temná in tiho.

Jereb je potegnil rulete navzgor ter odprl okno. Zunaj je bilo nenavadno svetló, po nebu je bila razlita mehka svetloba, kakor ob poletnem jutru pred sončnim vzho-

dom. Mesca ni videl; sijal je tam zadaj ter pošiljal svojo luč na ta košček nebá nad predmestjem. Par bledih zvezd je trepetalo v daljavi.

Slonel je nekaj časa ob oknu, nató se je vrnil k mizi ter odprl predal. Poiskal je troje slik: svoje sestre, ki je umrla pred par leti nekje na tujem, izgubljena in v uboštvu; v očéh in na ustnicah je bila podobna materi: isti plašni, vdani izraz. Potem svojega brata, ki se je izgubil nekje na tujem, nihče ni vedel zanj; v očéh in v vzbočenem čelu je bil podoben očetu: isti pol uporni, pol vdani, temni izraz. In naposled sliko mladega dekleta z veselim, nedolžnim obrazkom; zaljubljen je bil vanjo, ko je bil še študent, ali ko je nekoč opazila, da ima ogoljene komolce in zašite čevlje, ga je z obžalovanjem odslovila. Nočoj se je spominjal nanjo.

Ko je gledal te obraze v poltemi, v nejasni mesečini, je premeril z enim samim obsežnim pogledom vse svoje življenje, po letih kratko kot minuta, po strašni vsebini večnost. In odleglo mu je, ko je izprevidel natanko, da ni treba več truda in nič več trpljenja, da je prišel do tiste točke, odkoder ni mogoče več ne navzgor, ne navzdol, ko je izprevidel, da je njegova usoda dopolnjena. Zdaj ni več treba sanj in upanja in torej tudi ne več razočaranja.

Spravil je slike mirno v predal. Srce mu je bilo polno veselega, skoro zmagoslavnega čustva. Bil je vesel in ponosen, da je premagal sovražnika v sebi, da se je odpo-

vedal z zaničevanjem tistim lažnivim sanjam, ki se mu zdaj niso več zdele drugo, nego sad obupa in nezmožnosti, nego pretveza, pod katero skriva ponižanec in zavrženec svoj živalski strah pred smrtjo.

Jereba ni bilo več strah smrti. Videl je takó jasno vdan in mirni obraz svoje matere, ko je klečala ob postelji dolgo v noč. Ona je vedela, da je pred ciljem ponižanje in smrt. In Jereb se je čudil, da ni bil tega sam spoznal že davno, da se je ukvarjal s smešnimi sanjami in da je ob posebno smešnih trenotkih celo upal na uresničenje teh otroških sanj. Bilo ga je skoro sram, da se je kljub svojemu bistremu razumu šele tako pozno dokopal do tega spoznanja, da je šele zdaj pogledal v dušo ljudém, ki so se naveličali svojih sanj in so zahrepeneli z neugnano silo po njih uresničenju ter takó zadovoljno in z mirnim, veselim srcem prekoračili most, ki vodi do cilja ...

Izmed tistih par zvezd, ki so trepetale na daljnem nebu, se je zalesketala ena v nenavadni svetlobi. Jereb je pokleknil na okno in iztegnil roko.

Mislil je čisto jasno: »Predno dosežem z rokó tole jasno zvezdo ... pred ciljem je smrt ...«

In smehljalo se je in se vzpel na oknu ter razprostrl roké.

KRONA

Takrat je bilo Pavli komaj štirinajst let, nosila je kratko krilo in hodila je še v šolo. Ali fine oble njenega telesa so se že vzdigale in krožile; če se je uprl veter v njeno krilo, so se prikazale prelepo ustvarjene noge in kadar je hodila po cesti malomarno in sanjarsko, so se zibala nalahko mlada ledja; tudi bluza se je že vzdigala na prsih in če se je slučajno odpel gumb in se je Pavla slučajno sklonila, se je zalesketala gorka, nedotaknjena belota iznad globoko izrezane čipkaste srajce. Obraz je bil nekoliko bled, ali ustnice so bile rdeče, vlažne in skoro prepolne; oči so gledale zamišljeno in neodkritosrčno.

Kadar je bila Pavla zvečer na cesti, je hodila po temnejši strani; pogledala je časih v nerazsvetljeno vežo, odkoder je slišala pritajeno šepetanje in poljubávanje, prisluškala je, kadar je prišel mimo zaljubljen par. Če jo je kdo nagovoril in se je dotaknil njenih ledij, jo je streslo sladko in blago po vsem telesu in zbežala je, toda v veži je postala in vrnila bi se, da bi se dotaknil še enkrat njenega obraza in njenih ledij in njenih nog.

Kadar je upihnila luč, ni mogla zaspiti dolgo v noč. Poleg njene postelje sta spala njena dva mlajša brata. Poslušala je in poklicala tiho: »Karel, ali spiš?« Nihče se ni oglasil. Nató se je vzdignila, šla po prstih k durim ter pokleknila. Izza špranje se je svetilo. V drugi sobi sta ležala mati in gospod Maren, ki je stanoval pri njih že pol leta, skoro od očetove smrti. Pavla je poslušala: šepe-tanje, šumenje, časih pritajen, kakor presekan smeh ... Žile so ji bile v sencih takó glasno, da je slišala njih ena-komerno tiktakanje in da so jo motile v prisluškavanju. Ko se je vrnila v posteljo, se je premetavala dolgo in vse teló ji je bilo potno ...

Mati in Maren sta povabila družbo na veselo božiče-vanje. Pavla je imela opravila od ranega jutra; pospravljala je po sobi, kabinetu in kuhinji, takó da se je že opoldne smejalo stanovanje v prazniški lepoti. Popoldne je hodila nakupávat, napravljala je božičnico, privezovala jabolka, pomaranče, sladko pecivo, natikala svečke in že se je dan nagibal. Oči so bile Pavli vlažne od globokega veselja; kadar je stopila k materi, ki je pripravljala v kuhinji večerjo, se je naslonila ob njeno ramo in če je rek-la besedo, je bil njen glas mehák in ljubezniv, kakor ni-koli prej. Kot da bi se bil angel dotaknil njenega srca; bilo je čisto kakor studenec.

O mraku se je Maren vrnil in kmalu so prihajali gost-je.

Najprvo je prišlo dvoje žensk. Obé sta bili že precej starikavi. Prva je bila zeló majhna in drobna; imela je morda že štirideset let, toda nosila se je mladeniško, v ušesih je imela velike ciganske uhane, lica si je bila napudrala, smejala se je zeló na glas in široko, da so se prikazovali rumeni ribji zobjé; oči so gledale zoprno in požljivo. Možá in otroke je bila ostavila domá; jemala jih ni nikoli s seboj, ker so bili preslabo oblečeni, a mož — krojač — ni imel časa, delal je do pozne noči. Druga je bila nekoliko mlajša in večja, govorila ni veliko, pač pa se je neprestano in brez povoda nasmihala; prinesla je bila citre s sabo.

Pavla je pregrnila v sobi dolgo mizo ter napravila luč. Maren je postavil na mizo božičnico in nató so prižigali svečke. Veliko si je dala opraviti gospa Bergarjeva, ženska s ciganskimi uhani. Kakor slučajno se je dotikala Marna na nedostojen način in se je smejala.

»Nekoliko shujšali ste, gospod Maren ...«

»Kaj še, zdebelil sem se ... dajte, da si ne opalite las!«

»Res, bolj ste blede ... imate pač mnogo opravila?«

»Hudobni ste!«

In tudi Maren se je smejal. Pavla je začula smeh in je prišla v sobo. Zunaj se je oglasila gospa:

»Kaj pa vidva tam notri? Dajte, da mi ga ne pohujšate, gospá Bergarjeva!«

»Ali je še kaj ostalo, gospa Fricova?«

Citrarica je ubirala strune; slišalo se je, kot da bi prihajali glasovi daleč od zunaj; plašni so bili in žalostni.

Prišlo je dvoje novih gostov: majhen, plešast, brkàt človek, zelo dostojno oblečen; v obraz je bil nekoliko podoben Bergarici; oči so buljile surovo in smejal se je s posebno zoprnim glasom. Kdor ga je ugledal prvikrat, je bil prepričan: ta človek misli samó na grde in spolzke reči. Njegova žena je bila skoro večja od njega, rdeča, krepka ženska z zlovoljnim pogledom in tenkimi ustnicami. Bila je na svojega moža zeló ljubosumna in ga ni ostavila nikoli; sama se je okrenila na cesti za vsakim mladim fantom. Živela sta dobro, on je bil stavec v veliki tiskarnici.

Ko je prišel, je pozdravil gospó, a nató je stopil k Pavli ter ji pobožal podbradek; mimogredé se je ozrl z debelim pogledom po njenih mladih udih in Pavlo je spreletelo.

Božičnica je bila vsa v luči; Maren je odprl duri v kabinet in prišla sta v sobo praznično oblečena dečka; gledala sta zaspano in topo in posegla sta hitro po stvaréh, ki so ležale pod drevescem. Drugi so stali naokoli in so delali slovesne obraze. Dorer, stavec, je stal poleg gospé Fricove ter drsal z roko po njenem krilu.

Slovesnost je bila hitro pri kraju; pogasili so svečke ter postavili božičnico v kot pred okno.

Pričakovali so še troje gostov in prišli so, ko je bila večerja napravljena: postaren zakonski par, dolgočasen in tih; šele pozno po večerji se je ženi razvezal jezik in govorila je mnogo ter namigavala takó naravnost, da se je celó pohotni stavec čudil; njen mož se je smejal v brke in pil je, dokler se ni upijanil. Za njima je priplesal še mlad fant, lepó počesan, ženskega, oblizanega obraza in sladkih očí. Bil je frizêr, a obenem štatist pri gledališču; zató se je vêdel pretirano in govoril je izobraženo in obzirno. Maren ga ní imel rad, ker je vedel, da se ozira po njem gospá Fricova z motnimi pogledi.

Pavli je bilo pri srcu slovesno in skrivnostno. Sedela je za mizo na levi strani materini; vstajala je vsak hip ter hitela v kuhinjo, stregla je gostom in gledala s paznim očesom po omizju. Lica so ji gorela; od veselega nemira je komaj pokusila dobre stvari, ki jih je bila miza polna, celó prelepe velike ribe se ni dotaknila. Bilo ji je podobno, kot da bi bila iz ljubezni povabila vse te prijazne ljudi, da večerjajo z njó za isto mizo in pokušajo dobro vino, ki ga je bila postavila prednje. Spominjala se je takega večera, bilo je že dolgo: samó zvonili so še iz daljave slovesni božični zvonovi, glasile so se vesele pesmi, prijazni, smehljajoči, prazniško oblečeni ljudjé so sedeli za mizo ter se prijateljsko razgovarjali ... Vse je bilo takó čisto in neomadeževano ...

Opazila je debele in surove poglede Dorerjeve in vznemirjali so jo; ozrla se mu je plašno in sramežljivo v brkati obraz, hotela bi mu reči prijateljsko, da bi ne slišal nihče: »Ne danes, danes ne! Danes je praznik in vi ste moj ljubeznivi gost!«

Ko so povečerjali, je spravila mati dečka v posteljo in takrat se je pričela vesela gostba. Razgovor, ki je bil prej nekoliko dolgočasen, se je hipoma oživil in kmalu se je razlegel po sobi glasán in razuzdan smeh.

Citrarica si je napravila na mizi prostora za citre in ubrala je poskočno pesem. Že po prvih glasovih je poprijel Dorer s hreščečim basom, frizêr se je naslonil na stol, na gubančil čelo ter udaril s tenorjem in zadonela je razposajena zdravica. Pavla je hotela peti, ali prestrašila se je pijanih glasov in mučno ji je bilo. Nekaj umazanega je legalo počasi na čistoto tega prazniškega večera. Ozrla se je po materi in takoj je okrenila pogled začudena in prestrašena: materin obraz je bil zabuhel, rdeč, mokre oči so gledale surovo in spolzko.

»Nocoj ne, ne nocoj!« je prosila Pavla natihoma, ali nikogar ni bilo, da bi ga prosila. Vse grdo poželenje se ji je zdelo v tem trenutku neizmerno umazano in zaničljivo — oškropilo bi z blatom čistoto tega prazniškega večera.

Pesem je umolknila, ali zunaj so se oglasili zvonovi. Vstala je in ves obraz se ji je zasmejal.

»Poslušajte, zvonovi!«

Nihče se ni ozrl, razgovarjali so se hrupno. Frizêr, ki je sedel poleg nje, jo je pogladil z rokó naskrivoma po nogi in ledjih. Pavla je stala osramočena in zmedena, čutila je rokó, ki je tipala po nogi, in zadrgetala je in sedla. Ozrla se je na frizêrja, a on je gledal stran, da bi kdo ne opazil, kakó se igra z rokó. Pavla se je odmaknila in roka se je vzdignila tiho in oprezno na mizo.

»Vi imate srečo, gospá Fricova!« je govorila Bergarica in se naslanjala Marnu na ramo.

»Takega moža bi si jaz želela ... ali je priden?«

»Še preveč!« je odgovorila Fricovka. »Zakaj pa niste svojega privedli s sabo?«

»Prinesel bi bil dolgčas ... Ali verjamete, da že pol leta prav za prav ni več moj mož?«

»Ah!« se je začudila Fricovka in družba se je na glas zasmejala.

»Zakaj pa si ne poiščete koga ... jaz na priliko, sem vam takoj na uslugo ...«

In Dorer je motril drobno in kožáto Bergarico od glave dol ter premišljeval, če bi se dala iztisniti iz osušenega telesa še kapljica slastí.

»O, saj bi ... toda ni nikogar. Z vami, Dorer, ni nič, žena bi mi izpraskala oči. Gospoda Marna bi najrajši ...«

»Le vzemíte si ga!« se je zasmejala Fricovka.

Maren je bil v zadregi; ni znal biti razposajen v razposajeni družbi. Njegov obraz je bil precej prijeten, še mlad, toda na zalitih očeh se mu je poznalo, da je živel veliko. Priselil se je bil pred pol letom k Fricovki, vdovi poštnega uradnika. Živela je zelo slabo od male penzije in čakala je, da oddá kabinet; bila bi zadovoljna tudi s postarnim človekom. Najprvo je prišel fabriški delavec, ki pa je bil zmerom pijan in se ni zmenil zanjo; le neko noč, ko mu je prišla odpirat neopravljena, jo je objemal, ali ona se je branila, ker je smrdel po žganju. Odpovedala mu je kmalu in potem je prišel Maren, komí v majhni predmestni trgovini. Čez par tednov — Maren je bil zelo plašljiv in neroden — se je pričela med njima ljubezen in dajal ji je ves svoj denar, takó da so živelí pošteno. Kljub temu se je Fricovka dolgočasila; želela si je gledališča, balov, lepih oblek, toda Marnova plača je bila skromna.

Obrazi so bili že razgreti od vina. Besede so bile zmerom bolj razuzdane, ni se jim zdelo več potrebno, da bi namigavali. Pavli so gorela lica in razumevala je polagoma. Bergarica se je naslanjala na Marna z vsem telesom in je položila nogo na njegovo koleno, Dorer je posegel z rokó po stegnu citrarice, ki je rdela in se nasmihala.

Polagoma, oprezno, je položil frizêr roko na Pavlino koleno, pokril je sebi in Pavli nogé z namiznim prtom ter drsal z rokó počasi navzdol. Pavla se je branila in

tiščala krilo z obema rokama, ali frizêr se je nagnil in zašepetal s prosečim glasom:

»Pustite!«

»Ne, nocoj ne!«

Prestrašil se je, da bi kdo ne bil opazil, in izpustil je krilo.

Takó je bila čistota prazniškega večera že vsa oma-deževana in izza grdega smeha, iz zaduhlih razgovorov so se oglasili le še časih plašno in trepetajoče božični zvonovi. Razen Pavle jih ni slišal nihče, ali tudi zanjo so polagoma umirali. Kmalu ji je odela teló tista vročina, ki je dihala pod njeno sladko in strašno težo, kadar je klečala zvečer pred durmi in prisluškovala.

Fricovka je iskala pod mizo frizêrjeve nogé. Maren, ki je sedel poleg njé in ni veliko pil in govoril, je opazil po-željivost njenih pogledov. Ozrl se je po vsem omizju, po zabuhlih, že pol pijanih obrazih, po Bergarici, ki mu je skoro že sedela v naročju; zagnusila se mu je družba, sam sebi se je zagnusil ... Ugledal je Pavlo, ki je stala ob mizi z zardelimi lici in mokrimi očmí, in zgenilo se mu je v srcu: zdelo se mu je, da je bil ugledal prvikrat to pol-razvito telesce, ki je trepetalo pod tenko obleko.

»Meni je vroče!« je zavzdihnila Bergarica. Vstala je izza mize, odprla duri v kabinet in se ozrla na Marna.

»Da, v kabinetu je okno odprto!« je dejal Maren in se ni genil.

Dorer pa je vstal kakor slučajno in ko si je dala žena opraviti s človekom, ki je bil prišel zadnji s svojo soprogo in je sedel poleg njé ter ji delal komplimente, je stopil za Bergarico v kabinet.

Tudi frizêr je vstal in odšel za Pavlo v kuhinjo, ki je napravljala čaj. Maren se je vzdignil kmalu potém in je odšel za njim.

Pavla je stala pri ognjišču in se ni zgenila, ko je slišala, da je stopil nekdo blizu k nji; nogé so se ji tresle in oči so gledale in niso videle ničesar. Čutila je, kakó jo je tipala oprezna roka po telesu; a nató jo je stisnil k sebi ...

»Pavla, saj ne vidi nihčè, vrata so zaprta ...«

Branila se je nalahko in je tiščala krilo na kolena. »Ne ... tega ne ... Nocoj je sveti večer ...«

»Pustite, Pavla!«

»Ne ... ne ...«

Obšel jo je čuden strah pred nečim neznanim, silnim in pot ji je stopil v velikih kapljah na čelo ...

Frizêr je poskočil ter se okrenil v zadregi; Maren je bil odprl duri, pogledal v kuhinjo ter se takoj spet vrnil. Vrnil se je tudi frizêr; osvestil se je in sram ga je bilo ...

V sobi so se zasmeli hrupno in na pragu kabineda sta stala Dorer in Bergarica nekoliko v zadregi; nji so se bili razkuštrali lasje ter so ji viseli na čelo v dolgih kodrih. Fricovka se je bíla po stegnih in se smejala, da so ji tekle solze po licih.

»No, v kabinetu je hladno, pri oknu sva stala,« se je izgovarjal Dorer resno in zlovoljno. »Ne bodi neumna!« se je razsrdil nad ženo, ki ga je gledala s srepimi očmi. »Kosti nisem želján, posebno če jih je bil oglodal že kdo drugi!«

Citrarica mu je strmela v obraz z začudenim in užajenim izrazom in ko je sedel, je umaknila koleno.

Pavla je prinesla čaj na mizo in Fricovka je nalila v vsako čašo tretjino špirita. Maren je izpil dvoje čaš in izginil je gnus, ki ga je bil začutil nad to družbo. Bilo mu je prijetno, da bi sedel takó in pil do jutra. Bergarica mu je sedela v naročju, Dorerica pa se je igrala pod mizo z njegovimi nogami.

Govorili in kričali so vsevprek; pohotne besede, ki so čakale toliko časa v mislih in na jeziku, so frfotale svobodno; špirit jim je bil odplavil jez.

Tudi Pavla je pila.

Frizêr je bil nekoliko poparjen, utrujen, dotikal se je samó s kolenom Pavlinih nog. Sram, ki ga je bil obšel, mu je ležal še zmerom neprijetno na prsih.

»Ne povej nikomur, Pavlica; ná, Pavlica, krono!«

Pavla ni imela krone še nikoli, — in ko je dejal: »Ná, Pavlica, krono!« je začutila hipoma, da ni imela krone še nikoli in da je krona bogastvo, srebrno, svetlo bogastvo.

Roka se ji je tresla, ko je segala z njó proti frizêrjevi, po svetlo krono.

Za trenotek ji je omahnila in domislila se je: »Samó zato mi daje krono ... svetlo srebrno krono ... !«

In posegla je in vzela. Ali roka se ji je tresla takó, da je zdrknila krona na krilo in s krila na tla. Zažvenketalo je pod mizo.

Maren se je ozrl ter pogledal naravnost na frizêrja in Pavlo in onadva sta mu gledala v oči, zmedena, osramočena.

»Krono ji je dal!« si je mislil Maren; spustil je Bergarico z naročja ter jo posadil na zofo.

In potem je pomeril z dolgim in žejnim pogledom mlado teló Pavlino in si je mislil:

»Zakaj bi ji jaz ne dal krone, ko sem ji bližji?«

Premišljeval je, kolikokrat bi imel tihe priložnosti in ko jo je objemal s pogledom, se mu je porajalo v krvi vroče poželenje ...

»Krona mi je bila padla iz žepa ...« je zajeceljal frizêr; poiskal jo je pod mizo ter jo stisnil naskrivoma Pavli v roko. Maren je opazoval njegove plašne kretnje in se je smehljajal. Ozrl se je na Pavlo, kakor na svojo poslušno last, ki čaka na gospodarja.

»Zakaj bi ji jaz ne dal krone?« —

Gostba je minila v vseobči pijanosti. Po sobi, po mizi je bilo vse polito in razmetano, vzduh je bil težak in smradljiv. Kričali so nerazumljive besede, objemali se pohotno in nič več naskrivoma. Ko so odhajali, so se

opotekali po stopnicah in zunaj pod oknom se je slišalo pijano petje ...

Fricovka je objela Marna okoli vratu ter se privila poželjivo k njemu; on pa je bil razmišljen in objemal jo je samó iz navade ...

Ko sta zaprla duri, se je Pavla vzdignila iz postelje in je pokleknila na tlà. Trudna je bila in vsa se je tresla. Poslušala je, ali v glavi se ji je mêdlo, razumela ni več ničesar, glasovi, ki so prihajali iz kabineta, so se spajali z drugimi, ki so prihajali od zunaj, bogve odkod. Polagoma je klonila glavo, roké in noge so ji omahovale in zaspala je pred durmi. V spanju ji je trepetalo razgaljeno teló in ustnice so se ji premikale ter govorile nerazumljive besede ... V roki je tiščala krono.

Takó je nastopila Pavla svojo pot.

HUDODELEC

Napравil sem se k visokemu dostojanstveniku po karto. Bilo je na predvečer tistega slovesnega dne, ki so ga pričakovali tisoči z grozničavo nestrpnostjo. Tudi jaz sem bil nervozen in posebno sem se bal, da bi me ne bil kdo prehitel.

Prišel sem ob pravem času, karta je bila še pripravljena zame, a pet minut pozneje bi mi jo bil odjedel dostojanstvenikov hišni gospodar, ki je bil nató jako jezen, čisto rdeč in zabuhel v obraz. Videlo se mu je, da ga je doletelo nekaj strašnega, in smilil se mi je.

Dostojanstvenik mi je v svoji prijaznosti ponudil smodko in takó sva sedela in kadila. Imel me je rad, ker je vedel, da sem imeniten človek in da gledam za njegovo hčerjo. Ostavil naju je časih sama v sobi, takó da bi bil naredil z njó, kar bi mi pač prišlo na misel. Ali jaz sem v takih stvareh zeló moraličen, nakopal bi si bogve kakšnih sitnosti in dostojanstvenik je bil ves zadolžen.

Pogovarjala sva se pametno in stvarno o hudodelcu Maslinu, ki so že čakale vislice nanj, da zabingljá vese-
lo.

»Ali kaj je prav za prav nameraval?« je ugibal dostojanstvenik. »Kaj so mu bili tisti ljudje napoti — otroci, ženske, vsevprek je moril in ubijal. Davil je kar takó mimogredé, samó sebi na radost! In niti bolan ni bil.«

»Res je grdó!« sem se razsrdil jaz. »Če bi ga ljudje ovirali, če bi mu zasédali stol, — naj bi že ubil recimo ... enega ali dvá ... Nihče bi nič ne rekel. Ali tako ...«

Dostojanstvenik je nekoliko pomislil. Čelo se mu je bilo nabralo v gube in držal je dim svoje smodke v ustih, takó da so se mu lica napela.

»Meni stvar neče v glavo, — toda svetlika se mi takó od daleč. Razumem in ne razumem ... Bolan seveda ni bil, — kdo pa je sploh bolan in kaj je bolezen navsezadnje? Nespametno je presojati pojave s tega stališča! Ali ni vseeno, če me ubije človek, ki ima rdeč nos, ali človek, ki ima bel nos in nobene bradavice na njem? To so vse samó zunanje razlike ... Saj ne morejo imeti vsi ljudje enakih možgan ... Bolan je, nagnjen na hudodelsko stran, zategadelj ni odgovoren za svoje pregrehe ... neumnost! Vsak človek je nagnjen na to ali ono stran! Jaz, recimo, hrepenim po povišanju, po kaki zvezdici za suk-njo — in ne bal bi se nobene pregrešne zvijače, da bi izpodrinil človeka, ki bi mi stal nerodno pred lučjo. In vsi so taki — vsi imajo to ali ono manijo in vsi so zategadelj grešniki, ker ovirajo, izpodrivajo, sleparijo in ubijajo tiste, ki jim stojé nerodno pred lučjo ... A glejte — Košuto,

morivca, so vtaknili v norišnico, Maslina bodo obesili, — mene in vas pa ne mislijo ne vtakniti v norišnico in ne obesiti ...«

»To je koristno ... čisto prav je takó!«

»Seveda je prav, — zame in za vas. Za Maslina pa ni prav ... Glejte, koliko jih je, ki se pririjejo z zvijačo in brutalnostjo do visokih mest, — in ni zakona, ki bi jih kaznoval za to brutalnost, čisto v miru in spoštovanju se vdajo svojemu nagnjenju, dosežejo svoj cilj ... Tudi Maslin se je vdajal svojemu nagnjenju, je bil brutalen — in obešajo ga! Ali je to pravica?«

»Čuden je ta razloček ...«

»Naj bi ga pustili, da bi ubijal! Naj gre svet svojo pot naprej ... Smešno je že sploh, da uklepajo človeško nagnjenje in moč, ali če že uklepajo, naj bi uklenili vse, ne samó kako posebno vrsto nagnjenja, ki je lastna posebni vrsti ljudi. Vsako nagnjenje je škodljivo, ker samó mrtev človek ne škoduje nikomur, — naj bo torej vsako svobodno ali vsako uklenjeno. Razlikovati, izbirati, — to početje je pristransko in krivično ...«

»Grdo je to, res!« — Čisto me je bil že prepričal. In smehljal se je takó mehko in vljudno.

»Iz strahú izbirajo, iz nizkotne bojazljivosti in iz zavidnosti. Dà, iz zavidnosti, to je glavno. Ali mislite, da so zaprli Maslina, morivca, da bi ga kaznovali za njegove grehe in da bi ga spokorili? Ne, — koga neki brigajo tisti

ljudjé, ki jih je Maslin umoril, kdo jim toči solze na gomilo? In da bi se spokoril? Vraga se bo spokoril na vislicah! Takó bo storil, kakor tisti, ki je ob zadnji uri, že pod vrvico, okrenil duhovniku hrbet ter napravil nekaj nedostojnega ... Njegovo moč so zaprli, o gospod!«

Dostojanstvenik se je nekoliko sklonil in pogledal mi je sladko v oči.

»Zakaj ni dandanes velikih ljudi, herojev, kakor bremo o njih v zgodovini starih časov? Zató ne, ker je prepovedano. Kristusa bi dandanes ne pribili na križ, — zaprli bi ga koj od kraja. Stvari so urejene dandanašnji za srednje pametne, srednje močne, srednje poštene ljudi. Vse je lepo nivelirano. Preko polja gladi kosa postave, in klas, ki se je bil vzpel previsoko, izgubi prešerno glavo. Strahovito dolgočasno je!«

»Dolgočasno!« — Tudi na njegovih ustnicah se je prikazal pust izraz in namrdnil je z nosom, takó da so se brki nekoliko stresli.

»Naturally, brezobzirno moč zapirajo in preganjajo. O gospod, zgodovina velikih mož je dovršena — finis! Nobenega Kristusa več, ne Husa, ne Napoleona. Ljudjé so zmerom manjši, zmerom bolj srednje pametni, srednje močni, srednje pošteni. Če se ne motim, so si celó na zunanje zmerom bolj podobni. Pridejo časi, gospod, ko brat ne bo poznal več brata, ženin neveste — razidejo se na cesti, ne srečajo se več. Nos bo enak nosu!«

»Toda Maslin, oprostite, ni bil heroj!«

»Kakó da ne? Zunanji efekt njegove silne volje je bil seveda nekoliko drugačen kakor n. pr. pri Napoleonu. Ali kaj dokazuje to? Če bi bil Maslin drugače vzgojen, če bi bil živel v drugačnih razmerah, — kdo ve, kakšno pot bi bila nastopila njegova velika, brezobzirna moč ... Takó pa je le moril in ubijal ...«

»To je pač usoda ...«

In nekako otožno mi je bilo pri srcu. Tudi dostojanstvenik se je zamislil. Gledal je proti stropu in na očéh se mu je poznalo, da se je ukvarjal z reševanjem Maslinovega problema. Govoril je morda samó zategadelj, da bi mu med govorjenjem, iz slučajno izrečene besede prisijala jasnost ... Ali zamahnil je; misli so se mu bile najbrž razblinile, zmeglile, in iskal je zaman.

Čuden človek je bil ta dostojanstvenik. Nekaj je bilo v njem, kar se ni prikazalo nikoli na njegovem obrazu, komaj je zajecálo časih nerazločno iz njegovih besed. Opravljal je svoja dela kakor se spodobi in vsi so ga spoštovali. Upijanil se ni nikoli in želel si je križca. Sama čednost ga je bila in dostojnost, toda jaz bi ne hotel, da bi bilo moje življenje kakorkoli odvisno od njega: bal bi se neprestano, da bi se ne vzbudila žival, ki je bila v njem in je glodala ter se časih nenadoma pretegnila, kakor v sanjah.

Zmračilo se je in moja nestrpnost in vznemirjenost je rasla. Na cesti, po gostilnicah in kavarnah so govorili o Maslinu. Zgražali so se nad njegovimi grozovitostmi in vsi so bili zelo veseli in zadovoljni, da ga doleti zaslužena kazen.

Nekaj otroškega, lepega je bilo v tem veselju in zadovoljstvu. Črn parkelj bo zabingljal na vislicah, iztegnil bo jezik; črn, hudoben parkelj, ki je hodil okoli z veliko sekiro in strašil pridne otroke. Parkeljni so vsega mogočni; kolikor jih je, toliko je rok neizprosne usode; človek mu ne more ubežati, se mu ne more skriti; pride opolnoči, skozi troje zaklenjenih duri, poseže pod posteljo in privleče za nogo ubogega človeka ... Majhen, smešen in slaboten je človek vpričo njega, niti s prstom ne more geniti, še prositi ne more: samó jecá in se tresa. O, kakó sem si želel časih, da bi bil tak mogočen parkelj in da bi strašil otroke z veliko sekiro! ...

In parkelj bo visel! Tudi iz časopisov se je smejalo sladko veselje, da bo visel. Popisavali so natanko vse njegove grozovitosti, ničesar niso pozabili; in z otroško radovednostjo, ki je bilo z njo pomešano nezavedno občudovanje in ki so se poznali na nji še sledovi prestanega strahú, so razpravljali o neznatnih in najneznatnejših okoliščinah ter jih reševali vestno in skrbno, kot važne okoliščine zgodovinskih dogodkov. Vse življenje Maslinovo, od otroške srajčke do hlač hudodelca, je

ležalo razkrito pred nami. Spoznali smo celó življenje in nehanje tistih ljudi, ki je Maslin občeval z njimi ali ki je bil prišel tekom let samo slučajno v dotiko z njimi. Če bi me bil kdaj na cesti poprosil ognja, bi spoznali tudi moje življenje in ta ali oni časopis bi objavil mojo sliko ... Videlo se je, da so bila dela Maslinova velika in da je bil človek sam zeló pomemben. Nad vsem pa se je lesketala čista, pomladanska svetloba: »Visel bo!« Takó kakor je zalesketala po vsi majhni, trepetajoči Evropi tistega dné, ko je bil mali Wellington ugriznil pod koleno velikega Napoleona. Zgodovinski dogodki se ponavljajo ...

Čudno noč sem preživel takrat. Klatil sem se po mestu pozno v mrak, ni me trpelo domá, ne v gostilnici. Vse je bilo že tiho, ko sem legel, in kakšne reči so se mi sanjale! Vse križem se je podilo — nikoli še nisem videl toliko in takó pisanih stvari hkrati. V trenutkih sem obredel svet, seznanil sem se s tisoči ljudi, preživel sem pač devetkratno življenje. Bizarno življenje v velikih trdih potezah, brez medlih in dolgočasnih niáns, ki jih je polno podnevno življenje. Takó se sanja človeku na predvečer pomembnih doživljajev, zakaj šele po takih sanjah je sposoben zanje in je nanje pripravljen: njegove oči so navajene na silne poteze, na groteskne barve in se nič ne čudijo.

Napočil je dan kot sem mu videl dotlej malo enakih: vzdignil bi se, iztegnil roké ter plaval po tej majski svet-

lobi; črna suknja bi frfotala po zraku ... Dostojanstvenik je bil že napravljen in napotila sva se molčé. Sonce je sijalo na cesti, na strehah. Ko sva prišla v bližino velikega, sivega poslopja, ki se je razprostiralo kakor zakleto mesto med četverimi cestami, je bilo tam že vse polno ljudi. Skozi množico so se ríli črno oblečeni gospodje, izvoljenci; damam so bili prepovedali vstop, a gnetlo se jih je tod okoli pač na stotine. Nežni, beli obrazki, golobja očesca, drobne ročice, zroče zvedavo in genljivo izza belih čipk, ali skrite boječe v varno zapetih rokavicah. Na ličecih sled, dihanje, sen plahe rdečice. Obšlo me je sočutje, odprl bi jim vrata. Kakó bi se vsule, golobice verne, grlice milooke, preko črnega mostovža, na črno dvorišče, pod vislice, na stopnice, k njemu, da bi se dotaknile njegovih rok, njegovega telesa, da bi v sladki pohotnosti zasekale svetle nohtove v njegovo slastno hudodelsko mesó, da bi zasekale ostre bele zobke v debele hudodelske ustnice in trepetale in iztrepetale — golobice verne, grlice milooke — od golobjega strahú in golobje pohotnosti ...

Hrupoma so se zaprla vrata. Bilo je polu sedmih, ura se je bližala. Z dostojanstvenikom sva bila malone zadnja, skoro bi naju bili priprli. Dvorišče je bilo že polno, — veliko, dolgočasno dvorišče. Na vseh štirih straneh se je dvigalo visoko zidovje; omrežena okna so gledala prazno in topo navzdol. Samó na tisti strani, kjer je si-

jala široka proga sončne svetlobe, je bilo okno odprto in gledala je skozi omrežje zabuhla plešasta glava. Šele visoko gori je bilo sonce, pomaknilo se je komaj za ped s strehe dol na odluščeni zid, a tu spodaj je bilo še vse mračno in vlažno. Par mladih kostanjev je raslo v vrsti preko dvorišča, — ubogi, mladi kostanji! Poznalo se jim je, da so zaklenjeni za zmerom; cvetovi so bili kilavi, listje je bilo vse oprašeno in je viselo ohlapno navzdol, kakor izžeto.

Od vrat do vislic so stali vojaki v dveh dolgih vrstah. Njih obrazi so bili resni in osorni. A za vrstama se je gnetlo občinstvo, sami črno in skrbno oblečeni ljudje, večidel dostojanstveniki. Občinski svetniki so bili skoraj vsi tukaj, tudi župana in njegova dva namestnika sem videl. Župan je bil v fraku in belih rokavicah, debela zlata veriga mu je visela krog vratú; tudi njegova namestnika sta imela verigi, toda ne takó debeli. Ali celó župan ni stal čisto spredaj; najboljša mesta, odkoder se je videlo natanko na vislice, so si bili izbrali visoki dostojanstveniki v uniformah, z dolgimi sabljami v pozlačenih nožnicah in s pozlačenimi ročniki.

Na tem dolgočasnem dvorišču je bila ob tej uri duša in roka človeštva. Najvišja duhovna, posvetna in vojaška oblastva so bila izbrala svoj sedež na podnožju vislic; vislice so bile tista osrednja točka, od katere so segali

žarki oblasti, zakona, reda in morale do najdaljnih kotov domovine ...

Čakali smo nestrpno; stresala nas je sladka groznica. Razgovarjali smo se potihoma, kakor v cerkvi.

Prišel je rabelj, pomikal se je počasi med vrstami vojakov. Videl sem samó del njegovega rdečega, širokega obraza do malih, gostih brk in pa visoki cilinder. Veter je zapihal po občinstvu, zašumelo je, zatrepetalo.

»Jaz ne vidim ničesar!« je vzkliknil nekdó za mano. Ožrém se: starikav obraz, kozja brada, okrogle svetle oči, kakor dvojé zelenih steklenih kroglic; frak in bele rokavice. »Jaz ne vidim ničesar, pustite me naprej!« In spet se je ril. Tudi on bi bil pripraven rabelj, samó roké niso bile takó široke, a bile so pač žilave. Tudi on bi zagrabil, pritisnil, okrenil, vse v kratki sekundi.

»Saj tudi jaz ne vidim ničesar! Ne rijte, vraga!« Debel človek, tolsta lica, zalite oči; frak in bele rokavice. Tudi on bi bil pripraven rabelj in njegove roké so bile široke.

Vznemirjenost je rasla. Videli smo samo rabeljnov cilinder tam v daljavi, nad glavami, in drugega nič. Strah nas je obšel, velik, silen; nogé so se tresle in solze so zalile marsikatero okó.

»Pustite me naprej, vraga! Jaz ne vidim ničesar! Ne rijte, sakrament!«

Prerivali smo se semtertjã, valovalo je na desno in na levo, a vojaki so stali mirno in njih obrazi so bili resni in osorni.

Veter je zapihal moãneje, zašumelo je glasneje in za-trepetalo. Zgenilo se je pri vratih, vratovi so se iztegnili, oãí so se izbuljile. Obrazi so bili strahoviti: zabuhli, zatekli; tristo rabeljnov je stalo na dvorišču. Vsi so si nezavedno in vsled notranjega nagona slekli rokavice ter so krčili prste kakor ostre kremplje. Nekdó, ki je stal za mano, mi je zasadil kremplje v bok, a jaz sem storil istotako svojemu dostojanstveniku, ki pa menda ni čutil, ker se ni ozrl. Da bi bil v tem hipu kdo izpregovoril neprevidno besedo, bi bili planili drug na drugega in zgodila bi se strašna moritev: nebó bi se pordečilo, kostanji bi se hipoma posušili, potok krvi bi močil sivi pesek na dvorišču, odtakal bi se po črnem mostovžu. Ali nihče ni izpregovoril tiste neprevidne besede ...

Vzkriknili so iz gneče. Suh človek s svetlo zvezdo na prsih — če se ne motim, gospod deželnosodni svetnik B. se je vzpel na kostanj, plezal je s spretnimi nožicami ter se nastanil med prašnim vejevjem; hlače so se mu bile zdrgnile navzgor, takó da so se videle pisane nogavice. Drugi so se ozirali nanj z zavidnimi in sovražnimi pogledi; kmalu so bili vsi kostanji polni dostojanstvenikov; frakovi so viseli navzdol kot bizarni črni cvetovi; na vrhu najvišjega kostanja pa je čepel židovski žurnalist in vi-

delo se je, kot da raste iz debela kozobrađa in srepooka glava.

Tišina.

Odprla so se vrata, prikazal se je. Nekdó me je porinil z vso silo in takó sem se pomaknil v prvo vrsto, prav pred hrbet vojakov. Prišel je v spremstvu debelega duhovnika, dveh policistov in še dveh drugih črno opravljenih gospodov. Vsi so bili zeló resni, ozrli se niso nikamor.

Videl sem ga natanko. Človek srednje postave, širokopleč, nekoliko šepast. Kozavi obraz je bil iste sive barve kot gladko obrita glava. Gledal je z malimi vodenimi očmi brezbarvno, kot da bi ga vse to nič ne brigalo, a debele ustnice so bile zaničljivo napete in zakrivljene. Takó je šepal in ni pogledal ne na to ne na ono stran. Duhovnik je imel v roki razpelo. Šli so počasi, pomikali so se svečano mimo špalirja vojakov, kakor v sveti procesiji.

Vsa krvoločnost nas je minila v tem trenutku; ni ga bilo med nami, ki bi mu zasadil kremplje v obraz. Kolena so nam vztrepetala, zlezli bi vase pred veličastvom njegovim. Živ parkelj se je prikazal otrokom in prestrašili so se. Nikoli več bi ne maral doživeti trenutka kakor sem ga doživel takrat. Spoznali smo vsi, da smo bojazljivci, strahopezljivci, slabiči in smrkavci; dostojanstvenikov je bilo sram njih frakov in zvezdic; poskrili bi se

bili najrajši. Rasel je, vzdigal se je, če bi pomignil z mezinco, bi nas padlo deset in sto. In še ni bilo pri kraju, še zmerom je stal tam v vsem svojem grozovitem veličastvu, velik in silen. »Začnite!« je vzkriknil nekdo iz množice v smrtnem strahu. Morda sem bil vzkriknil jaz sam: mraz me je spreletaval po licih in noge so se mi tresle.

Ali bilo je prepozno.

Takrat je zamahnil ukazovaje z rokó, pomežiknil nekoliko z očmi ter vzdignil glavo, kakor jo vzdigne kralj, kadar ukazuje nepokornim služabnikom.

Rabelj se je odkril in globoko priklonil; na temenu se mu je zasvetila pleša. Priklonil se je tudi debeli duhovnik in tudi njegova prostrana pleša se je zasvetila in istotako sta se priklonila ona dva črno oblečena gospoda.

Nató je stopil počasi dol ter se pomikal med špalirjem vojakov. Vojaki so salutirali in njih obrazi so bili resni in osorni kakor prej. Stopal je počasi, šepal je nekoliko manj, a vendar se je pripogibala desna rama še zmerom precej bolj od leve. Glavo je imel visoko vzdignjeno, gledal je milostno, toda zelo visočastveno, levico je imel nekoliko po komedijantski uprto v bok, a troje prstov desnice je zataknil za telovnik na prsih. Takó je šepal počasi in slovesno med špalirjem.

Vsi smo se priklanjali globoko, da bi mu izkazali čast in da bi se skrili od strahú, od srama in od spoznanja

svoje ničnosti. Kostanji so trepetali, trepetali so na njih črni dostojanstveniki ter se tresli, da bi se slučajno ne ozrl nanje.

Že davno je bil izginil po črnem mostovžu na cesto, a stali smo še zmerom kakor ukopani, sklonjeni do pasú. Takó je stalo na dvorišču, na podnožju vislic, tristo ofrakanih in dekoriranih dostojanstvenikov, zastopnikov cerkvenih in po svetnih oblastev. Nad njimi, na vrhu najvišjega kostanja, so buljile tope oči žurnalistove.

KRALJ MALHUS

I

Prašala si me nekega jutra, ko sva se bila sešla na skrivnem tam v rosnem parku, kod se klatim cele noči, da je moj obraz takó zaspan in utrujen. Smehljala si se nezaupno in s pomilovalnim sočutjem, ko sem ti pravil, da vstanem časih opolnoči ter se napotim na dolge, popolnoma nedolžne sprehode. Toda Minka, to je sveta resnica.

Ali se ne vzbudiš nikdar sredi najtišje noči? Ali ne slišiš takrat skozi odprto okno glasov, kakršnih nisi čula prej še nikoli v svojem življenju? Ali ne čutiš takrat s sladkim strahom, da živi tam zunaj čisto drug svet, ki se predrami s prvimi sencami in izgine s sončnimi žarki, a čez dan sanja tiho na dnu tvojega srca?

Jaz sem vedel o tem svetu že davno. Čutil sem ga v svojem prvem, polotročjem hrepenenju, — to je bilo v tistih časih, ko je človek zaljubljen v vijolice in lunine žarke ... Takrat sem vstal neko noč, sam Bog ve zakaj, ter se napravil naravnost v gozd. Ceste so bile vse bele in svetle od mesečine, od vrtov in travnikov se je dvigal pomladni vonj, okoli mene je šepetalo in od daleč so me klicali mehki glasovi ...

Ko sem prišel ob zarji domov, so bile moje noge utrujene, toda vsa duša mi je trepetala od neznanega razkošja ...

Zagotavljam te, Minka, da to življenje od jutra do večera ni življenje. Te umazane skrbi, vsi ti brezuspešni napor, te malenkostne in vrhu tega nikdar izpolnjene nade, — to, Minka, naj bi bilo življenje? To je smrt. Za vsak vesel trenotek je treba žrtvovati toliko srčne krvi in toliko poguma in moči, da se pameten človek rajši ne trudi ter se prepusti svoji usodi s prekrižanimi rokami. Jaz sem storil takó.

Tam zunaj pa je življenje vse drugačno, — tam zunaj pod nočnim nebom, kadar se odpirajo kelihi boječih cvetóv ... Ne misli, da so izmišljene tiste pravljice, ki jih pripovedujejo sanj pijani ljudjé. Zlati sadovi na srebrnih vejah, začarani kraljičen beli obrazi z velikimi, sentimentalnimi očmí, zaljubljene rože in stari kralji z rdečimi nosovi, to, ljubica moja, niso izmišljene stvari. Tam je še vse kaj drugega, — tam je vse, o čemer sanjaš, kadar ti je težko pri srcu. Samó tistih majhnih skrbi, ki te zbadajo neprestano kakor ostre igle, ki ti omažejo z gnusnim blatom krilo in dušo, — teh ni bilo tam nikoli ...

Ej, jaz bi ti pravil lahko čudovite zgodbe iz onih krajev. Toda nekatere so takó fine, takó eterične, da jih čutim komaj na eni sami struni svojega srca in če bi jih

hotel prijeti, bi ne ostal pod rokami niti lunin žarek. Podobne so tistim sanjam, ki se izgubljajo ob jutranji uri izpred zaspanih oči kakor dim cigarete, — samo še ena sama, lahna meglica in krog tebe se dolgočasi četvero golih sten ...

II

Kralj Malhus je bil jako častivreden kralj, posebno kadar se je ogrnil v véliki ornat. Njegova postava je bila sicer majhna, toda zeló široka. In trebuh je imel čudovit; poleti se je sprehajal po dvorinah v sami srajci in takrat mu je cincal nad koleno tako nerodno, da se je zdelo kralju samemu smešno. Obraz mu je bil rdeč in nekoliko mozoljčast, kar se mu je jako podalo; mozolji, posebno tisti svetli, okrogli mozolji dajejo obrazu nekaj dobrodušnega in prikupnega. Bril ga je vsako jutro dvorni brivec Porfirij, kajti kralja so kocine takó ščegeltale, da ni nosil v svojem življenju ne brade ne brk. Kadar ga je božal po licih mrzli nož, je mežikal zadovoljno s svojimi skritimi očesci ter se zdaj pa zdaj obliznil z jezikom po debeli spodnji ustnici. To so bili njegovi najlepši trenotki.

Časih mu je bilo dolgčas, zakaj kralj Malhus je bil vdovec. Nasvetovali so mu, da naj si napravi harem, toda za kaj takega se ni mogel navdušiti, ker je bil nagnjen nekoliko na sentimentalno stran. In vrhu tega je bil tudi pobožen. Portret njegove rajne soproge je visel v zlatem okvirju nad posteljo in kadar se je spravil kralj

Malhus pod odejo, se je ozrl gor ter se popraskal po nosu.

V takih urah je izgubil vse veselje nad samim seboj in nad svojim kraljevanjem. Hodil je po dvoranaх s povešeno glavo, žalost v očeh in nezadovoljnost na ustnicah ... In kakšne dvorane so bile to! Človek bi šel, legel na te preproge, mehke kakor pernice, ter umrl! ... Ni se slišal nikdar korak po teh sobah, — krasota je molčala, kakor da se sama občuduje. Barve na preprogah, na stenah in na stropu so bile motne in temne, prehajale so druga v drugo kakor v sanjah ... Kakšna je morala biti roka, ki je uvezla te rože v žamet in svilo? To je bila roka tenka in bela, prozorna, komaj vidna in nad njó se je sklanjal obraz device, z velikimi sanjavimi očmi ... In zdi se, da plava po teh sobah duh tiste rože, ki je venela takrat v njenih laseh. Le tu pa tam, bogve odkod, se je zasvetil demant, kot da je ostal v sobi žarek dopoldanskega sonca.

Tod se je sprehajal kralj, kadar je bil žalosten. Časih je stopil zamišljen na mramornate stopnice ter se napravil na vrt ... Vrtovi, ustvarjeni samó za kraljeve oči, imajo na sebi nekaj posebnega. Debla se dvigajo visoko, — svečano in tiho stojé ob aleji, kot stražniki veličastva. V vejevju ni tistega zaljubljenega šepetanja plebejskih vrtov. Drevje je onemelo; en sam človek hodi po belem pesku, s težko glavo in zamišljenimi očmi; široke sence

se razprostirajo pred njim kakor tepihi in listje se streša v vdanem strahu ... Kdor bi prišel ponoči v te aleje, bi mu trepetala kolena od groze; črne postave, do neba segajoče, bi se mu bližale od vseh strani in na obraz bi mu pala ledena krinka.

Tisti večer je bil kralj Malhus na vrtu, toda komaj je stopil par korakov, že se je vrnil v grad. Dolgčas ga je ovladal vsega, do konca prstov. Ni se mu ljubilo, da bi legel v posteljo, in vrhu tega je bilo še prezgodaj; po dvoranah je plaval tisti sladki polumrak, ko leži človek najrajši na divanu in sanja in kadi cigarete, če nima na srcu pretežkih skrbi. Skozi okno se je videlo jasno nebó in pod njim vse mesto, daleč do gozdov. Zvezde so se vžigale na nebu in pod nebom. Tu in tam se je zalesketala luč; nedoločen šum je prihajal gor, — oddaljen mestni hrup in šuštenje gozdov. Kralj je slonel ob oknici in gledal in poslušal. Zazdelo se mu je hipoma, da ni kralj, vsemogočen vladar teh neizmernih pokrajin, — temveč jetnik v svojem gradu, ki nima z onim krasnim življenjem tam doli nobenega opravka.

V takem melanholičnem razpoloženju je poklical svojega najljubšega stražnika, dolgega Kolokotronija ter se napotil z njim na cesto. Kolokotronij je stopal po tlaku s trdimi, lesenimi koraki, obrvi strnjene, silne brke globoko povešene; kralj Malhus pa je bil podoben staremu

trgovcu z delikatesami; — celó njegove roké so bile rdeče in svetle, kakor dvoje kosov sveže govedine.

V večernih urah stopi poezija na mestne ulice. Skrbi so pozabljene in v utrujenosti, ki je objela telo, leži nekaj sladkega in svobodnega. Prvi dih nočnih sanj trepeče v motnih pogledih; človek se ozira proti jutru nazaj in zapazi čudom, da je bila večidel nizka in neumna ona vznemirjenost delavnih ur. O mraku pade na dušo senca smrti, in za trenotek se odgrne zastor onstranskega življenja ... Rezidenca je bila vsa razsvetljena, četudi še ni obledela luč zahajajočega sonca. Po ulicah se je gnetlo tisoče ljudi najrazličnejših stanov. Mudilo se ni nikomur. Sprehajali so se z lahkimi, lenimi koraki; znan-ci so se srečavali in pozdravljali, od vseh strani je šumelo glasno, veselo govorjenje. Pred izložbami so postajale gruče elegantno opravljenih dam; ob svitu bleščečih svetilk so se zdeli vsi obrazi čudovito nežni in fini ... En sam človek se je dolgočasil; svoje dolgo, suho teló je zavijal v črn kaftan, lica so bila suha in gubasta, na roki je imel troje velikih prstanov; hodil je nekaj časa po tlaku gor in dol, gledal zaspano izza sivih obrvi ter se izgubil naposled v stransko ulico.

Kralju je bilo zeló težko in mučno. Ljudje so se zadevali óbenj, časih je čul celó kako zabavljivo opazko na adresu svoje nerodnosti ali svoje veličastne zunanosti.

Poznala ga ní živa duša v vsej tej gneči ... »Jaz sem čisto sam na svetu, to je resnica. Da bi slekel kraljevi plašč, — kdo bi se brigal zame? Nikogar nimam, ki bi me ljubil ...« Noč je bila lepa in kralj Malhus je bil sentimentalен že od narave. Ravno ko so se zalile njegove drobne oči od srčne bolesti, je došel s spremljevalcem Kolokotronijem do krasne izložbe perzijskih preprog; nad izložbo se je lesketalo v zlatih črkah imé firme »Jordan & Timaeus«.

Kralj Malhus se za firme ni brigal veliko; to je bila stvar njegovega dvornika; tudi preproge ga niso zanimale, posebno o mraku ne, kadar ga je ovladala melanholija. A tisti večer je stal kakor v sanjah pred izložbo perzijskih preprog in ko se je vračal na dvor, so se mu noge tresle, a pri duši mu je bilo čudovito prijetno ... Ustavila se je par korakov od njega nenadoma elegantna kočija in iz njé je stopila dama, — skoro še otrok, v svetli obleki, ki se je ovijala poželjivo mladih, trepetajočih udov. Kralj je videl bel obrazek in dvoje globokih, zamišljenih, temnosivih oči.

»Čigava je ta kočija?« je prašal Kolokotronija.

»Iz njé je stopila hči židovskega trgovca Timaeusa, Milena Timaeus.«

Tisto noč je hodil kralj Malhus do polnoči po preprogah svoje spalnice. Časih je stopil k oknu ter gledal, kakó

se je treslo tisoče srebrnih zvezd na nebu. Zdelo se mu je, da prihajajo bliže, čisto blizu ter se zopet izgubljajo v neizmerno daljavo ... in prihajajo in se izgubljajo ...

III

Čudovite reči se godé na svetu. Človek stoji in gleda in posluša, — a ne zdi se mu nič posebnega; zgane z rameni in gré dalje ... Ponoči pa se sredi neumnih sanj hipoma vzdrami in kar je švignilo mimo njegovih oči pred dvanajstimi urami, stopi nenadoma predenj ... Resnica ali sanje? ... Ne, kaj takega se ne more zgoditi o belem dnevu, vpričo vseh ljudi; to so bile sanje ... In obrne se na drugo stran in zaspi ...

Kralj Malhus se je zaljubil. In zaljubil se je s tisto sanjarsko ljubeznijo, ki zastrè oči z rožastim pajčolanom in objame dušo kakor z dvema sladkima belima rokama. Teló hodi po sobi, po vrtu, — duša ne vé o tem. Izgubila se je med zvezde na večernem nebu, — v sence samotnega parka, — v fantastično deželo, kakršne še ni videlo dotlej človeško okó. In med zvezdami na večernem nebu in izza temnega listja v samotnem parku gleda dvoje globokih, temnosivih oči; nasmehljaj se je bel obrazek, krilo je zašumelo, — in spet se širi temna tišina vsenaokrog ...

Celó na zunanje se je spremenil kralj Malhus. Njegove oči so se skrile globokeje za debele, potne trepalnice;

gledale so raztreseno in zamišljeno. Nekaj raztresenega in zamišljenega je leglo na ves mozoljčasti obraz, na redke, ščetinaste lasé za ušesi, na visoko plešo in na nerodne, plebejske roké. Tri dní zaporedoma so bila zagrnjena vsa grajska okna. Takó je zapovedal kralj Malhus. O mraku pa so se odgrnila in kralj je gledal na zvezde na nebu in na luči v mestu; bleščalo se je vse do obzorja kakor bi trepetalo tisoč kresnic po večernih sencah, — kakor bi bil razgrnjen po vsej zemlji plašč od črnega žameta, z demanti posejan. Kralj je vzdihoval in sanjal ...

Tíste čase se je vznemiril prvikrat zaradi stvari, na katero prej nikoli ni mislil. Zapazil je nenadoma, da je njegova postava jako neokretna, dà, če se natančno preudari, celó smešna in čisto nič zapeljiva. Da bi bil vsaj obraz bolj primeren; da bi bile na priliko ustnice malo manj debele in finejše zarezane; da bi bila v očeh senca poezije ... Narobe! ... Poklical je nekega jutra Eskulapa zdravnika, da bi mu razodel, kakó se odpravijo mozolji. Eskulap je bil jako učen in veličasten človek; nosil je dolgo črno brado in naočnike, toda kakó se odpravijo mozolji, tega ni vedel. Govoril je dolgo in zeló dostojno o garjah in ošpicah posebej in potem splošno o človeškem zdravju; o mozoljih se je izjavil, da nikakor niso škodljivi, temveč v nekem oziru koristni in uvaževanja vredni. Krilil je z desno rokó, časih nalahko, časih ener-

gično, da so mu uhajale manšete preko zapesti. Kralj je poslušal vdano in s povešeno glavo; prepričal se je nazadnje, da je najnesrečnejši človek na svetu; klanjajo se mu do pasú, a kozarca vode bi mu ne dala živa duša ... Eskulap se je poslovil in na zadnjici mu je vztrepetaval resni podaniški frak ...

Še par dni in kralj Malhus je popolnoma oslabel; obledela so mu lica, samó mozolji so ostali rdeči. In v tem žalostnem stanju so se pričela majati njegova moralna načela ... Kakor tudi mi je sitno, vendar ne morem drugače, kot da navedem na tem pripravnem mestu tisto bridko dejstvo, ki se ga vsi bolj ali manj sramujemo in ki je bilo kljub temu že tisočkrat citirano. Dokler namreč človeka ne nadlegujejo različne skušnjave, je jako moralno bitje, dober državlján, veren katolik itd. Ali v tistem trenutku, ko se vzbudi meso, ni v njem več nikakega prepričanja in ni nobene morale. To je tisto staro dejstvo. Jaz samó ne morem razumeti, čemú se sramujemo in čemú obžalujemo, da smo pokazali morali hrbet ter se vdali mesenim slastem. Prepričan sem, da je v mesenih slastéh veliko več zabave kot v najglobljem moralnem prepričanju. Zapisal bi tukaj z vso odkritosrčnostjo in z vso resnobo nauk, da pustimo moralo in vse kar spada k nji lepó pri miru ter se grejmo, kadar sije sonce; zapisal bi ta nauk, ali zdi se mi, da je nepotreben, kajti svet še ni videl človeka, ki bi žrtvoval morali koza-

rec vina ali grižljaj suhega kruha; morala je kralj brez kraljestva.

Rahla in poštena duša, kakor je bil, si je delal kralj Malhus različne grenke očitke zaradi svojih nečistih željá. Ali kakor se to navadno godi, so vsled teh nepotrebnih očitkov želje le rasle, in Malhus je stokal od ljubezni. Prihajale so mu na pamet temne misli, — tiste sladko-grenke misli, s katerimi se opaja človek, kadar se smili sam sebi. To razpoloženje, pol slastno in pol bolestno, je prvi korak k pohujšanju in grehu. Kdor se smili sam sebi, že ni več vreden usmiljenja; moralni principi visé na grešni duši samó še kakor svetle cunje, — en lahen vetrček in nikjer jih ni. Takó je prišel trenotek — tisti trenotek, ki ga vsi prav dobro poznamo — ko se je kralj Malhus poprašal: »Kaj je prav za prav greh? Če na radost svojega srca poljubim to lepo mlado punco, če jo poljubim in ugasnem luč, ali bi bila to moja, ali bila njena škoda? Narobe. Obsujem jo z vsemi imenitnostmi tega svetá in če je bila kdaj kaka ženska srečna, Milena bo srečna. Tudi z ozirom na državni blagor je treba, da zadovoljim svojemu srcu; kadar je kralj bolan, je bolno vse kraljestvo in boljše je, da se napravi mala nepravilnost, kot da bi trpeli nedolžni narodi. Na to stališče bi se bil moral postaviti takoj ob začetku. Vladar ne sme gledati ne na svoj telesni ne na dušni blagor; on je suženj svoje dolžnosti in njegova glavna in najpotrebnejša čed-

nost je nesebičnost.« Takó je prijadral kralj Malhus v lukó popolne nemoralnosti in hinavec se je opravičeval na tak rafiniran način, da se mu skoro ne dá ugovarjati.

Na večer tistega dné je šel minister Sulfurij v hišo firme Jordan & Timaeus ter opravil takó velepomembno naročilo, da se je Timaeus od veselja onesvestil in so ga morali škropiti z mrzlo vodó. Tudi Mileno so morali škropiti, kajti tudi ona se je onesvestila. Ko je odprla oči, je sedla za mizo ter napisala pismo Milanu, zanikrnemu študentu iz predmestja ...

A ob istem času se je sprehajal kralj Malhus po vrtu brez klobuka in brez plašča. Drevesa so stala tesno drugo poleg drugega; nikjer ni bilo svobodnega mesta in nebó se je skoro dotikalo najvišjih jelk. Zaželel si je, da bi ga razdelil z rokama ter splaval bogvekam ... v neizmernost.

Deset korakov za njim je stal Kolokotronij ter opazoval z odvažno resnobo zlato zapono na kraljevem telovniku. Iz za zopone se je videla pičica svilene srajce.

IV

Milanova duša je bila mirna in lahka, najmanjša skrb ni ležala na nji. Pogledal je na nebó, — nebó je bilo jasno, vse pokrito z zvezdami. Zavil se je v suknjo in se smehljal. Zaželelo se mu je, da bi zapel sredi ceste prešerno pesem, da bi pozdravil popolnoma neznane- ga človeka ter mu povedal nekaj veselega. Njegovo srce je bilo polno romantičnih pravljič, njegova glava je bila polna imenitnih idej, njegove roke so bile polne dotlej neznane moči ... Zdelo se mu je, da je bilo njegovo do- tedanje življenje preveč mirno, leno in skoro dolgočas- no; presladko kakor sirup. Nikamor ni vedel s svojo mladostjo, — želje so se izpolnile, predno jih je izgovoril ... Stal bi srečen in svoboden sredi viharja, z mokrim obrazom in razkuštranimi lasmi; boril bi se s svetom in usodo — igral bi se z zvezdami kakor z biljardnimi kro- glami ... Hé, kralj Malhus, stran svoje prstke! ... Mignem z mezincem, — in kjé je tvoje kraljevanje? ... Takle kralj! V kakšne reči se vtika! Do danes niti vedel nisem, da imamo kralja ... Ali bi ne bilo prav takó dobro, da bi po- stavili na prestol leseno veličastvo? Ne delal bi nikakih sitnosti ...

Ta misel ga je jako razveselila. Povedal bi jo bil rad komurkoli, — toda cesta, po kateri je hodil, je bila tiha in zapuščena. Na obéh stranéh so stala mlada drevesa in njihove sence so prepregale pot. Svetilke so gorele medlo in zaspano, a na vzhodu, kjer je ravnokar vzhajala luna, se je potapljalo vse nebo v srebrno svetlobo. Ta svetloba se je dvigala vedno višje, — že so se lesketale visoke platane na vrtu Timaeusa. Krog vrta je stala železna ograja. Milan se je ozrl krog sebe ter poslušal; nató je skočil čez ograjo na pesek.

Na vrtu je bilo čudovito tiho; drevje je šumelo tako boječe in nalahko, kakor bi šele čakalo pozne noči. Globoke sence so se širile naokoli; le malo blede svetlobe je prihajalo izza širokega listja. Prestrašil se je svojih glasnih korakov in stopal je dalje po prstih. Poti se skoro ni videlo, samó tu pa tam se je svetilo na pesku, kakor bi bil potresen s srebrnimi tolarji. Ali hipoma se je čisto stemnilo. Na vseh stranéh so stali visoki rožni grmi, a zadaj je segalo drevje do nebá ter širilo nad vrtom svoje vejevje, podobno veličastni črni kupoli.

Nikogar še ni bilo pod platano. Milan je sedel na klop; ne opazil bi ga v senci nihče, če bi stal korak pred njim. Polagoma so se njegove oči privadile temi in vrt se mu je odpiral, kot da bi se veliko črno zagrinjalo počasi vzdigalo. V daljavi je ugledal svetilke, — bleščeče kresnice, druga poleg druge. Kadar je zašumelo in se zaziba-

lo nad njim, je ugasnila ena izmed njih, ali v trenutku se je spet zalesketala ...

Čutil se je srečnega in božji mir mu je sanjal v srcu. Čakal je svoje ljubice, ali pričakovanje ga ni delalo nestrpnega. Odložil je klobuk, in lahna, komaj čutna sapa mu je hladila čelo ... V tistem času je spoznal, da se pričinja novo življenje in da leži vsa preteklost daleč za gorami ...

Zašušteli so tihi koraki, kakor bi padale rosne kaplje z listja. Vse hkrati so ugasnile svetilke v daljavi; Milan se je vzdignil ter objel svojo ljubico; oklenila se ga je tesno z obema rokama in njene prsi so nalahko vztrepetavale od ihtenja.

»Kakó bi mogla živeti brez tebe ... o Milan, Milan, jaz ne morem živeti brez tebe ...«

Zazdela se mu je takó otroška, takó fina, — vsa vredna ljubezni in sočutja ... skril bi jo pod plašč ter čuval, da bi se je ne dotaknil najnežnejši veter. In takó drobne so bile njene ročice, takó boječ in zaupen njen obrazek in vse s solzami zalite njene plašne oči.

»Ne boj se, Milena, duša moja, jaz sem tvoj dragi in tvoj brat in tvoj oče. Vzamem te s seboj, kjer ne bo nikogar, da bi te žalil. Zaspala boš v mojem naročju brez težkih misli ... Pozabi na kralja, do vruga vsi kralji! Kako te je moglo to takó vznemiriti? ... Jutri se pripravi pa pojdeva odtod.«

Objela ga je takó tesno, da se je skrila v njegovem plašču, in njeni razvezani lasjé so padali Milanu po ramah in po prsih.

V

Kralj Malhus je bil vzgled vladarja, kakršnega si želé narodi pod soncem. Brigal se ni namreč za nobeno stvar in sitno in neprijetno mu je bilo, kadar so pričakovali ministri njegove besede. Četudi ni imel navade pre-mišljevati o takih rečeh, spomnil se je vendar o priliki na svoje pravice in dolžnosti, na svoje razmerje z narodom. Nekoč mu je prišlo na pamet nekaj takó posebnega, da se je smehljal ves večer in še drugo jutro ... Tu sedim kakor bog, v škrlatu in svili, — a kdo ima kaj od mene, kdo od vseh tistih, ki se mi priklanjajo do pasú? Kaj sem dal beraču na cesti, da izgovarja s svetim spoštovanjem moje imé? ... Jaz sem simbol, recimo, svojim sosedom simbol državne moči, svojim podanikom simbol edino-sti in vzajemnosti, — simbol, to je ni drugega kot potreben ali nepotreben privesek žezlu in kroni. Zakaj si ne postavijo ljudjé drugačnega simbola, — ki bi jih manj stal in bi ne imel nikakih telesnih potreb? ... Tudi lepši simbol bi si lahko izbrali, — ne takega z debelim trebu-hom in mozoljčastim obrazom. Da bi bil najmočnejši in najlepši človek na vsem svetu, bi ne bilo mnogo čudne-ga na mojem simbolstvu ... Ali na tej stvari mora biti še

nekaj drugega. Na vsak način, — nekaj drugega je na tej stvari. Ljudje so navajeni, da časté in spoštujejo, kogarkoli. Navajeni so, da dvigajo v rokah kadilnice, a bog naj bo trebušen in mozoljčast kolikor hoče. Kakor so navajeni, da nosijo manšete, četudi jim ne vedó namena in so jim nasprotno celo v nepriliko ... To je narava človeška, — klečeplastvo. Kdor to naravo zatajuje, ne pride nikamor in je drugim v spotiko. Dà, boj proti naravi je nevaren ... Takó so si ustvarili Boga in kralja, a prava zapoved je poslušnost in češčenje. Tisti, ki dviga kadilnico najvišje, pride na dvor in v nebesa ...

Kralj Malhus je stresal z glavo ter se smehljal. V zlati posodi na kaminu je gorelo dišeče olje in sladek vonj se je širil po sobi.

Iz klečeplastva so si ustvarili kralja in iz škodoželjnosti državo. Bojé se drug drugega, gledajo s tiho opreznostjo, kjé bi našli golo mesto, da bi zasadili vanje svoj nož. Zavidajo si suknjo na telesu, klobuk na glavi. To ni tolpa volkov, ki preží na plen; — volk proti volku; vsaki zase je volk in plen obenem ... Zató so si ustvarili državo in zakone; samó da je sosed v okovih, — in škodoželjnost ne čuti lastnih okov ... Nikogar ne briga, da ni več sam svoj, da se je odrekel svoji volji, da je prodal samega sebe; dovolj mu je, da je prodano vse, kar živí poleg njega ... Drevó raste in se razvija po svoji volji; človek pa si je dal obrezati vejevje in se počuti dobro pri tem, —

zakaj odslej je nemogoče, da bi zrastel lhrast čez vrbo ... Fej! ... Kdor jih obreže do korenin, jim stori po zasluženju.

Razsrdil se je na tihem kralj Malhus, toda obraz se mu je kljub temu smehljaj. Ta smehljaj je bil jako čuden, pol ironija, pol samozadovoljstvo; ustna so mu lezla nekako navzdol in poleg tega je veselo mežikal z očmi.

Rad bi spoznal, koliko so obrezani ti ljudje, — kakó globoko sega njihova podlost ... Hm! ... Ako bičam to polovico, mi je óna v zaščito, — iz škodoželjnosti. Kakor pse jih lahko pobijem in ostali mi bodo lizali roké ... To je njih natura ...

In hipoma se je začutil srečnega v svoji vzvišenosti. Začutil se je srečnega, da ga delé visoki zidovi od onih ljudi, da ne stopi v njegove sobe in na njegov vrt nobena človeška noga razen njegove. Tu je tiho in mirno, — kakor v sanjah gorí dišeče olje na kaminu ... Srce se mu je čudovito razširilo in domislil se je svoje ljubice ... Zaklical bi: »Milena!« ter se naslonil leno na blazinico divana. Luč bi svetila z lahno drhtečim, plavim plamenom, takó da bi se postelja in divan in vse pohištvo skoro izgubljalo v mraku. Zunaj bi se začuli tihi koraki, zastor bi odgrnilo dvoje belih rok in v sneženi halji, s svojim otroškim obrazom, s svojimi zlatimi laski bi prišla ona k njemu. Sedla bi poleg njega in mu dela roko krog vratu in položila glavo v njegovo naročje ... Zatisnil je

oči in sanje so se dvigale vedno višje, svetile so se v krasni svetlobi, širile so se v neskončnost ... Videl je grad, ki ga je hotel postaviti posebej zanjo. Kaj takega dotlej še niso gledale oči živega človeka. To bo kraljestvo zase, — bogastvo celega naroda. Drevje vse zemlje bo šumelo v parku, in park se bo raztegal od reke do reke s svojimi jezeri in gozdovi. Iz srede se bo dvigal grad od belega mramorja in po zidovju se bodo vile rože iz suhega zlatá. Kdor bo stopil preko tega praga, mu bodo objeli dušo čudoviti vonji; srce mu bo zaspalo v sladkih sanjah in želel si ne bo ničesar več ... In sredi sanj je bil kralj Malhus žalosten zaradi svoje fantazije; kar je kanil ustvariti za svojo ljubico, se mu je zdelo majhno in vsakdanje in njé nevredno ...

Pozvonil je ter naročil slugi, da naj pokliče Sulfurija, ministra. Sluga je odšel, toda ni se vrnil dolgo časa. Kralj je pozvonil vdrugič, toda sluge ni bilo. In tedaj se je jako razsrdil kralj Malhus ...

Po hiši trgovca Timaeusa se je razlegalo vzdihovanje in plakanje. Timaeus sam je begal po sobah in vil roké in si pulil brado. Ponoči je izginila Milena in ni je bilo nazaj. Ni je bilo pri prijateljih, — videl je ni nihče; kot da so jo vzeli nočni duhovi ... Prišel je kraljev lakaj, čul je o nesreči ter se vrnil v grad s povešeno glavo.

Po mestu se je raznesel glas, da je ušla kralju nevesta. In smejali so se ljudjé na cesti, smejali so se po gostilni-

cah in kavarnah, po kopališčih in brivnicah. Silen smeh se je razlegal od vzhoda do zahoda; prihajal je od vseh strani, dvigal se je kvišku kakor na perotih ter trkal na okna kraljevega dvora.

Sulfurij je slišal to prešerno trkanje in zazeblu ga je po vsem telesu, šele ob enajstih dopoldne je stopil pred kralja in njegov obraz je bil klavrn in kolena so se mu tresla.

»Milena se je izgubila ... ušla je z nekim študentom.«

Kralj mu je gledal v lica z neumnimi očmi in odprtimi ustnicami. Roké so mu ležale mirno na kolenih in ni se zganil, kakor da bi se bil spremenil v kip ... Čutil ni ničesar grenkega in skelečega, samo zdelo se mu je, da so stene okoli njega puste in gole in da so v tistem hipu prepregli sivi oblaki vse nebó.

VI

Jasno je bilo do noči, a ko je zašlo sonce, so prišli oblaki od vzhoda. Samo malo se je še svetilo ob prostranih poljanah; sence so se bližale in nebó je légalo na zemljo. Obenem se je začulo zamolklo šumenje; gozdovi so se vzdramili ... V daljavi je ležalo nekaj silnega, črnega ... in zdaj je zastokalo in vzdignilo glavo in pričelo raztegati roke.

Po razvoženi cesti se je pomikala počasi nerodna starinska kočija. Streha je bila nenavadno velika, iz močnega zelenega platna; ves gornji del kočije je imel okroglo, podolgovato obliko; — podoben je bil tistim lepim, na sredi izbočenim čašam, ki služijo časih za kavo ali čaj in ki stojé v izložbah za porcelan na gorenji polici, poslikane s pisanimi rožami ali različnimi genljivimi prizori ... Ta silna posoda je bila temnozelena, nobene rože ni bilo na nji, pač pa je bila skoro do vrha oškropljena z blatom. Spredaj je sedel sključen starec s črno kučmo na glavi; pocincával je v enakomernem taktu z vsem životom; oči je imel zatisnjene; vajete je komaj še držal v rokah in konja sta stopala kakor se jima je hotelo.

Kočija je bila polna raznih škatel in zavojev, a globoko v ozadju je sedel Milan, Mileno v naročju. Milena je spala. Časih se je nenadoma zgenila ter se pritisnila bliže k njemu. On jo je pogledal in na njegovem čelu se je prikazala guba, četudi so se mu ustnice smehljale.

Stemnilo se je čisto; za obzorjem je bobnelo, kakor bi prihajal iz daljave voz po kamenitem tlaku. Voznik se je vzbudil; debele kaplje so mu pričeale padati na roke in na obraz. Zazehal je glasno ter zamahnil z vajeti, a voz se je pomikal počasi kakor prej.

Predramila se je tudi Milena ter pogledala začudeno krog sebe. V prvem hipu je vztrepetala od strahu: kočija se je zibala pod njo, a vsenaokoli črna tema. Domisliti se ni mogla ničesar in že se je izvil krik do prestrašenih ustnic ... Milan se je nagnil k nji ter jo pobožal po čelu.

»Vi, človek, ali ni tod okrog nobene poštene hiše?«

»Nobene.«

»Sploh ničesar, da bi bil človek pod streho?«

»Tam gori je grad ... ali vrag vedi ...«

»Kaj je s tem gradom?«

»Tam stanuje sam graščak in ne sprejema nikogar; že dvajset let je gori sam in pije.«

»Ali pridemo mimo?«

»Ne ... pol ure je odtod po hribu.«

»Vstani, Milena!«

Milena si je pomela oči ter se počasi vzravнала.

»Kam pojdeva?«

»Na grad, pol ure odtod ... Ali ti ni bilo že dolgčas v tej ladji? Nocoj bova spala na pernicah ... Hé, postanite!«

Oprezno sta se izmotala izza škatel in zavojev ter stopila v blato.

»Zbogom, dragi moj! Ako verujete v Bogá, vam bo stotero povrnili; če pa ne verujete vanj, mi je žal, da sem imel opravka z vami ... Kod se grè gor?«

»Pot je pred vama; dokler bosta čutila pesek pod nogo, je ne bosta zgrešila. Zbogom!«

Okrenila sta se naravnost proti gozdu in res jima je zahreščal moker pesek pod koraki. Videlo se ni ničesar. Z drevja so padale debele kaplje in Milan je zavil v svoj plašč sebe in Mileno.

»Ali te je strah, Milena?«

»Strah me je ... takó tiho je tukaj.«

»Glej, strah te je! ... In ko bi ti poznala vse tiste čudovitosti, ki čakajo tam zadaj za debli in gledajo náte —!«

»O Milan!«

»Resnično! ... Ali čuješ, kako šušti listje na tleh, kot da bi stopal kdo s previdnimi koraki proti nama? ... Pride bliže in obstane; morda stoji zdaj prav poleg tebe, a ti ga ne vidiš.«

Stisnila se je k njemu z vsem trepetajočim telesom; njeno levico je držal v svoji, a z desnico jo je objemal krog pasú.

»Strah te je, Milena! ... A glej, ti strahovi krog naju se bojé sami sebe ... Nekoč je prišel eden izmed njih ponoči v grad; sobe so bile prazne in hodil je tiho od vrat do vrat. V zadnji sobi pa je stalo visoko ogledalo od stropha do tal in ko se je ugledal v njem, se je prestrašil takó, da se je zgrudil ... Motajo se okoli ljudi samó iz čuda in spoštovanja; kadar se jim zdi, da jih je kdo opazil, huškujejo v noč; kadar pa jih zalotiš nenadoma, ti stojé pred obrazom kakor okameneli in se ne morejo geniti.«

»Kje so ti strahovi?«

»Povsod. Vsaka stvar tu v gozdu je živa, povsod so duhovi ... Glej, tu udarim s palico na češminov grm ... Ali si čula, kakó je vzdihnilo in zatrepetalo? To je bil duh, ki sem ga vzbudil. In zdaj bo vzdihovalo in trepetalo vso noč do jutra ... Nekateri so priraščeni na tlà in se zvijajo in drgečejo in iztegajo roké. Drugi hodijo okoli, z velikimi, tihimi koraki in upognjenim životom; ves gozd jih je poln.«

Pot je bila vedno bolj ozka in strma; veje so se klanjale globoko, da se je dotikalo njunih obrazov mokro listje. Kaplje so padale bolj poredkoma; zdelo se je, da so se oblaki razpršili. Razločevala so se v bližini posamezna debla in videla se je nizka streha bukovega in hrastove-

ga vejevja ... Hipoma se je odprl gozd na obé strani. V ozadju sta ugledala silno poslopje z balkoni in stolpiči; gotiška okna so bila ozka in visoka; eno samo je bilo razsvetljeno in svetloba je padala kakor zlata lestvica poševno navzdol. Milan je udaril trikrat s pestjó na bronasta vrata, da je zabobnelo z zamolklím glasom, kakor da bi bil zavzdihnil iz daljave veliki zvon v zvoniku farne cerkve sv. Otmarja. Odprla se je omrežena linica visoko nad vratmi.

»Kdo je?«

»Ali sprejema tvoj gospodar nepovabljene goste in po potnike, ki nimajo prenočišča?«

»Ne!«

»Imá čisto prav. Povej mu, da ga je prišlo posetit dvoje ljudi, ki ju bo pozdravil z veseljem.«

»Kjé ima gospôda svoje konje?«

»To te nič ne briga.«

Čemerni obraz je izginil in slišali so se koraki po kamenitem hodniku. Vrata so se škripaje odprla; pred njima je stalo celo sključeno telo vratarjevo, a obraz njegov je bil še čemernejši. Zamežikal je z očmí, nategnil ustna ter se poklonil ... Nató so stopali po veliki veži in dalje po visokih, ozkih hodnikih in mramornatih stopnicah. Vrtar je nosil v roki svetilko in medli žarki so odskakovali od očrnelih sten in obokanega stropa ... Odpahnil je duri, globoko vdolbene v zid, in jasna svetloba se je raz-

lila po hodniku. Na dvoje visokih kandelabrih so gorele sveče; v predsobi sta bila samó tá dva kandelabra, drugače je bilo vse prazno. Stene so bile čisto gole, a tlà so bila pokrita s preprogami. Od vrha do tal je segalo temnordeče zagrinjalo; videlo se je, da je napravil graščak iz velike dvorane dvoje ali morda troje sob. Strop je bil obokan; ob zidu so se dvigali gotiški stebri, okrašeni ob kapitelih z rožami od kamna.

Milan je odgrnil zastor.

Sredi sobe je stala nenavadno velika, okrogla miza, a za mizo je sedel graščak v srajci in spodnjih hlačah. Videl se mu je ves debeli, rdeči vrat, dol do kosmatih prsi. Glava je bila podolgovata, proti čelu in temenu zmerom bolj ozka in šilasta; sivi lasjé so stali tu pa tam v ščetinastih šopih, nekatera mesta so bila plešasta. Iz obraza se je dvigal rdeč, krepak nos, ki je dajal vsemu človeku nekaj resnega in zapovedniškega; samó spodnja ustnica je visela zaspano in leno navzdol.

Tudi ta del dvorane je bil opravljen zeló enostavno; troje stolov z visokimi slonicami je stalo ob mizi; na levi se je dvigal velik kamin, a nad kaminom je visel kandelaber z gorečimi svečami.

Milan je pozdravil gospodarja.

»Vaš vratar nama je povedal, blagorodje, da ne sprejemate gostov in ljudi, ki nimajo prenočišča.«

»Jako dobro vama je povedal.«

»Takó sem mislil tudi jaz in zató sem se bil napotil s svojo nevesto naravnost k vam. Kjer namreč sprejemajo popotnike, so postelje navadno zelo slabe; rjuhe niso čiste in če je kaj odeje, je raztrgana in smradljiva. Po nekaterih krajih niti postelje nimajo in vržejo človeka na slamo pod luknjast krov, kjer vam kaplje ponoči voda na glavo. To je jako neprijetno ... Pripetilo se nama je nekoč — Zapovejte, blagorodje, moji nevesti, da naj séde.«

»Izvolite, gospodična ...«

Graččak je izgovoril te besede čisto mehanično, a obraz mu je kazal veliko začudenje.

»Toda predno vas vznemirjam z drugimi okolnostmi jaz sem Milan, študent, in to je moja nevesta, gospodična Milena Timaeus ...«

Graččak se je nekoliko vzdignil.

»Dovolite vendar, gospod študent, — kakó pridete do tega ... kakó vraga, da se klatite po svetu in da pridete napósled k meni?«

»Kralju je prišlo na misel, da si je izbral mojo nevesto za ženo ...«

Tedaj se je zagrohotal graščak, da je zadonelo široko po dvorani; od smeha so mu tekale solze po licih in vse teló se mu je stresalo ... Milan je opazil takrat na obeh straneh njegovega stola dolge vrste zelenih steklenic; na mizi je stala srebrna čaša, podobna kelihu.

»Kralj Malhus, pravite?«

»Kralj Malhus.«

In graščak se je iznova zagrohotal.

»Ali mu ni bilo ene dovolj? ... Sédite, prosim! ... David!«

Izza zagrinjala je stopil bradat človek v dolgi halji, ob pasu prevezani; podoben je bil kapucinskemu fratru.

»Pripravi gospodi večerjo in prinesi dvoje čaš.«

Nató se je njegov obraz hipoma zresnil; naslonil je komolca na mizo ter pogledal Mileni naravnost v lica.

»Jaz sem izpraznil nocoj dvanajst steklenic; izpraznim jih dvajset zapóred, toda ob deseti postanem sentimentalen. Kadar opazite na meni kaj takega, dragi moj, me opomnite.«

David je prinesel čaši in graščak je vzel steklenico ter natočil gostoma in sebi.

»Jaz postanem sentimentalen, kadar izpraznim deseto čašo; ako pa vidim pred sabo tak obraz, kot je vaš, gospodična, že ob peti. Ali tak obraz sem videl poslednjikrat pred dvajsetimi leti ... Moj vratar je zeló smešen človek, kar sta bila spoznala gotovo že ob prvem hipu ... Izgubil sem bil namreč ženo pred dvajsetimi leti in zdaj čakam, da se vrne. In vratar mi privede pred nos vsako šepavo žensko, četudi sem mu zapovedal, da naj ne odpré nikomur; jaz seveda vržem po stopnicah njo in nje-ga ... Prosim, gospoda, čaši sta polni ...«

Milan je bil nekoliko začuden, a Mileni se je drema-
lo.

»Drugače je tu na gradu jako prijetno; vznemirjajo
me samo strahovi ...«

Milena je čula te besede samo v polspanju in odprla
je oči. Tisti čas je prinesel David večerjo.

»Poslužita se! Ta lopov je sicer takó nemaren, da kolje
večidel samó stare gosí; toda ne zamerita mu, — odkar
je bil ušel iz kloštra, je melanholičen.«

»Strahovi, pravite, da vas vznemirjajo?« je prašala
Milena.

»Strahovi. Vsako noč se plazijo tiho po sobah, brez
šuma odpirajo vrata in okna in ob zori izginejo.«

»To vam mora biti precej sitno,« je opomnil Milan.

»Sitno je, res. Zdí se mi, da naravnost hrepené po
moji vznemirjenosti. Sprva so bili dosti obzírni, komaj
da so se genili. Prišli so kakor sence, hušknili ob steni ter
se zgubili nenadoma, kakor da bi bil upihnil svečo. Meni
je tekel pot po obrazu. Toda sčasoma sem se jih priva-
dil. In kakor da bi bili to opazili, so se vêdli zmerom svo-
bodneje. Zdaj hodijo v procesiji po sobi in povém vam,
da to niso več nikake sence. Časih mi zakrili koščena
roka prav nad očmi. Bogve kaj bi se bilo naposled zgo-
dilo, da jih nisem prevaril. Hlinim jim namreč veliko
plašljivost in takó me pusté pri miru ...«

Milena je drgetala od groze.

»A kaj mislite o teh strahovih?« je prašal Milan. »Kdo, mislite, da so?«

»V galeriji visé slike mojih dedov in drugih ljudi. Stare slike z zeló očrnelimi barvami. Takih obrazov niste videli v svojem življenju. Obrvi imajo sila visoke in košate, a oči gledajo pod njimi sanjarsko in preplašeno. Oblečeni so ti ljudjé v fantastične obleke iz prešlih časov. Vitezi z ogromnimi čipkastimi ovratniki, z rokavi, ob ramah nagubanimi in šitimi z zlatom in rdečo svilo; na rokah imajo usnjate rokavice do komolcev, a naslanjajo se na mečev srebrne ročnike ... Ženske so bile prej drugačne; takih las in takih oči zdaj ni več; to so obrazi, kakor da bi jih gledal človek v sanjah ... Resnično, če greste počasi po moji galeriji, vam postane glava težka in misli se vam zmedejo ... Ponoči stopijo ti ljudjé izza okvirov; lahko si mislite, da jim je tam gori dolgčas, — tudi meni bi bilo ...«

»To so torej strahovi?«

»Da, gospodična. Spravil bi jih bil že davno spoti, ali smilijo se mi.«

Tudi Milena je začutila posebno simpatijo do sanjarskih devojk iz davnih časov in njene oči so se zamislile ...

VII

Na dvoru kralja Malhusa je vladala velika žalost. Kralj sam se je prikazal komaj svojim vernim slugom ... Nekega jutra se je sprehajal po vrtu in opazil je, da je začelo listje rumeneti; to ga je napravilo še bolj otožnega. Šel je dalje po samotni aleji; drevje je stalo ob poti resno in tiho; ni se zgenila niti vejica. Sonce je sijalo za gozdom, in izza vejevja in visokih debel so se lesketali rosni žarki. V bližini so se klanjale vrbe žalujke nad ribnikom; en sam labod je plaval navsezgodaj po temni vodi, podoben beli roži, ki se je bila odtrgala od podvodnega stebila ... Vse nad njim je hipoma vztrepetalo in zašušteló; rosne kaplje so mu padale na plašč in v lica mu je zapihala hladna sapa. Zdelo se je, da je zgenilo za gozdom sonce s svojimi svetlimi perotmi ... Čutil se je boječega in ponižnega, kot da siplje nanj to krasno jutro nezaslužene milosti. Užival je čisto svetlobo, ravno kar rojeno iz morja ... Vse okoli njega živí in diha samo záse, odelo se je z jasno in lepoto, da se samo raduje nad njó. Kar ima on radosti od tega jutra, si jo je pridobil po krivici, ali mu je bila darovana iz sočutja ... To tajnosladko šuštenje ne šušti zaradi njega, sonce ne sije

zaradi njega, rože ne dehté zaradi njega. A v njegovem srcu ni ničesar, da bi jim vrnil, kar mu nehoté darujejo. V njegovem srcu ni svetlobe ... In zazdelo se mu je, da stoji kakor berač med kralji, kakor posušeno drevó sredi zelenja. Nobenega deleža nima od življenja, — kot da ni drugega nego duh brez krvi in brez hrepenenja.

To so bile njegove žalostne ure. Nočí ga je bilo strah. O mraku je dal prižgati vse luči na gradu; svetloba se je razlivala iz oken daleč naokoli. In v tej otožnosti mu je bilo obenem neizmerno dolgčas. Sprehajal se je, dokler ni bil docela utrujen, toda sedeti in misliti se mu ni hotelo ... Prej mu ni bilo do premišljevanja; gledal je po cele ure v strop ter se igral s palcema, in mirno so vstajala jutra in so prihajali mrakovi ... A zdaj se plazijo dnevi sanjaje in obotavljaše, kot da bi se jim dremalo. Slonokoščena kazalca na črni uri se ne premakneta; večnosti ležé med minuto in minuto.

Kralj Malhus je spoznal jasno, da nima v svojih rokah več moči kot novorojen otrok. On, Malhus, nima nika-ke moči; Malhus z debelim trebuhom in mozoljčastim obrazom. Vso moč imá neko nevidno bitje, ki se imenuje kralj in ki je vsled nesrečnega naključja spojeno z njim. Ovíja se ga kakor plašč, — a če vrže ta plašč raz sebe, tedàj stóji na cesti nag in ubožen brez kosa kruha in brez ugleda. Kralj zapoveduje, — in krivijo se hrbti vsenaokrog; Malhus prosi, a nihče se ga ne usmili ...

Zvečer, kadar bi bilo vse tiho na gradu, bi pustil žezlo in krono na prestolu, pustil bi kralja med drugimi simboli in duhovi ter se splazil po prstih na cesto. In tako bi se rodil sredi ceste nov človek — Malhus. Imel bi roké in nogé, da bi se kretal svobodno kakor drugi ljudjé; imel bi svoj jezik, svoje misli, svoje skrbí. Nikjer bi ne bilo duhá, ki bi mu pulil besede iz ust, ki bi mu predstavljajal nogé kakor hromcu, ki bi stal za njim ter sprejemal darove in poklone ... S svojo veselo močjó bi si pridobil darove in poklone sam in užival bi jih sam ... Prišel bi ta ali oni s psovkami nadenj. »Lopov ... bedak!« — Ali ste slišali: »Lopov ... bedak!« namreč »bedak Malhus«! Malhus eksistira, zakaj Malhus je bedak in lopov. In smehljaje bi si zavihal rokave in smehljaje bi dajal klofute. On, Malhus, bi dajal klofute; nihče drugi; ne tisti duh, ki imá privilegij, da se klofute, dobljene od njega, s hvaležnostjo kvitirajo ...

Razpredel je svoje sanje takó daleč, da se je prestrašil samega sebe.

On, Malhus, bi ne bil takó neumen kakor so drugi neumni. Ne kvitiral bi s hvaležnostjo nobenih zaušnic; od duhov dobljenih najmanj. Ne priznaval bi nobenih duhov. Nasprotno: pokazal bi zadnjico vsem tem posvečnim duhovom, — cerkvi, državi, morali itd. Jaz, Malhus, živim, kakor mi je drago. Vse, kar imam, je moje, in vse, kar morem dobiti v svoje roke ... Iz ljubezni mi ni dal

nihčè ničesar; ko me je oče ustvaril, ni mislil name, a vzgojil me je iz sebičnih nagonov; zakaj ni ga človeka, ki bi ganil s prstom sebi na škodo ... Napravil bi si povsem prijetno življenje ... Ker bi bil že resničen človek in popolnoma sam svoj, bi ne daroval nikomur trohice svoje volje. Vzel bi si, kar bi mi ugajalo in česar bi rabil, — ali po sili, ali z zvijačo; zato bi imel namreč svojo moč in svojo pamet. Zakoni naj brigajo tistega, ki jih je naredil in komur so pogodi. Meni bi ne prišlo na misel, da bi se uklanjal mrtvim črkam in starim teorijam. Kdor je močnejši od mene, me prisili, da ga ubogam; ali jaz mu gledam na prste in o priliki mu deseterno povrnem ... Ah, jaz bi ne hotel biti hinavec, kakor so hinavci vsi do zadnjega. Delajo se, kot da bi ležali v prahu pred bogovi, a počutijo se najbolj srečne, kadar morejo preslepariti te svoje bogove. V prahu leže pred njimi ter jih zagotavljajo svoje vdanosti, — a v vseh teh molitvah leži podlo moledovanje in sebično upanje ... Jaz ne moledujem in ne upam in ne ležim v prahu; kolikor morem doseči sam s svojimi močmi, dosežem; a kar mi je nedosežno, me ne briga ...

Stresel je z glavo ter se začudil; zdelo se mu je, da se je bil izgubil v kraje, ki so predaleč od grada. Kljub temu mu je bilo prijetno pri srcu; čutil je nekaj podobnega, kot da bi se bil ravnokar imenitno osvetil nad kakim sovražnikom. Toda to sladko razpoloženje je trajalo samo

trenotek in ko se je ozrl po svoji prostrani, z mrtvim bogastvom opremljeni sobi, se mu je nabralo čelo v močne gube in ustnice so se mu stisnile ...

Čul je tisto noč jako pozno, dokler se ni pričelo daniti nad mestom. Uglobil se je v zgodovino in mrtveci so vstajali iz grobov ter hodili po dvorani. Prišel je debeli Neron s svojim tolstim, pijanim obrazom, z melanholično harfo v rokah in s krvavimi besedami na ustnih ... Kralj Malhus je čital in njegove oči so se smehljale prešerno in zadovoljno ... To je bil človek, pijanec Neron! Brnil je bil v kot duhá ter sèl na prestol sam, on sam, Neron. Imperatorja ni bilo več, ostal je Neron. In sedel je na prestolu z vso svojo močjo, z vsemi svojimi strastmi, z vso svojo pijanostjo ... Imel je prav ... Človek doseže, kar mu je dosežno. Če se mu hoče človeške krvi, dá odsekati par sto glav; če se mu hoče živih plamenic, dá si napraviti tudi živih plamenic. Zakaj bi tega ne storil, če mu srce tako poželi? Komur ni prav, naj gleda, da pride s svojo močjo do svoje pravice. Vsak nosi svojo pravico v svoji pesti in svoji glavi. Kdor se sklicuje na pisane črke, je tepec. Če ti Neron ni po volji, pojdi in ga ubij, — ali pa ga preslepari! ...

Še v spanju je bil kraljev obraz zabuhel od prešernosti in zadovoljstva. Ob postelji je gorela svetilka z medlim plamenom in žarki so se igrali po rdečih mozoljih ... Zunaj je prihajal dan; nad mestom se je belilo in megle

so se plazile nad samotnimi alejami v parku. Zada, da-
leč za gozdom pa se je dvigala vedno višje lahna oranž-
na svetloba; tenek oblak se je razprostiral ob obzorju in
njegovi robovi so se svetili od suhega zlatá ...

Drugi dan je sklical vse svoje ministre in svetovavce.
Sedeli so krog velike mize, vsi v svečanih oblekah, po-
dobni bogato nakičenim asirskim malikom. Tudi brade
so imeli večidel take, kakor so jih nosili navadno asirski
maliki. Ob gorenjem koncu mize se je smehljajal kralj
Malhus; nikoli še mu ni bilo takó veselo pri srcu.

»Gospôda, predlagam vam nujno naredbo in želim,
da jo premislite in razkličete še to uro.«

Priklonilo se je trinajst hrbtov. Kralj je položil na mizo
list. Minister Sulfurij ga je vzel v roko s spoštljivim po-
klonom ter se napravil, da bi ga čital. A glas mu je zastal
po prvih besedah; zakašljajal je, ozrl se neumno po omiz-
ju ter nadaljeval počasi in v zadregi.

»Njegovo veličanstvo kralj Malhus ukazuje!

Spolna ljubezen je nemaren in nizek čut, ki nikakor
ne pristoji plemenitemu rodu človeškemu, ustvarjene-
mu za Boga, globoke misli, svete ideale in druge vzvi-
šenosti; zato je prepovedana odslej po vsem kraljestvu;
prepovedano je obenem vse, kar je v kakršnikoli zvezi z
njó; prepovedani so njeni vzroki: n. pr. občevanje mla-
dih ljudi različnega spola, pisanje pohujšljivih knjig,
petje zaljubljenih pesmi itd.; prepovedani so dalje nje-

ni zunanji pojavi: kakor poljubávanje, sramežljivo vzdihovanje, nespodobno dotikanje, samodrugo sprehajanje po skritih krajih in tako dalje; prepovedane so na posled njene posledice: n. pr. zaroke, ženitbe itd.; kdor prelomi katero teh zapovedi, zapade smrti. Dano tega in tega ...«

Asirski maliki so molčali kakor nemi, a kralju je lezel obraz zmerom bolj na široko; oči so mu mežikale, kakor da bi gorelo pred njim tisoč luči, in ustnice so se mu tresle od radosti.

Razglasili so naredbo še tisti dan.

VIII

Človeku se zdi ta ali ona stvar zelo prismojena in nepotrebna, a če si jo ogleda natančneje, spozná, da je povsem nedolžna in brez zlega. Takó je na svetu z različnimi zakoni in naredbami. Če položi predse vse te neštevilne paragrafe, zježó se človeku lasje in zdi se mu nemogoče, da bi se povzpél kdaj do tolikega svetništva, popolnoma nemogoče, da bi mogel vtakniti vsako svoje dejanje v trdno določeno rubriko zakonitosti ... Toda polagoma prileze pišče iz skrivnostnega jajca. Iz svetih zakonov se smehljajo davno znana egoistična nagnjenja. Težko jih je spoznati, ker so bili oblekli frak, — kakršen je bil že takrat v modi: frak cerkvenih zapóvedi, frak humanitete, frak državnih zakonov, ali katerikoli drugi posvečeni frak. Nagnjenja so stalna, spreminjajo se samo frakovi. Človek počne lahko, kar mu je drago, samo gledati mora, da mu ne zdrsne frak raz ledij. Če se mu hoče krasti, lahko krade, če se mu hoče ubijati, lahko ubija; pod svetim frakom se lahko krasno krade in ubija. Zató so navadno največji lopovi obenem najgorečnejši zagovorniki svetih frakov ... A bodi še takó nedolžen in vrzi frak pod mizo, pa bo letelo kamenje náte.

Razločuje se človek brez fraka od človeka s frakom, kakor se razločuje slabo vzgojeni cestni pes od psà, ki dremlje na zofi in imà krog vrata svilen trak ...

Naredba kralja Malhusa je vzbudila splošno začudenje. Ljudjó so majali z glavami, spogledovali se ter mežikali. V vsakem podaniku se je rodila neka posebna misel, ki pa je nihče ni razodel z besedami. Nekateri so bili celó žalostni vsled te misli; vzdihovale so posebno ženske, kadar so se ozrle na sliko kraljevo, bleščečo se v rdečem ornatu in rdečih mozoljih.

V nedeljo je bila darovana v stolni cerkvi velika maša; toda zvonovi niso zvonili in orgle niso pele. Tiho in resno so se premikali stari prelati pred oltarjem; občinstvo je klečalo ter molilo za kraljevo zdravje.

IX

Milan se je bil nenadoma sprl z graščakom. To se je zgodilo nekega večera na jako čuden način ...

Na gradu sta živila Milan in Milena tihe dni; sprehajala sta se po temnih hodnikih, ki so se križali brez konca na vse strani. S sten so gledali nanja reliefi starih ljubavnih zgodb in viteških prigod; obrazi surovo izklesani, s širokimi, ploščatimi lici in debelimi ustnicami. Pričakovala sta vsak hip, da jima pride naproti visok človek v starodavni opravi, s širokim, operjenim klobukom, z rokavicami od rumenega usnja na rokah in silnim mečem ob strani ... Časih sta stopila v kapelo, čisto zane-marjeno in zapuščeno. Dvajset let že ni bilo duhovnika vanjo. Ključavnica na tabernaklju je zarjavela, da ga ni bilo mogoče več odpreti; na oltarju in na svetih slikah je ležala debela plast prahu; pred dvajsetimi leti ga je bil zadnjikrat obrisal cerkovnik farne cerkve sv. Otmarja. Kipi so bili kakor zaviti v rjuhe; prepredli so jih pajki od vrha do tal. Na slikah so se komaj še razločevali obrazi; v vlažni temi so očrnele in deloma splesnele ... Mileni se je stisnilo srce, kadar je prišla v kapelo, in hodila je po prstih. Zdelo se ji je, da vse okoli nje samo dremlje s pol-

odprtimi očmi in da se vzbudi in bolešno zavzdihne, če začuje v bližini glasen korak.

Pod kapelo je bila grajska grobnica; če je hotel kdo vanjo, je moral prižgati svečo; a v zaduhlem zraku je sveča skoro pojemala in njena slaba svetloba je postala mrtvaško bleda. Prišlo se je dol po deseterih stopnjah od sivega kamna, v grobnico pa so vodila nizka železna vrata, ki so hripavo zahreščala, kadar jih je kdo odprl. Ob stenah so ležale velike rakve; v ozadju so bile položene po troje druga vrh druge in Mileni so se zasmičili oni, ki so spali v naj spodnjih. Tu pa tam so se poznali napisi, vrezani v kamenito steno; ali brati jih je bilo težko, ker jih je bila večna vlaga zabrisala. Nad okorno izdolbenim srcem je bilo zapisano z velikimi črkami, da je umrl vitez Jurij Strmogorski s Strme gore vsled neuslišane ljubezni; kje je bila njegova krsta, tega Milan in Milena nista vedela. A nad srcem in nadpisom so se poznali sledovi brkastega obraza s košatimi obrvmi in širokim nosom. Umetnik ga je ostavil nedovršenega, ker ga je bil takratni graščak bržkone iz kakršnegakoli vzroka sredi dela zapodil z grada. Milan in Milena sta stala pred nedovršenim nosom ter mislila na nesrečnega viteza Jurija ...

Okoli in okoli grada se je razprostiral starodaven gozd s silnimi debli in do neba segajočim vejevjem. Šumelo in vzdihovalo je tod ves dan; ves dan je sanjal

polumrak pod temi mogočnimi kupolami. Samo do velike ceste je vodila peščena pot, drugače ni bilo steze nikjer; vse je bilo poraslo z gostim grmovjem, a na tleh je gnilo listje, da se je udirala noga do gležnjev ... Časih sta se izgubila v samoto teh neizmernih senc, a pustinja je bila toliko, da sto korakov od grada nista vedela ne kod ne kam. Vejevje je zakrivalo nebo in obzorje na vseh straneh in ravnati sta se mogla samo po sledovih svojih stopinj. Komaj je odzvonilo poludne, že je prihajala noč tu sem in oglašali so se izza grmovja skrivnostni večerni glasovi ...

Opazila pa sta bila v vsem tem času nekaj, kar ju je pričelo polagoma vznemirjati ... Prišla sta na samotni prostor in Milan je objel Mileno in ona se ga je ovila z rokama in z vsem telesom. Naj se je to zgodilo kjerkoli, za njima je zašumelo in gledal je nanja graščak z nagubanim čelom in kislim obrazom. Nató je sključil hrbet ter izginil, predno sta se osvestila. Mileno je zalila rdečica do vratú, a Milan je mršil obrvi ter se grizel v ustnice. Prihajal je za njima v kapelo in v grobnico, hodil je za njima po hodnikih in po gozdu. Časih je smrčal pijan na tleh zavrt v preproge, kadar sta tiho ostavila grad, a trenotek pozneje sta ugledala deset korakov za seboj njegove dolgočasne brke ... Pil je neprenehoma; od zore do pozne noči je hodil David v klet in iz kleti in tlà so bila

vsa pokrita s steklenicami, da se vrata niso dala na stežaj odpreti ...

Nekoč je napravil po večerji jako resen obraz, a nató je spregovoril téle besede:

»Najsvetejša stvar na svetu je gostoljubnost. Kogar povabim, da pije moje vino v moji hiši, je moj gospodar. Toda kakor je streha nad tabo in mano, takó so božje zapovedi nad človeškimi.«

Milan in Milena sta postala jako radovedna.

»Vama samima je gotovo zeló težko, da živita takó divje in nedostojno življenje. Kakor se čuti nesrečnim vsak pravi kristjan, če ni izpolnil svojih dolžnosti, takó sem prepričan, da se čutita nesrečnima tudi vidva; ali mesena strast je zamorila v vajinih srcih to blago čustvo. Zató se smatram poklicanim, kot vajin varuh namreč in zaščitnik, da vaju opomnim na cerkvene predpise ter da vaju obenem čuvam nadaljnjih prestopkov in grehov ... Odkazal sem vama bil skupno spalnico; toda po daljšem premisleku sem sprevidel svojo veliko napako, vsled katere se mi bo nekdam odgovarjati pred sodnim stolom. Ako si zaželite skupne molitve in pobožnih pomenkov, tedaj vama je na razpolago kapela in grobnica; spalnici pa sem vama dal pripraviti kolikor mogoče oddaljeni drugo od druge, — eno v severnem, drugo v južnem traktu.«

Milena je povešala oči; a ko je bil graščak dovršil, se ji je zazdel hipoma ves grad z okolico vred zeló pust in dolgočasen. Milan je hotel nekaj odgovoriti, toda premislil se je, še predno je zinil besedo. Pogledal je graščaku v obraz, a ta obraz je bil čisto resen in miren ...

Zgodaj na večer se je napravil Milan v svojo spalnico. Z visokega okna dol je videl sam neizmerni temni gozd; vrhovi so se nalahko pripogibali, ko da bi krilila preko njih nevidna roka. Nebó je bilo še čisto temno; niti zvezd še ni bilo, niti mesca ne. Milanu je bilo grenko pri srcu; spalnica se mu je zdela samotna in strašna, s svojimi visokimi, črnimi stenami, z obokanim stropom, s silno posteljo v kotu, podobno mrtvaškemu odru. Prihajale so mu različne neprijetne misli in vdajal se jim je z nekako slastjo.

Mraz mu je bilo od osamljenosti in dolgega časa. Ko si je slačil suknjo, si je pričel očitati, da se je vdal brez ugovora taki neumni zapovedi. Vrgel je suknjo na stol ter sedel, da bi si sezul čevlje. Toda ko se je ozrl na posteljo, ga je minilo veselje do spanja. Stopil je zopet k oknu. Na vzhodu so se prikazovali prvi blede trakovi mesečine; razlivalo se je kot mleko vedno širje in višje; na jugu pa se je lesketala večernica v zlatem svitu. Kolikor bolj se je jasnilo nebó, tem črnejše so bile gozdne sence; skoro se ni več razločevalo posameznih vrhov, —

vse je bilo temno in brez obrisov, kot da se razteza morje tjà do obzorja ...

Hipoma se je zdrznil; dvignil je glavo ter poslušal. Obšel ga je poseben nemir, četudi se nič ni bilo zgenilo v bližini. Tišina je bila tolika, da bi slišal, če bi bila padla v gozdu trhla veja na tlà ... Od nerazumljive bojazni so se mu tresla kolena; ogrnil je suknjo ter stopil na hodnik. Luči ni bilo nikjer nobene. Kadar se ni spominjal poti, se je oprijemal z rokama zidú; časih se je spotaknil in odmevalo je zamolklo od visokih obokov ...

Že na ovinku je ugledal svetlobo na koncu hodnika in nató je začul polglasne, toda hlastne in razburjene besede. Ob vratih je stal graščak v sami srajci, da so se mu videla suha meča, porasla z dolgimi kocinami. Njegov obraz je bil nekoliko bled, a oči so mu bile rdeče in izbuljene. Ravno je prijel za kljuko ter se uprl s kolenom in komolcem ob vrata, ki so se počasi odpirala; zdelo se je, da jih je nekdo tiščal od znotraj. Milan je za hip onemel od začudenja.

»O ti kujon ... take so tvoje zapovedi!«

Vrag vedi, kakó se je zgodilo; toda še predno je utihnil odmev njegovega glasú, ni bilo graščaka nikjer; zafrfotala je nekje na oglu bela srajca, potem pa je bilo vse temná ... Milena je trepetala in njen obraz je bil čisto brez krví ... Vzbudila sta vratarja ter se odpravila še ponoči z gradú.

Tista noč je bila lepa kakor nobena dotlej. Po polnoči je oživel vse naokrog. Živel je drevje; kdor je poslušal njegovo šumenje in je videl listje, zvijajoče se in drgetajoče, je spoznal, da ni duša samó v človeku. Kar je bilo dotlej nevidno, je dobilo jasne oblike. Hodili so mimo njiju gozdni duhovi, plaval so nad njima in prihajali so jima naproti. In Milan in Milena nista čutila nikakega strahú. Oči so jima bile vesele in široko odprte, sladka radost je bila v njunih srcih. Kadar so jima bile napoti veje, prikazala se je roka, da jima je napravila stezo. Hodila sta po preprogah, sredi neštevilnih slug, kakor kralj in kraljica; hodila sta po dvorinah, kakršnih ni nikjer drugod. Nebó se je nižalo in na neizmernem stropu jima je svetilo tisoč luči ...

Prišla sta v spalnico. Zelene tapete na stenah, zelene preproge na tleh. Tu je bilo tiho; drevje je šumelo takó nalahko, kot da bi se čuli samó koraki prihajajočih sanj; mirno so se bleščale zvezde, podobne ugašajočim svečam na kandelabru.

Milena je legla in skoro so ji že dahnila sanje na srce; toda tedaj je zadrgetala ter stisnila roke k prsim:

»Milan, meni je mraz.«

In Milan je vstal, odrezal kos jasnega nebá ter jo pogrnil z njim. Njene ustnice so se nasmehljale in zvezde so se svetile v bližini takó močno, da so ji zatrepetale trepalnice ...

X

Ko sta prišla skozi neko vas, sta opazila na oglu prve hiše velik papir. Čitala sta na papirju dvoje kraljevih zapovedi; zapoved o prepovedani ljubezni in pa zapoved o nekem zanikrnem študentu, ki je bil pobegnil s svojo ljubico, hčerjo uglednega in poštenega meščana, gospoda Timausa. Kdor naleti na tega študenta, naj ga nemudoma ali obesi, ali pa ovadi kraljevski sodniji, toda njegovo ljubico naj vrne žalujočemu očetu.

Milena se je smejala od prešernosti, Milana pa je na tihem zaskrbelo. V svojih načrtih za prihodnost dotlej namreč ni upošteval okolnosti, da bi ga utegnil kdo preganjati. Ni mu prišlo na misel, da bi imel do njegove osebe pravico kdo drugi, nego on sam. Ako bi bil komu kaj ugrabil, vzeli bi mu lahko to, kar si je prisvojil, — toda svoje glave, svojih rok in nog ni ukral nikomur ... Vraga, tu je nad človekom nekaj nevidnega, kar se dotlej ni brigalo zanj in mu ni storilo nikoli nič dobrega; a naj se okrene kdaj po svoji volji, nenadoma mu zasadi kremplje v tilnik. Da bi videl sovražnika pred seboj, bi se ga morda na kak način ubranil, — proti temu pa ni rešitve. Oprede in omreži ga od vseh strani; človek živi

sredi državnih, cerkvenih in drugih zakonov kakor muha v pajčevini; če brcne še takó nalahko in previdno, zadrigne se mu zanka krog vratú ... Milan je bil jako nezadovoljen.

In v kakšnem času mu je stopila na pot ta neumnost! ... Sladko je sanjarjenje in tavanje po mesečini, toda treba je gnezda, da se človek svobodno zlekne in ogreje. Narisal je prihodnost svojo in svoje družine v jasnih in krepkih črtah. Zadnji smoter vsega nehanja in vseh skrbi je bogastvo; treba si je torej pridobiti bogastva. Kdor se malo ogleda, opazi na svojo žalost, da pridejo do tega smotra najprej sleparji in nasilniki. Ali ti ljudje so sleparji in nasilniki samó v primeri z drugimi ljudmi, takoimenovanimi poštenjaki. V resnici pa se razločujejo od poslednjih samo po svojem večjem razumu in po svoji večji spretnosti. Kakor vsakemu bitju jim je lasten prid prva in najimenoitnejša stvar. Močnejše drevo jemlje hrano slabejšemu, — a nikogar ni, da bi mu pridigoval o medsebojni ljubezni in o samozatajevanju. O teh rečeh govore sploh samó tisti, ki so preslabi ali preleni, da bi skrbeli sami zase in kličejo zategadelj ideje, nazore in svete zapovedi na pomoč. To se vidi posebno jasno in v velikem obsegu pri bojih med narodi. Narod, ki se zaveda svojih koristi, ne pozna tolerance, ne pravice, ne zakonov; z zvijačo in še prej z brezobzirnostjo doseže, kar mu je drago, a drugi dobé rešpekt pred njim; narod

pa, ki se sklicuje ob vsaki priložnosti na sveta prava in na različne paragrafe ter spravlja dobljene klofute ponizno v žep, tak narod ne doseže nikoli ničesar in je drugim po pravici v zasmeh ... Kadar gré za glavo, postanejo smešni vsi obziri in ideali; to so stvari, o katerih se dá razpravljati samó v največjem miru in za pogrnjeno mizo. Če me prijatelj davi, mu ne bom šele dokazoval neopravičenosti in pregrešnosti njegovega početja ... In drugega ni na svetu, nego samo zalezovanje, zastrupljanje in davljenje. Vse to se godí navadno v takó finih formah, da človek ne vé, ali je pil strup ali vino, ali je bil objet ali davljen. V naravi je namreč ljudem, da se poslužujejo naj prvo zvijače in vljudnega hinavstva, potem šele nasilnosti. In to je z ozirom na estetiko lepó in v redu. Kolikor bolj človeštvo napreduje, tem finejših orožij se poslužujejo posamezna bitja v medsebojnem boju; če pokaže kdo svoje bodalce preveč očitno, se drugi zgražajo nad njim, kajti na cesti se spodobi nositi bodalce skrito za pasom. Toda nekateri posebno napredni ljudje sleparijo in ubijajo ob belem dnevu in pred vsem svetom, a to s toliko spretnostjo, da ostanejo kljub temu možjé ugledni in velezaslužni za domovino in človeštvo ... Egoizem nikakor ni prepovedan, drugače bi moralo biti prepovedano življenje sploh; ali treba mu je služiti kolikor mogoče graciozno ter ga ob priliki oblit s svetlobo idej in nazorov.

Milan se je namenil, da stopi v javno življenje, da se posluži na svoj način človeškega sanjarstva in resnične ali hlinjene navdušenosti za razne visokoteče ideje in človekoljubne reforme. Kdor zna ta nerazumljiva nagnjenja po svoje izkoriščati, doslepari se zlahka do slave in denarja. Imeti mora fin voh in spretno roko, da se ne loti mrtve stvari, ki donese morda svetniško gloriolo, toda realnega nič. Kakor ne orje peska pameten kmet, takó si ne hodi pameten politik kovat ugleda in zlatá iz izrabljenih ali nerabnih idej ...

Ni si domišljjal niti za trenotek, da bi bilo na vseh teh načrtih kaj neestetičnega. Zakaj opazil je bil že davno, da prisegajo na estetiko in na etiko samó ljudjé, ki so že dosegli svoje sebične smotre ali ki so vsled svoje nemoči obupali, da bi jih mogli sploh kdaj doseči ... Sanjal je o svoji prihodnosti sredi sentimentalnih ur, po sladkih objemih svoje ljubice.

Ali neumna zapoved kraljeva ga je vznemirila. Ni mu izbrisala ničesar važnega v načrtih, toda bilo mu je, kot bi mu bila padla kaplja tinte na čist papir ...

Vas je bila tiha in zapuščena; nikjer ni bilo nobenega človeka. Po nekem vrtu se je podilo par mladih praset z umazanimi rilci, a na kupu gnoja poleg hiše je dremala debela svinja. Ob poti so rasle stare tepke; koprive so segale na obeh stranéh do vrh lesenega plotú pred vrtovi. Kmalu sta ostavila za seboj vso vas, par nizkih, s sla-

mo kritih koč. Cesta se je vila navkreber, nad visokimi, ilovnatimi obronki. Kolikor višje sta prihajala, tembolj se je umikalo obzorje v megleno daljavo, kakor da bi stal hrib na obrežju globokega morja, segajočega v nedoglednost ...

Legla sta na travo, v senco velike jablane. Bleščalo se jima je pred očmi, ko sta se ozirala navzdol po krasni ravani. Zad za hribom se je že temnilo, toda pred njima se je leske tam vsa zemlja v večernem zlatu. Zrak je bil poln čudovite svetlobe; razlivala se je po travnikih, kapljala je od drevja, rosila je z nebá; njeni valovi so se bližali, dotikali so se rok in trepalnic, dihali so v obraz z božajočo toploto ... Tam doli se je svetilo veliko mesto, morje belih poslopij med parki in vrtovi. Milan je iztegnil roko.

»Glej, Milena, vse kar vidiš pred seboj, mesto in parki in vsa zemlja, vse je od danes najino ...«

Tedaj je stal pred njima dolgi Kolokotronij in devet uniform je dremalo za njim. Njegov obraz je bil zeló zaspán in dolgočasen.

»Oprostite, ali niste vi študent Milan?«

»Kaj vam je do tega?«

»Zapovedal nam je kralj, da vas obesimo na prvo drevo.«

»Potemtakem seveda nisem študent Milan.«

Kolokotronij se je zamislil. Zamislilo se je obenem tudi ostalih devet uniform.

»Ali se ne izvolite legáti? Če preudarim različne okoliščine, n. pr. vašo zunanost, vašo družbo, vašo zaprašeno obleko itd., si dovolim dvomiti, da je bil vaš odgovor odkritosrčen in resnicoljuben ... Pozdravljam vas, gospodična Timaeus ...«

Milena se je poklonila.

»V ostalem upam, da vam kot pametnemu človeku takó ni mnogo do življenja in da torej ne boste delali sitnosti ... Morda bi bili celó tako prijazni, da bi se sami obesili?«

»Ne, hvala; do take smrti imam že od nekdaj posebno antipatijo ... Kdo pa ste sploh?«

»Kolokotronij, osebni stražnik Njegovega veličastva.«

»Tega vam ne verjamem; dokažite!«

Kolokotronij je privzdignil obrvi.

»Zdi se mi, da ste kak pritepen falot, kak zanikrn va gabund, ki hodi po svetu in dela neumnosti. Že vaš obraz ni veliko prida.«

Kolokotronij se je začudil. Tudi ostale uniforme so se vznemirile. Ali Kolokotronij se je osvestil ter stresel energično z glavo.

»Pojdimo torej do kralja.«

Za gozdom so osedlali dvanajst konj ter jahali o mraku po cesti, odkoder sta bila prišla Milan in Milena.

XI

Kadar ugasnejo svetilke, se pričinja v mestu najlepše življenje. Vsakdo se čuti v temi samega; kadar izginejo luči, pade prisiljena etiketa in padejo obziri.

Ob takem času se je sprehajal po ulici kralj Malhus. Ali kar je videl in slišal, ga je skrajno poparilo. Po vseh skritih ulicah, na vseh oglih, po vrtih in alejah zaljubljeno šepetanje, poljubávanje, pritajeni, boječe poželjivi kriki, hlastno, polglasno prigovarjanje, privijajoče se odmikanje ... Kralja je bilo sram in prihajal je v veliko zadrego ... Prišel je mimo skrivnostne hiše, na kateri je viselo dvojje dolgih črnih zastav. Izobesili so jih bili, ko so proglasili kraljevo zapoved o ljubezni. Šel je mimo in videl je, da so bila razsvetljena skoro vsa okna. In ob oknih so slonele devojke v rdečih, globoko izrezanih bluzah.

»Hej, dušica, čakaj, da ti nekaj povem ...«

Kralj Malhus je hitel dalje z ogorčenostjo v srcu. Osvajati ga je pričela obenem globoka žalost, kajti hipoma je začutil zopet z vso močjó, da ni človek in da nima sredi tega vročega življenja nikakega opravka ...

Vrnil se je v grad ves potrta in otožen. Drugo jutro je pozval prédse ministra Sulfurija. Minister je stal pri vratih, a kralj je hodil po sobi s povešeno glavo in namrščenimi obrvmi. Ni se bil še prepasal in takó mu je cinal trebuh od leve na desno. Na nogah je imel svilene nočne opanke.

»Tistega študenta pustite pri miru; naj ga vzame vrag ...«

Minister se je nasmehljajal ter upognil hrbet, kakor bi ga bil kdo potegnil za brado k tlom. Nató je kralj Malhus nekaj časa molčal.

»Povejte mi ... sinoči sem videl čudne stvari po mestu ... Kaj se sploh ne brigajo ljudjé za moje zapovedi?« Sulfurij je pogledal debelo.

»No ... seveda se ne brigajo, veličastvo ...«

»Kaj?!«

Kralj Malhus se je neizmerno začudil.

»Ali ste mislili drugače, veličastvo?«

In začudil se je tudi minister. Takó sta se čudila obá-dva, minister Sulfurij in kralj Malhus.

www.omnibus.se/beseda

ISBN 91-7301-150-9